

סיון תשס"א - יוני 2001

# ספרות ילדים ונוער

שנת העשרים ושמונה

חוברת ד' (108)

משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, המדור לספרות ילדים  
קרן ספריות לילדי ישראל מיסודה של רחל ינאית בן-צבי

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר מירי ברוך (יועץ מדעי), נחמה בן אליהו  
משה לימור, עדה קרן  
מזכירת המערכת: חיה מטבייב



כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,  
רח' דבורה הנביאה, בנין לב-רם טל' 02-5603801/2

ISSN 0334 - 276 X

דפוס "חורב" רח' עדני 3 ירושלים טל. 5814690 5829688 - 02

2/5" K"oe

# ועוד על כנס היובל

הרצאות של משתתפי כנס יובל המאה של ילן-שטקליס, שלונסקי וזאב.

**"אל ואל ואל ואל, מי המציא אותך בכלל"**

מאת: ד"ר גאולה אלמוג

אחת התרומות החשובות ביותר של הפסיכולוגיה לחינוך ולספרות הילדים המודרנית הייתה ההפרדה בין ה"מעשה הרע" לבין "הילד הרע". הפרדה זאת שיחררה את הספרות מן הסטריאוטיפים של ילדים "טובים" ו"רעים", והציבה אתגרים חדשים לחינוך ללא הטפה. מרים ילן שטקליס הייתה בכוחות החלוץ בספרות הילדים, ששאבו את עקרונות הכתיבה שלהם מהפסיכולוגיה ההתפתחותית ומהמחקר הפסיכו-לינגוויסטי. בשנות לימודיה באוניברסיטה, היא התעניינה בפסיכולוגיה ואף שאפה בתקופה מסוימת בחייה ללמוד פסיכיאטרייה. בזכרונותיה היא מזכירה את רוסו, את פרבל ואת פסטלוצי כמי שהשפיעו מאוד על כתיבתה, ובעיקר היא מדגישה את ההשפעה הרבה שהייתה לגילוי נפשו של הילד, עליה ועל בני דורה.

בביקורת על שירתה של מרים ילן מקובלת ההנחה שהמשוררת ראתה את העולם בעיני ילדה, ולכן היא מדברת ללבם של ילדים. אך לאמיתו של דבר, אמירה זאת מתייחסת רק לאותם שירים ליריים שהדובר בהם הוא ילד. בשאר השירים, ובעיקר בשירי המשחק שלה, היא מילאה את החסר הגדול בסיפורים ושירים, שיתמכו את העשייה החינוכית בפועל, ברוח השיטות הפרוגרסיביות החדשות, שאחת מהן הייתה הגישה הפוזיטיבית. ההנחה הבסיסית של גישה זו הייתה, שהתגובה להתנהגותו של הילד, קבלתה או דחייתה, היא גורם מרכזי בבניין הדימוי העצמי שלו. כמו כן אם הילד ירגיש שאוהבים אותו, שמבינים אותו ומקבלים אותו כבן אדם, הוא ישתחרר מרגשות שליליים.

מרים ילן שטקליס אהבה להדגיש את חלקו של הלא מודע בשירתה, והיא חוזרת ומדגישה בכל הרצאותיה שהיא לא מורה ולא "מחנכת", אך בפועל שירה הם השירים הראשונים בהם מיושמת באופן מודע הגישה הפוזיטיבית בחינוך. גישה ששמה לה לדגל, את החינוך ללא הטפה, ללא התראה, וללא ענישה.

המשוררת הייתה בוודאי כועסת על השימוש במילה "מודעת", שהרי היא האמינה בכל ליבה שהשירים באים אל לב האדם הישר מכיסא הכבוד, אך השיר אל, שפורסם לראשונה בשנת 1938 בספר אצו רצו גמדים<sup>1</sup>, מעיד כמאה עדים, שהיא הייתה מודעת לשיטות החינוכיות שהיא הציעה בשירה ושהיא הכירה היטב את הפילוסופיה הפדגוגית המגבה אותן.

הוגי הגישה הפוזיטיבית בחינוך - שאחת מאבני היסוד שלה, כאמור, היא התנגדות לשימוש באיסורים, במילות שלילה, ובתוויות, משום שהם יוצרים אצל הילד התנגדות - היו בוחרים ללא היסוס בשיר אל כמניפסט לתורתם.



יש מלים כל-כך טובות: המלה הזאת היא אל,  
 יום הולדת... סוס... או שוט... לא תרגיש בה כלל וכלל -  
 וישנן רעות מאד, היא רעה מן הרעות,  
 למשל לישון, ללמוד... היא גרועה בין הגרועות!  
 אך מלה אחת קצרה, אל תשאל יותר מדי,  
 אין בה טוב ואין בה רע, אין עכשיו לאבא פנאי!

במישור הגלוי של השיר יוצאת מרים ילן נגד השימוש במילה "אל" וכמי שנאה דורש ונאה מקיים היא לא אומרת: "אל תשתמשו במילה הרעה "אל", אלא היא מדגימה שתי דרכי אמירה חילופיות לפניה הבוטה והישירה. שתי דרכים, שכל אחת מהן שימשה אבן דרך בשירת הילדים שלאחר מרים ילן.

א. השיר מאורגן כהצהרה אובייקטיבית, כללית, המכוונת גם לילד וגם למבוגר.  
 ב. הביקורת אינה מכוונת לאדם אלא למילה במילון, כאילו מקור הרע הוא במילה עצמה ולא במי שמתמש בה.

השיר פותח במיון של מילים, על פי הקריטריון של "מילים טובות" ו"מילים רעות". השימוש במילה "יש" והעדר דובר מזוהה, נותנים לרשימות מעמד של איזו אמת אובייקטיבית, כאילו נאמר: יש גבוהים ויש נמוכים, יש שמנים ויש רזים, יש "מילים טובות" ויש "מילים רעות". אולם בדיקה פרטנית של הפריטים שנבחרו לייצג את המילים "הטובות" - יום הולדת, סוס או שוט - או "הרעות" - לישון, ללמוד - אינן מתקשרות לא על ידי מכנה משותף אובייקטיבי שמקורו בעובדות, וגם לא על ידי איזה שהוא מכנה משותף אחר הנגזר מהשקפה מוסרית, מגיל, ממין, מדובר מוגדר (כמו: "אני אוהב שוקולד ועוגות גבינה", בשירו של יהונתן גפן)<sup>2</sup>. הפיתרון מצוי בבית השני, באמצעות המיון הפנימי שהיא עושה למילים הרעות, על פי הקריטריון של מידת הרוע. מיון זה בונה הגדרה מחודשת למילת התואר "רעות". אם עד מרים ילן היו המילים הרעות, מילים גסות או מחוצפות, כאלה שצריך לשטוף את הפה לאחר שאומרים אותם, והן נגזרו מההקשר המוסרי חברתי, בשיר "אל", המדד לבחירת המילים ה"רעות" הוא מידת ההתנגדות שהן יוצרות אצל הנמען. המילים "לישון" "ללמוד", הן רעות רק כשהן נאכפות על ידי כוח סמכותי. אי לכך, המילה הכי רעה בסולם הרוע היא המילה האחת הקצרה, שאין בה טוב ואין בה רע המילה אל. היא הרעה ביותר כי קשה מאוד לרש אותה. המחנך לא מרגיש בה כלל וכלל, גם כשהיא מייצגת, באופן הקיצוני ביותר, את הכוח הסמכותי היוצר התנגדות. מאידך, המדד למילים ה"טובות" הוא מילים שגורמות לי הנאה והן משמשות מנוף למוטיבציה בחינוך.

בבית השלישי יש מספר דוגמאות של משפטים המתחילים במילה הרעה "אל". סימני הקריאה, הנלווים לכל משפט איסור בשיר, מעידים גם על הטון שבו נאמרים הדברים. וכך מצטרפת אל שלילת המילים האוסרות גם שלילת אופן הדיבור הסמכותי. שלילת הדיבור, אך לא ביקורת על אלה המשתמשים במילה. בצורה זאת נשמר העיקרון של נורמה אחת לכל. אין "רעים" ואין "טובים", לא ילדים ולא מבוגרים. יש רק סגנון דיבור שיש לשנותו, והחידוש המהפכני שמייצג השיר הוא, שהשינוי צריך להתחיל במחנך. אין כאן קריאת תגר נגד נורמות מקובלות, שבירת מוסכמות, או ביקורת על סטנדרט כפול בחינוך, אלא רק בקורת, על ניצול הסמכות החינוכית וניסיון להשפיע על שינוי סגנון הדיבור. הדגש הוא על ה"אל" ולא על האיסור עצמו.

שתי טעויות היו לה למרים ילן בשיר "אל". האחת, בבחירה של האיסור, אל תכה את אחותך... החורג מההגדרה המחודשת של ה"מילים הרעות" - איסורים היוצרים התנגדות - כי הוא שייך לאיסור הנגזר מנורמה מוסרית, ובאופן טבעי ממקד את תשומת הלב אליו. והשנייה המעבר בסוף השיר מדיבור בגוף סתמי לפנייה לגוף נוכח - "אותך" - במקום "אותה", המחזיר אותנו למילה "אל" שהיא נושא השיר. ואכן כשאני שואלת ילדים, בכל הגילים, למי הכוונה במילה "אותך"? במשפט "אל ואל ואל ואל מי המציא אותך בכלל", הם אומרים: "את אחותך". וכבר שמעתי ילדים המשתמשים במשפט הקצבי הזה עם אצבע מתריסה כלפי חבריהם.

היום קשה להשיג את גודל המהפכה החינוכית שהיה ביסוד הגישה הפוזיטיבית. יחד עם זאת מן הראוי להדגיש את ההבדל שבין ה"אישור" לרגשות קנאה, שנאה וזעם ללא הגבלת גיל ומין, המקובל ביצירה העכשווית לילדים, לבין ה"קבלה" של רגשות אלה, כפי שהיא מוצאת את ביטויה ביצירתה של מרים ילן שטקליס. החידוש היה בעצם מתן הלגיטימציה להבעת רגשות, כתופעה אנושית, אך מבלי לזנוח את המאמץ להתגבר עליהם.

לדעתי, השירה הקוראת תגר נגד נורמות או זו ששוברת מסגרות, החזירה, לעתים, לשירת הילדים את החלוקה הישנה של "טוב" ו"רע" ושל "אשמים" ו"צודקים", אלא שהפעם הכיוון הוא הפוך, והמשפט: "אל תשאל יותר מידי? אין עכשיו לאבא פנאי", מתפתח בשיר למה לאימא מותר, של חגית בן-זימן (מ-1979) כך:

כשאבא גומר שיחת טלפון      "מי זה היה ובמה העניין?"  
אימא מיד שואלת המון:      ולמה דבר כל כך הרבה זמן?  
אבל אם השואל זה אני -      אומרים שזה לא עניין.

שירה של מרים ילן שטקליס מייצגים בעיקר מגוון רחב של שיטות חינוכיות, הנענות לאתגר החדש של יישום העקרונות של חינוך ללא הספה, ללא שפיטה וללא התראה. וכאן המקום להזכיר, שמרים ילן החלה לפרסם את שירה בסוף שנות ה-30, זאת בשעה, שעל מדף ספרי הילדים, כמעט עד שנות ה-50, היו כל הסיפורים דידקטיים: מתרים,

מטיפים, ומענישים, והעונש של יונתן: "אוי ואבוי לו לשובב חור גדול במכנסיו", הוא הקל שבהם.

מרים ילן שטקליס הייתה סופרת הילדים הראשונה שהציעה בשיריה מתכונים מעשיים ליישום השיטה הפוזיטיבית במצבים של קונפליקטים בחיי היום יום.

כאמור, על-פי הגישה הפוזיטיבית, צריך למנוע את הצורך בגערות שלאחר מעשה, על ידי הימנעות מהשימוש במילה "אל" או במילים אוסרות אחרות. המילים "אולי" ו"כדאי לך" החליפו את ה"אל" ואת ה"האסור", אך אם בכל זאת צריך לשלול מעשה רע שנעשה, או להתריע עליו, יש לעשות זאת כך שהילד לא ייפגע.

שני שירים לפעוטות שנכתבו בתקופה זו, מדגימים איך עוקפת מרים ילן את האמירה הישירה והבוטה שהייתה מקובלת בזמנה. השיר האחד הוא אל תכה<sup>3</sup> של שרה לוי תנאי מ-1947 שהתפרסם בספר בזמר ובמחול, והשני "נתפייסה" של מרים ילן שטקליס, גם הוא מ-1947 והתפרסם בספר שירי לי מיירי לי.<sup>4</sup>

"אל תכה, זה לא נאה, חברים טובים נהיה  
תן לי יד, ועוד אחת, חברים טובים נהיה

בשיר של שרה לוי תנאי, יש הנחה מוקדמת של ילד מכה, יש שיפוט, יש התראה, ורק לאחר מכן פיוס. הגישה החינוכית בשיר זה תכליתית, ישירה ואינה מערבת רגשות.

### נתפייסה

נתפייסה! תן לי יד -	פן יגידו: הקטן,	ויצחק לך הגדי -
נתפייס מיד - מיד!	הקטן טפשוּן-טפשוּן!	רק טפשוּן כועס בכדי!
נתפייסה, נדרז,	והעז תצחק לך -	רק טפשוּן תמיד כועס -
פן יבואו גדי ועז,	זה טפשוּן כהלכה!	נתפייסה, נתפייס...

אצל מרים ילן אין "אשמים", וחסרה גם הסיבה לקטטה. היה ריב ועכשיו נתפייס. המחנך אינו בתפקיד של שופט בין שניים, אלא בתפקיד של מי שצריך ליצור את אווירת הפיוס.

שני השירים היו מלווים גם במשחק. השיר אל תכה מתחיל בנפנוף אצבע מתרה, ולאחר מכן הילדים הושיטו ידים זה לזה, ואילו השיר נתפייסה מתחיל עם מתן ידים.

השיר של שרה לוי תנאי, קצר, קצבי ויש בו אמונה נסתרת בחינוך הסמכותי הישיר. ואילו בשיר "נתפייסה", לאחר המשחק והפיוס, מתחיל החינוך הפוזיטיבי הפונה לרגש. החינוך נעשה בעזרת דמויות שאינן מאיימות, דמויות המכירות את "החוקים", אך אינן מייצגות את הסמכות, ובעיקר אינן שוכחות לשלב "חיזוקים" חיוביים לכל איסור.

בשיר **נתפייסה** משמשים הגדי והעז כ"סוכני חינוך", אך גם הם עושים זאת בגישה החיובית, כי הגישה הפוזיטיבית אינה מוגבלת לגיל או למין אלא היא דרך חיים. הגדי והעז משתמשים במילה **פן**, היוצרת תנאי בטל:

"פן יבואו גדי ועז, /פן יגידו: הקטן, / הקטן טיפשו - טפשו".

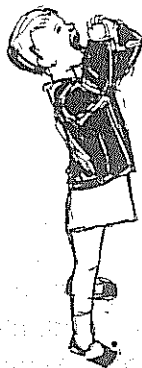
ביטול החלוקה של אשם ולא אשם בהתחלה, מאפשר למשוררת בהמשך, להתייחס ל"ריב" כאל התנהגות ילדותית ובלתי רצויה באופן כללי. הילד הקטן, המשתתף בפועל במשחק ההתפייסות, מצוי כבר מעבר לסכנה שהעז והגדי יצחקו לו ויגידו שהוא טיפשו, שהרי כבר בתחילת השיר הוא נותן יד לחברו, וכל מה שנאמר בטל ומבוטל. עם זאת, האמירה החינוכית נגד הכעס, שהוא יאה רק לטיפשים ולקטנים, נאמרת בכל זאת באופן עקיף, כשאת האצבע המתרה מחליף התגמול של כניסה לעולם המבוגרים והחכמים.<sup>5</sup>

דרך אחרת לטיפול בהתנהגות שאינה רצויה, מצויה בשיר **שור הבר**.<sup>6</sup> בשיר זה מטפלת המשוררת בילד שצועק. בהבדל מהשירים "ידידי טנטון" של מרים ילן ו"ילד הרע" של לאה גולדברג, המעוצבים כתלונה של ילד על הבריאה שיצרה בו גם את הטוב וגם את הרע, בשיר "שור הבר" עקרון ההפרדה שבין המעשה הרע לבין הילד הרע, הוא הבסיס הפילוסופי לדילמה איך להרגיע ילד שהמעשה הרע נכנס בו "ללא כל אזהרה", והוא כבר באמצע הפעולה.

"שור הבר" הוא שיר משחק המיועד להרגיע ילד צועק, בשיטה דידיקטית פוזיטיבית המתייחסת לתופעה כאן ועכשיו, ולא כדי לטפל בילד "צעקן".

### שור הבר

מיזה שם צועק כל כך?  
מי זה שם צועק כל כך?  
הקשבת, הקשבת,  
זהו דני, חשבתי.  
אך לא, לא ולא!  
זה הקול אינו הקול שלו!  
ומה? מה תאמר?  
זהו שור-הבר!



נכנס אל ביתנו,  
זועק בחדרנו,  
מכהיל את כלנו -  
נגרשו מאתנו!  
אתה במקל,  
ואני במקל,  
כל אחד, כל אחד במקל  
לך לך, שור-הבר!

נו מה תאמרו...

הגישה הפוזיטיבית, כאמור, מתייחסת לדרכי האמירה החינוכית ולא לתכנים. "לצעוק", כמו "לקפוץ", או "לבכות" זו התנהגות, שאינה מתאימה לילד בוגר.

המשחק, שמציעה מרים ילן שטקליס, "לגרש" את "שור הבר" ולהשאיר את גור הרגוע בלבד, נועד להרגיע את הילד ויחד עם זאת להבהיר לו, שצעקות אינן רצויות. האיור של בינה גבירץ לשיר, הוא דוגמה לאיור שמשלים ומחזק את הבנת הטקסט. המאיירת

ציירה ילד צועק, ואילו את "שור הבר" היא השאירה למשחק הדמיוני. זאת, בהבדל מהמורות המראות לי, לעתים קרובות, בגאווה איך ציירו הילדים את "ידידי טנטן"<sup>7</sup> (בדרך כלל בדמות גמד).

גיוס גרמי שמיים, בעלי חיים או צעצועים, לשירות החינוכי - מטרתו לצמצם עד למינימום את האמירה החינוכית הנוחתת מלמעלה למטה. שיטה זו מופעלת גם בשיר "אמבטיה"<sup>8</sup>.

### אמבטיה

מי יושב בתוך אמבט  
עד אין סוף - ועוד מעט?  
גור -

מן המים לא יוצא,  
ולישון אינו רוצה?  
גור -

כל עלה שם על העץ  
זה מכבר לישון חפץ.  
אך לגורי לא אכפת!

גור ישב לו באמבט  
עוד מעט, ועוד מעט,  
עוד מעט - ועד מחר.



בא חתול וכך אמר:  
זה אי אפשר.  
די.

גור שלי בחור נחמד,  
גור יקום - מיד, מיד!  
והנה -

- אחת ושתיים

ד - - - -  
יצאנו מן המים!

בשיר זה, מתואר ילד, שאינו רוצה לצאת מן האמבטיה, והחתול, המתפקד כצופה משתתף, הוא הנותן את הפקודה החד-משמעית לצאת מהאמבטיה:

"בא חתול וכך אמר: זה אי אפשר / די! / גור שלי בחור נחמד. גור יקום - מיד, מיד!". לא ההורים הם המפעילים את הסמכות, אלא החתול הוא המייצג אותה.

כדאי לשים לב, להפרדה הברורה בין התואר: "בחור נחמד", לבין העובדה שהבחור לא נוהג כשורה ברגע זה. כאמור, מרים ילן האמינה שלהקדמת מלות חיבה לפני כל פקודה יש פוטנציאל חינוכי מכריע. השימוש בחיזוקים חיוביים, הוא אחד האמצעים החינוכיים, החשובים ביותר, של הגישה הפוזיטיבית. הנחת היסוד בשיטת החיזוקים היא שילד אשר התנסה בחוויה נעימה, כמו קבלת מחמאה על מעשה שעשה, יעשה מאמצים להשיג הנאה זאת שוב ושוב. אחת התוצאות של "חיזוקים חיוביים" הניתנים



לגיבור ספרותי היא, שהילד מפנים נורמות התנהגות שזיכו את הגיבור במחמאות. אצל מרים ילן שטקליס ה"חיזוקים" עוזרים, לעתים גם לרמוז על הבעיה וגם לצמצם אותה.

שירתה משופעת במחמאות, המתפקדות כ"חיזוקים" כמו: "בן גדול חכם שלי", "דני כבר גדול, דן הכל יודע, דן מבין הכל", "דני דני ילד טוב" או "גור ישמור, הבן הבכור, גור ישמור, כי גור גיבור." ועוד כהנה וכהנה.

מרים ילן שטקליס הייתה פתוחה לגישות חינוכיות חדשות וצעדה ברוח הזמן עד לשנותיה האחרונות. וב-1961 כשניצני הגל החדש בשירת הילדים רק החלו לבצבץ, אנו כבר מוצאים, בשיר "מפני ש..."<sup>9</sup>, את היישום השירי של "קבלה" ללא "חינוך".

### הערות:

1. הוצאת "איילה" ע"י דביר, תרצ"ט.
2. הכבש השישה עשר, נושי, עמ' 18.
3. בזמר ובמחול, שירים ומשחקים, אורים, תשי"ז (הספר נדיר והשנה מתייחסת להוצאה שניה).
4. הוצאת "איילה" ע"י דביר, תשי"ז.
5. בשיר "לבדני" אומר הילד לעצמו: "דוב גדול אף פעם לא יבכה, דוב גדול ישב בשקט ויחכה. דוב גדול אינו דובון קטן, טיפשו... נכון, הילד המחזק את עצמו מייצג בדבריו א. את קבלת העובדה שילד בוכה מפעם לפעם וזה "בסדר", מאידך, עליו לעשות מאמץ לכבוש את בכיו כדי להגיע למעלת "גדול".
6. ספר דני, 1943, "איילה" ע"י דביר.
7. דבר לילדים, 1939, כרך ו' חוב' 19, עמ' 12.
8. דבר לילדים, 1954, כרך כ"ד, חוב' 33, עמ' 509.
9. דבר לילדים, 1961, כרך ל"א חוב' 32, עמ' 667.

יבולה הספרותי של מרים ילן-שטקליס רב וניכר, כי המשוררת היא מן הראשונים בספרות-הילדים העברית שהיו מצוידים בהבנה עמוקה וידיעה רחבה של נפש הילד. היא מיזגה בשירה התאמה מפליאה של הלשון והתוכן, ומעל לכל - רוח, אהבה ותמימות...  
עולם הילדים הוא עולמה הטבעי של המשוררת, ובעת קריאת שירה אפשר לחוש שהיא מהלכת בעולם הילדי כבעולמה, ידועים לה היטב כל שביליו ונתיביו ואינה צריכה לעשות מאמצים. כדי לרדת לעומקו של עולם הילד, כי היא חיה את חייהם של הילדים, חושבת כמוהם ומדברת בלשונם.

מתוך שלושה דורות בספרות הילדים של ג. ברגסון

# מיקי מהו, ארץ פלאות, כול יהודי - והלה היחפה

על אהרן זאב ואברהם שלונסקי

מאת: ירדנה הדס

האחד - אב לחיילים, עורך, מחנך ומשורר: אהרן זאב. אל הספרות בא מתחום החינוך. היה בין מקימי בתי-החונך לילדי העובדים. כתב למען הילדים שבטיפולו. אחר-כך זכו באוצר-שירתו כלל ילדי ארץ ישראל. את גילוי ההוויות המתוארות בשירים המשיל לקילוף-פרי, או לפתיחת מנעולים אל רגשות כמוסים ועולמות נסתרים. הוא ידוע בעיקר כמשורר, אך גם הפרוזה שלו מהולה בטעמה של שירה ("תמר והסביונים", למשל). שיריו בנויים לא פעם במתכונת השיר הלירי-הוודוי. הוא מדבר בשפת הילדים בלא התייחדות והתנחנות. זאב היה מן המשוררים, שגידלו דורות של אוהבי-שירה!

האחר - אברהם שלונסקי, נתן כוחו לתרגומי מופת רבים. היה חלוץ המודרנה בשירתנו החדשה. עם שהוא "נמלט מאימי המפולת" אל עולם-הילדות (כדברי אוריאל אופק), נתן את אונו גם לשירי ילדים. הוא היה באמת, כדבריו, גם משורר חשוב וכואב וגם "ילד גדול ושובב לא קטן". הזדהותו - עם הילדות בכלל ועם נכדתו טלי בפרט - הניבה שירה ייחודית, עצובה וקונדסית גם יחד, שיש בה הרבה מבינת-הלב. הוא חקר מה מסתתר מאחורי המונח "חמסין", והביא אל ספריותינו ואל במתנו את "מיקי מהו" ואת "עוץ-לי גוץ-לי".

שני משוררים אלה, יחד עם "תאומתם" מרים ילן-שטקליס, בנו נדבך קובע, חשוב בספרייתם של ילדי-ישראל.

## אהרן זאב

לאהרן זאב שמורה בלבי ובלב רבים מבני דורי, ילידי שנות השלושים והארבעים למאה העשרים. פינה חמה ומיוחדת. זאב, שהיה קשור אל הצבא מצד עבודתו, מצא לנכון להדגיש: אנו מחזיקים בנשק' עד 'לא ישא גוי אל גוי חרב'. אני כותב שירים לא על הצבא. הנשק הוא זמני.\*

אהרן זאב משתף את הילדים בהתפעמותו לנוכח הקמת-המדינה, באהבתו לחיילים ולילדים (שהיו תמיד שתי ה'קבוצות' היקרות ביותר ללבו) - ובהבנתו את הדברים המעסיקים את קוראיו הצעירים. הוא מאיר את עיניהם, ובעיקר קורא להם להאזין, להקשיב לעצמם, לזולתם ולשפת הדברים.

\* הציטטה מובאת ע"י ד"ר לאה חובב בספרה בצליל וצבע ע' 106.

בשירו הקטן, המכיל (לטעמי) את עיקר המסר האישי שלו לכל אחד מקוראיו הקטנים, הוא מבקש מאתנו להקשיב. להיות קשובים.

יש לשון של ילדה, ושל כל דבר בחלד.  
יש לשון של ילד, אשרי השומע את הים  
יש לשון של פרח ומבין לשון ההרים,  
אשרי המאזין  
ללשון כל הדברים"  
(עיר קטנה. עמ' 17).

"אשרי המאזין" אומר זאב. אמת גדולה היא, שכבר למדנוה מפי רבותינו. הרי גדלנו על "שירת-העשבים", שממנה עולה ניגון מיוחד, ואנו יודעים, ש"כל עשב ועשב יש לו ניגון מיוחד משלו". זאב קורא לנו לשמוע, להבין, להאזין. סדר-הדברים חשוב הוא, שכן רק לאחר שאנו שומעים, אנו מתחילים להבין. מתוך ההבנה צומחת ההאזנה (שהיא, בניגוד לשמיעה - מכוונת ורצונית). זאב לימד אותנו להאזין לגעגועיה של ילדה, שנפשה יוצאת לירושלים. השיר מוקדש להלה מיגורה ונקרא "הלה רוצה לירושלים":

הלה/ רוצה לנסוע/ לירושלים/ בלי נעלים/ ואני - ישבתי באוטו/ שנסע וסבב...

כך נפתח השיר, שבמסעו מפרט המשורר את הדברים ה"נפגשים" לו בדרכו - נופיה ואנשיה של ארץ ישראל, הנראים לו מבעד לחלון האוטובוס העושה דרכו לירושלים... וכל אותה העת מהבהבת בשירו הלה: "ובשער- הלה/ הרוצה לנסוע/ לירושלים".

לדת-קיבוץ בצפון, שנפשה יוצאת אל ירושלים.  
נשים לבנו לכך, שהשיר "אינו מגיע" לירושלים, אלא רק אל מראה "ירושלים קורנת/ מן ההר הקרוב"...

אין המשורר מספר סיפור יפעתה של ירושלים. אין השיר "בא בשעריה". ומדוע? משום הצער על הלה, אולי משום ההזדהות עם כיסופיה של נפש רכה, שלא זכתה אז, בפעם ההיא, להגיע לירושלים.

שירו זה של זאב, נראה לי, הוא אחד היפים בשירי האהבה לעיר הבירה שלנו. עיקר כוחו בכך, שגם הוא - כילדה הלה - אינו מגיע, לכאורה, אליה. דרכו הייחודית של זאב להבעת הזדהות עם הילד מגיעה- כאן לשיאים מיוחדים. הקשר בין המלים, חיתוך-השורות המתגונן עם התקדמותו של השיר, התוכן והאווירה - הוא ייחודי לזאב. זאב בורך בברכה המיוחדת, שאותה כינה ביאליק "ברכת פתאום" ("ברכת פתאום לה"/ לטוב בעיני יתונה"). הוא ידע להבחין בחד-פעמיותם של דברים, ההופכים במרוצת-הזמן לשיגרה. לדוגמה אביא את הבית הראשון של שירו "הבול היהודי הראשון":

"הוא הכיט סביבו/ מחיך ושמח/, מאיר את כל המעטפת./ תמחו כלם לבוא האורח/, כל הבולים - של שם/, של חם/ ושל יפת..."  
(פרחי-בר, עמ' 157).

תמיד יעמוד במרכז שירו של זאב האני הבודד, המיוחד.

ההווייה הגדולה של הקמת מדינת-ישראל מתמצה כאן בהדפסתו של הבול היהודי הראשון (נשים לב: היהודי, ולא הישראלי).

הבול היהודי הזה, במאור עיניו, גורם לכל האחרים לראותו ולהכיר בחצו ("כי צעיר הוא", "כי מאיר הוא" "ומביט בעין אוהבת" וניבטים מעליו נופי הארץ ופירותיה המיוחדים). השיר מתייחס גם אל הצירוף המיוחד לנו, המייחד את הבול: "עוד עול הוא", "ולא סתם - בול - הוא". בפיו של הבול מצטלצל בגאות - תום המשפט "אני בול יהודי"... השיר מעניק מבע לשאיפתנו הלגיטימית "להיות בן-משפחה" במשפחת-העמים.

הבולים - לפחות הם - בשירו של זאב - נתונים בתחושת שיתוף מוחלטת, הכוללת עד מהרה גם את 'הבול היהודי הראשון':

"והקשיבו יחדיו לרעד - לב - אנוש, הפועם תמיד במעטפות מכתבים."

(פרחי בר עמ' 158).

זאב הביא לנו בשיריו את הדיו של רעד - הלב האנושי. ללא ספק כוחו עמו להרעיד לבבות של ילדים ומבוגרים גם יחד.

### אברהם שלונסקי

אברהם שלונסקי, כמשורר לילדים, שונה תכלית שינוי מ"שלונסקי למבוגרים". בבואו לכתוב לילדים, הוא "משיר" מעליו את לבטיו כחלוק, כפולמוסאי וכאדם. הוא מזמין את הילדים לחגוג בחברתו של מיקי-מהו (גירסתו העברית והמקורית של מיקי-מאוז). הוא מבטיח לקוראיו חוויות מרנינות מחד-גיסא, שתוגשנה להם באורח ההולם את גילם ומהותם וטעמם. עם זאת אינו זונח את המגמה הלימודית, המחייבת אותם. הוא רק דוחה אותה לשעה אחרת:

"עוד נשכיל השכל ודעת, עוד נהיה גם רצינים, אך הפעם כאן מופעת/ להקה של לצנים!

(עלילות מיקי מהו, עמ' 11).

מגמה זו, של שיתוף הילדים בתכניות הבידור השירי, חוזרת לכל אורך היצירה. שלונסקי מטפח את תחושת היחד שלו ושל קוראיו. הוא "מרחיק" את המבוגרים מן החווייה הזאת ו'נותר לבדו' עם ידידיו הקטנים:

"על כן, כואו החצרה, / נסתתר מאזן זר, / שם נשכ ואספרה / מעשה מאד מוזר."

(שם עמ' 41)

גיבוריו של שלונסקי, מיקי-מהו ומיקה, לא שרויים תמיד בגן-עדנו של השלום. קורה, שהם שרויים בוויכוח. מיקה בת-החיל, המעשית יותר, אינה מתביישת לגעור בגיבור-הסיפור:

"תמול שלשום עוד חשבתוך/ לנגיד או לגאון, / לפחות - נפוליאון! / ועכשיו כלם יגידו: / לא

גאון, / ולא נגיד הוא, / אלא חושם ובטלן / מבאר-שבע ועד דן..." (שם, עמ' 95).

מיקה היא בת-דמותה של אשת-החיל היהודייה, הדואגת לפרנסה. היא מאיצה בבן-זוגה השלומיאלי להיות מעשי יותר. הכינויים נגיד, גאון, נפוליאון, (שכולם מציינים הצלחה ומעמד חברתי גבוה) מוצגים כהיפוכם המוחלט של חושם ובטלן (בטלן-העיירה). הגערה מסתיימת בהוראה למהר וללכת לבית המערכת ולפרסם בעתונות מודעה על החנות (שהם מתכננים למכור)... כל אחת מ"עלילות" הסיפור מסתיימת בלמידה מן הניסיון וברימוז סמוי או גלוי לגבי העתיד. כגון:

"הוא אמר זאת בטוב-טעם..."

הוא חשב זאת ברצינות..."

!! מכאן גם זאת הפעם

באה כל הפורענות."

(שם, עמ' 175)

הריחוק בין כוונה לתוצאה, בין תיכנון למציאות המתהווה בעקבותיו - הוא הרי שורשן של טרגדיות רבות. שלונסקי "משרר" לקוראיו הצעירים, כי בדרכו של כל אחד יתכנו מכשולים. העיקר הוא: לא להתייאש, לא ליפול ברוח! לא לסגת, אם גם נעשות "שטויות" (כלומר: טעויות):

"הם הצהילו, הם הפעילו,

הם עשו שטויות אפילו, -

אך שטויות גם הן חכמה

אם יודעים רק איך ומה!"... (שם, עמ' 219)

מעבר לכתפם של הילדים, מעניק לנו שלונסקי קריצה "פוליטית" כמעט.

לדאבון-הלב, אין שלונסקי, שהוא "חלוץ השירה העברית החדשה" כדברי א. אופק ואחרים, מכב עוד בספריות לילדים כראוי לו. לשונו היפה "יפה מדי". אך עלינו לזכור ולהזכיר לעצמנו ולילדים את זכויותיו המיוחדות:

"אל ארץ-הלמה כנפינו הובילו, וארץ התיקו... ושמה, רחוק, עוד לנו נכחו גם ארץ-כאילו, / גם ארץ הדווקא. / גם ארץ הצחוק, נוכל לספר איך זכינו לנסוע/ אל ארץ-ההפך, היא ארץ-פלאות..."

(מתוך משהו על העולם הגדול וכנפי הדמיון).

שש ארצות-שיר פתח שלונסקי לפני הילדים. אל לנו להשלים עם הריחוק מהן.

#### ביבלוגרפיה

- אופק אוריאל, גן החרושים, הוצאת עמיחי, ת"א, 1961.
- אופק אוריאל, לקסיקון אופק לספרות ילדים. זמורה - ביתן, תל אביב, 1985.
- בהט יעקב, אברהם שלונסקי, חקר ועיון בשירתו ובהגותו.
- זאב, עיר קטנה הוצאת הקיבוץ המאוחד 1978.
- זאב, פרחי בר הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1964, 1969, 1977.
- חובב לאה, בצליל וצבע, עיון וחקר בספרות לילדים, אקדמון, אגודת הסטודנטים, אוניברסיטת ירושלים תשנ"ו.
- שלונסקי, אברהם עלילות מיקי-מהו, אנקורים, ספריית פועלים, הקיבוץ הארצי, השומר הצעיר, 1967.

## מודרניזם ומודרניזציה: גם בספרות הילדים

מאת: יעל דר

בהרצאה זאת הייתי רוצה לדבר על הציווי הפואטי ששלושת המשוררים שאנו עוסקים בהם היום לקחו על עצמם בבואם לכתוב לילדים. אני רוצה לדבר על המשימה לצאת נגד הישן, לשנות ולחדש, ברוח התרבות הציונית החדשה המתגבשת כאן בארץ ישראל, אך לא פחות מכך - ברוח המודרניזם שנשבה בעולם המערבי באותה עת.

למעשה, הציונות צעדה יחד עם מגמות מודרניסטיות ואוונגרדיסטיות שהיו פעילות באירופה בתחילת המאה העשרים. מבחינה זאת, כל פעיל ציוני בארץ ישראל, כל איש תרבות וכל עובד כפיים, שגולדו בסביבות 1900 כשלונסקי, שטקליס וזאב, עסקו בעצם בסוג מסוים של מודרניזציה עברית.

המפעל הציוני היה מושתת על תכונות בולטות של המודרניזציה: נטישת הישן, חידוש מהפכני, שינוי, השתחררות מעול הנחשלות והמסורתיות והובלה קדימה, בראש המחנה (אוונגארד) לעולם טוב יותר. בארץ ישראל דיברו על התיישבות חדשה וגאולת הקרקע, יצירת אדם עברי חדש, חידוש השפה העברית ובניית תרבות עברית לאומית כחלופה לתרבות הגולה שקפאה על שמריה.

לספרות הילדים היה חלק בעשייה הזאת ובשיח הזה. ספרות הילדים של העשורים הראשונים של המאה העשרים הרבתה לספר סיפורים מגויסים על פרויקט המודרניזציה העברית שהוביל המפעל הציוני. די להזכיר כאן את **עודד הנווד** (צבי לבנה, ליברמן, 1932), שסיפר על הילד העברי עודד שמביא את הקידמה אל שבט בדואי נחשל החי ב"הרים הפראיים שמזרח", או את שירי ההלל הרבים שפורסמו בשנות השלושים ב"דברי לילדים", לעיר תל אביב, סמל העיר המודרנית העברית.

שלושת המשוררים שאנו עוסקים בהם היום ידעו להלל את המודרנה העברית הזאת. אך הם עסקו גם במודרניזציה מסוג אחר, ובכך היו חדשנים גדולים באמת. כל אחד מהם תרם תרומה גדולה למודרניזציה של ספרות הילדים עצמה, להשתחררותה ההדרגתית מהמערכת החינוכית-אידאולוגית שבתוכה היא פעלה ולהפיכתה לתחום עצמאי, עם זיקות חזקות יותר לספרות היפה ולפסיכולוגיה.

מרים ילן שטקליס, אהרן זאב ואברהם שלונסקי, תרמו למודרניזציה זו של ספרות הילדים, כל אחד מכיוון שונה.

המשורר זאב אהרן ניסח בשיירי **פרחי בר** (1951) שלו פואטיקה ילדית לירית חדשה, שבשנות הארבעים והחמישים רק לאה גולדברג יכולה היתה להתחרות בה. בשירתו הציג את הילד העברי כמתבונן ייחודי במרחב הארץ ישראלי, בלי להתיילד מחד גיסא, ובלי לעשות גלורפיקציה מאידך גיסא.

זאב ניסח את ההתבוננות הפיזית הזאת בסביבה כחלק מתכונות היליד העברי, הצבר, ובכך הפך את הצד האסתטי של ספרות הילדים להכרח ולעיקר. בשירו הנהדר "בא ילד לחתום על דבר לילדים" תיאר את הילד העברי כצרכן תרבות מסוג חדש: כילד שמחפש את המבצע הלירי בתוך הטקסטים הספרותיים שהוא צורך, ולא פחות מכך - ילד שמייצר את הליריות הזאת במבטו הוא על העולם:

כך נראה הילד הזה בשיר:

"והדור הוא הילד, / רקמה הנגדים, / והוא מסודר, מרוחץ ומסורק, / משערו הרטוב / ריח סבון עוד לא פג - / ילד-חג".

וזה מה שהוא מחפש, הילד-חג הזה, בטקסטים הספרותיים שמופנים אליו:  
"(...) הנכון שגם היום החולף, / גם הטל הרועף, / נשארים בסיפור ובשיר? / העורך אמר: 'כן' // (...) הנכון, כי ירח-ראש-חודש-חיוור / נשאר בסיפור ובשיר? העורך אמר: 'כן'. ובליל סתיו אין-כוכב ואין סהר, / ושער החורף דופק / ברעם, בברק ובסער. // ולמחר - / השמים פקוחים וטהורים כמו עין / ושליו האוויר. / הנכון, כי ליל רעם, ברק וסער / נשאר בסיפור ובשיר? / העורך אמר 'כן, בוודאי', / אמר הילד: 'אני חותם! / שמי שוי'. פרחי בר, 23-24.  
זאב, שהיה עורך **דבר לילדים**, תקופה קצרה יחסית, בתש"ח, לא הדגיש בשיר את הצד האקטואלי של **דבר לילדים**, את הצד הפוליטיסטי, שהיה מפותח מאוד. מבחינתו, מה שגרם לילד "לחתום" היה ייחודו השירי של השבועון. בכך הוליך זאב את צרכן ספרות הילדים שלו מהספרות המגוייסת הקונקרטיית אל עבר הספרות האסתטית, אל הפיוט הפשוט והחדד פעמי.

מרים ילן שטקליס, לעומת זאת, הובילה את ספרות הילדים העברית מהמגוייסות האידאולוגית אל מחוזות אוניברסליים יותר, ברוח התקופה. שטקליס היתה בין הראשונים שנשענו על הפסיכולוגיה של הילד ועל תורות חינוכיות מודרניות כתבנית בסיסית שעל פיה פונים לילד ועל פיה בונים את התכנים והצורות הספרותיות. שירתה היתה שילוב נדיר בין יכולת שירית גדולה לבין תובנות פסיכולוגיות, ושילוב ייחודי זה הוא ששמר את שטקליס רלוונטית עד היום. הדוגמאות לתובנה הפסיכולוגית שבשירתה רבות.

השיר "הציפור של הצלחת", למשל, מתאר תהליך שמתחיל מאיבוד שליטה של ילד, מ"סצינה", ומסתיים בפיוס ורגיעה. עצם תיאור התהליך נותן לו לגיטימציה. עובדה, הנה כתבו עליו שיר:

רוגז, רוגז, צא לך! / אין אני רוצה בך! / גם הכעס העקשן / יעלה עם העשן, / (...)  
רוגז-רוגז-ציפורניים, שב אלינו כנתניים - / לא ברח! / הקלחת החזרתו, / בצלחת הסתירתו, / הדיסה כיסתה אותו - / לאכול נסתה אותו! / שוב לכעוס אינו מעז - / מתרפס! / גם אנחנו נתפיים - נתפיים... (מתוך **ספר דני**, 1943, ע' 18).

היום שירה מסוג זה מובנת מאליה. אך בתקופתה פערה שטקליס פער גדול בין הספרות לילדים המחנכת לנימוסים טובים ולהתנהגות נאותה לבין שירה חדשה זו, המזהה את התפרצויות הרוגז כחלק מהמציאות הנפשית של הילד הקטן.

שלונסקי, היה הבוטה מבין השלושה במלחמתו נגד המגמות האינדוקטרינריות של ספרות הילדים המגויסת. שלונסקי היה מהפכן בתחום השירה העברית. בכתיבתו לילדים ובכתיבתו הרבה על הכתיבה לילדים דרש גם מספרות הילדים שתיענה לצו המודרניזם הספרותי. וזאת, בעיקר באמצעות הכנסת אלמנטים מודרניסטיים מהשירה המודרניסטית למבוגרים.

שלונסקי ראה בכתיבה שלו לילדים חלק ממאבק פואטי-אידיאולוגי בתוך המערכת הספרותית הכללית, ובמסגרת זו הוא ניסה לתת גם חלופה ספרותית לכתיבה הישנה לילדים. הוויכוח בין הספרות "החדשה" לבין הספרות "הישנה" מקורו בשנות השלושים המוקדמות, בוויכוח ספרותי-אידיאולוגי שכונה "פולמוס המשמרות", בין קבוצתו המודרניסטית של שלונסקי (לאה גולדברג, ישראל זמורה, אליעזר שטיינמן ואחרים) לבין סופרי "התחיה" (ביאליק, פיכמן, שמעזנוביץ, שופמן ואחרים).

"פולמוס המשמרות" הסתיים בשנות השלושים, שנים ספורות לאחר מות ביאליק, בשנים שבהם פירסם שלונסקי את ספריו לילדים (שנות הארבעים והחמישים בעיקר) דור המורדים הפך בעצם לממסד.

"המליצה-עבדות היא" הכריז שלונסקי וקרא ל"נישואין אזרחיים, אהבה חופשית בין מלים - בלי שידוכי סגנון, בלי ייחוס אבות ונדוניה של אסוציאציות, והעיקר: - בלי חופה וקידושין (...). כל צירוף מלים - התמסרות הפקר, כלולות-ליל-אחד. ואחריו - ייפרדו להם הנאהבים (...). וכגפם יצאו. בלי גט פיטורין, חופשיים ונאים לכלולות מלה!"

קטע זה, הלקוח מתוך, "המוזה" שכתב שלונסקי, שהיה חלק מהוויכוח שלו עם דור המשוררים הישן, מנסח במידה רבה גם את אופן כתיבתו לילדים: צירופי מלים מפתיעים, חידושי מלים, וירטואוזיות מילולית, ערבוב בין שפה גבוהה ונמוכה, ומתן לגיטימציה להפתעה ולייחודיות.

בפרק ג' של עלילות מיקי מהו הנקרא "בו נימוק לשם צידוק/ השגיאות שבדקדוק", כתוב כך:

"כאן חבריא, דזמו רגעו! כאן, אומרים, ארע הפגעו! כאן כל צדיקי הדור/ התפרצו עלי לאמור: איך זה, איך זה העיזותי/ להדפיס מלה כזאת-היא?! מן מלה גסה כזאת/ אין חורזים בחרוזות/ יש דקדוק בבית הספר, ואסור שכל תינוק/ יעשה עפר-ואפר/ את הסדר והחוק! // אז ענית (ככל ילד/ המוכתר בנימוסים): / 'אין מלים גסות בחלד, / יש רק אנשים גסים!' (46). לכתיבה מתריסה מסוג זה לילדים היה, על פי שלונסקי, ייעוד ציוני מובהק, כחלק ממשמית החייאת הלשון העברית. השפה החיה, הילידית, טען שלונסקי, מתפתחת



מלמטה, בקרב ילדי ארץ ישראל. רק הם והמשורר שיודע להטות אוזן לשפה החיונית שמנצה כאן, יכולים לתת לה ביטוי.

הסמכות החינוכית, לעומת זאת, לא יודעת כיצד לבלוע את גילויי החיות של שפת הילדים, ולכן יש לקחת מידיה את הסמכות הספרותית שהיא דורשת לעצמה.

במאמר **בהארץ** שכתב שלונסקי בפברואר 1942 תיאר את תגובתה הנזעמת של גנת ששמעה את ילדי הגן משבשים את השיר הידוע ל"ו בשבט, ושרים: "השקדיה פורחת/ להיטלר יש קדחת, / הוא עלה על החלון/ ואכל כזה חרבון" וכ'.

"וגדול כים היה תימהונה של הגנת האומללה, שבמקום "יחס של הבנה" לה מצאה אצלי הסכמה גמורה - והרבה יותר מזה! - לתעלוליהם של התינוקות הזרזים והממולחים, אלה החרזנים הנחמדים עלומי השם, היוצרים לנו, ממש יש מאין, את המשובה העברית. (...)

אהיה כפרתכם, שובכים עבריים! מררו, מררו חייהן של גנות כאלו, כי הן סמל אצלנו, ואילו אתם, אתם יותר מכל האחרים, מבצרים בלב את הערובה, כי תהייה, כי במידת מה כבר ישנה לנו עברית חיה אמיתית, שידיה זריזות, פניה שוחקות, ופיה מפיק רסיסי טל של משובה וקונדסות" (מתוך "ט"ו בשבט הגיע").

החלופה הספרותית ששלונסקי הציע היתה כתיבה אנטי חינוכית במוצהר, שגונה מאוד, שהפכה את האין-תוכן לערך ספרותי ממדרגה ראשונה. הכוונה כמובן לכתיבת הנונסט לילדים, ששמה דגש על וירטואוזיות, אסתטיקה, שנינות והומור. ספרו הראשון לילדים **עלילות מיקי מהו** (1947) יצא בחלקו במוסף **דבר לילדים** עוד ב-1933 וב-1945 **במשמר לילדים**, והוא מצטיין בשירת נונסט שהעין טרם שזפה בספרות הילדים העברית.

בשורות הפתיחה, שבהן מובאת הצהרת הכוונות של הספר, שלונסקי מפריד בין טקסט מלמד לטקסט מהנה:

"אך יהי לבכם בטוח, / כי לכל יש זמן ועת: / עת ללמוד ועת לנוח, / ועתים גם לפטפט. // עוד נשכיל השכל ודעת, / עוד נהיה גם רצינים. / אך הפעם כאן מופעת / להקה של ליצנים!" (11).

ואכן, ספרו זה "מפטפט" מאוד, למשל:

"סיר נפוח בא לנוח / על זנבו של דג מלוח. / ובסדק שור הבר / מתנגח עם עכבר. // (...)

בשמים כוכבי-אלף / גוזזים זנב של כלב. / וחמור כותב שירים / לקהל של חזירים" (19).

על יתרונות הסופר המקצועי על פני הפדגוג הרחיב שלונסקי בין היתר במאמר הידוע "ספרות ילדים או ספרות ילדותית", שפירסם בעיתון **משמר** ב-1943.

"אינני פדגוג, אך נדמה לי, כי יש לי לכך סמכות אחרת, סמכות הטעם הספרותי", טען שם. ובאותו מאמר תיאר את סיפור הצלחתם של פרקי "מיקי מהו" שפורסמו **בדבר לילדים**, להפתעתם המוחלטת של המבוגרים:

"ספרו לי הורים (בתימהון ו... עוגמת נפש), כי הילדים (בגיל הרך ביותר) ידעו קטעים שלמים בעל פה, על כל הקונצים שבהם, על כל תחבולות הערמה הפיזית, על כל הקונדסות (... ) שהיא אחד מסודי האמנות" (154).

במאמרו "ספרות ילדים או ספרות ילדותית" ניסח מה הן לדעתו שתי הצורות הספרותיות העדיפות:

"כי היא צריכה להיות רק ככוכר ראש, כבגרות, במתיחות ובלמודיות - או בקונדסות השוכבת, שיש בה, כביכול, קריצת ידיות לילד: יודע אתה כי הנני מתקנדס... והרי זה דרך האמנות". שלונסקי מעולם לא כתב כתיבה רצינית לילדים. הוא הסתפק בכתיבה הקונדסית, ובגלל שהלשון ומעלליה היו עיקר עניינו, התיישנה השירה שלו מהר יחסית, מהר יותר משירתם של שני היוצרים האחרים שבחבורת ילדי 1900 יחד עם זאת, חזון החידוש, שימת הדגש על מלאכת הכתיבה עצמה, הפניית העורף לסמכות המחנכת הישנה והטיית האוזן לשפה הילדית הדינמית נשארו כקווים מנחים בספרות הילדים המודרנית, והיום קשה לתאר את ספרות הילדים בלעדיהם.

לא פחות מכך קשה לדמין את ספרות הילדים העברית בלי המגמה הפסיכולוגית המגוננת שהציגה שטקליס, ובלי הניסיון המוצלח כל כך של זאב לשחזר את המבט השירי הילדי על העולם. שלושתם היו חדשנים גדולים ומעצבי דרך, ולחידושיהם הספרותיים יש נשימה ארוכה מאוד.



זאב שונה מהמשוררים לילדים בני זמננו בשניים: בצורה ובתוכן. בצורה - בכך שאינו נתון לצורה. השיר של זאב חופשי מכל מגבלות-צורה. אין אצלו שיר הבנוי לפי כלל של בתים, חריזה, משקל או מקצב... אין שיר דומה למשנהו מבחינה זאת. בכל שיריו שולט חופש הצורה, הצליל והמקצב.

בתוכן - שיריו לילדים כתובים על נושאים שגם משוררים אחרים כותבים עליהם, אולם בולט היעדר נושאים שאחרים מתפארים בהם ועליהם גאווה. נקרא להם עולם הצעצועים והדמיון... אולי יובן לנו, כי אינו שם לב לפלאי הצעצועים ולסיפורי דמיון של הטכניקה והציביליזציה. לעתים רחוקות מאוד מוזכרים בשיריו לילדים כדור, גולות, או גמדים. בכל שירתו הפלאים שונים ואילו הם:

פלאי קיץ,	אביב ורוח-קדים	פלאי חי,
פלאי חורף	פלאי אדם,	אילן ופרחו הנעים.

מתוך ספרו של ג. ברגסון שלושה דורות בספרות הילדים העברית

# עיון ומחקר

## עלייה דמיונית וניסית לארץ ישראל ביצירות לילדים של מרים ילן-שטקליס ואברהם שלונסקי

מאת: לאה חובב

זו מוקדת נסקה  
לקנייה מחפה.  
לקנייה יקירה,  
הרוצים לשוב אליה, -  
אף הרה-דורות פנים  
להקעים מפרוד הים.  
(שלונסקי, עלילות מיקי-מהו,  
עמ' 202)

### א. פתיחה

נושא העלייה לארץ-ישראל מצוי בספרות לילדים ולנוער בעיקר בתקופת היישוב, עד קום המדינה. הילדים והנוער בתקופה זו היו מעורבים בבעיות ההעפלה לארץ, ובהסגר ששמה ממשלת המנדט הבריטי על חופי הארץ. עלייתו של היטלר לשלטון בגרמניה החריפה את מצב היהודים באירופה כולה, והביקוש לסרטיפיקטים לעלייה לארץ גבר. שלילת הכניסה החופשית לארץ והקצבת אשרות הכניסה למעטים בלבד, גרמו להיווצרות "עליה ב'", ולכניסה בלתי חוקית לארץ בדרכים שונות. תודעת המצוקה של הפליטים המשוועים לעלייה התגברה עם תום מלחמת העולם, ואף הילדים היו מודעים לעוול הנורא שנעשה לשארית הפליטה המתדפקת על השערים הסגורים. תקופה זו ביטאה את הציונות במיטבה, בלי מרכאות, שלא כמו בימינו. המשוררים והסופרים שנתנו ביטוי לכמיהה לציון ולצורך לעלות לארץ, דאגו לשתף בכך גם את הילדים. הערכים הלאומיים היו נחלת הכלל, והדאגה לחינוך הנוער ולעיצוב תדמיתו היתה בראש מעיינם של אבות היישוב, סופריו ומחנכיו. הביקורת על דרכה של אנגליה ויחסה ליהודים הועברה ביצירות ספרותיות גם לנוער ואף לילדים קטנים, כחלק מחינוכם למעורבות ולהבנה במתרחש סביבם.

מבחינה ספרותית קיים חשש שגישה זו תוליד יצירות דידקטיות שאינן אמנותיות. ואמנם מצויות יצירות לילדים שהכוונה החינוכית פוגמת ברמתן האמנותית. אולם יוצרים גדולים לא נכשלו בכך ומצאו את הדרך הנכונה והאמנותית להביא בפני הילדים את הכמיהה לציון, ואת בעיית העלייה בשנות הארבעים על כל הקשיים והמכשולים. בשני יוצרים כאלה נעסוק במאמרנו: מרים ילן-שטקליס ואברהם שלונסקי, שניהם יוצאי רוסיה, בני גיל אחד, ילידי 1900.

גם מרים ילן וגם שלונסקי הביאו ביצירותיהם לילדים פתרונות דמיוניים לבעיית העלייה. בכך כיוונו לתפישת הילד ולנטייתו לפתור בעיות וקשיים במציאות בעזרת הדמיון. כיום

נהוג הביטוי "יצירתיות". רק אדם בעל דמיון יכול להיות יצירתי. ואם הילד אינו מגיע בעצמו לפתרונות הדמיוניים, מביא לו אותם היוצר, כל אחד בדרך משלו. אולם, גם מרים ילן וגם שלונסקי ביססו את הדמיון על המציאות, ולא הרחיקו את הילדים מן המאורעות והמצב שמסביבם, כפי שנראה להלן.

יצירותיה של מרים ילן, העוסקות בנושאים הלאומיים, וביניהם בנושא העלייה, התפרסמו בשנות הארבעים ובתחילת החמישים, ומרכזות בספרה **בחלומי**<sup>1</sup>. ואילו שלונסקי לא הרבה לכתוב על כך לילדים, אך בעלילה השישית שבספרו **עלילות מיקי-מהו**<sup>2</sup> הוא כותב "חרוזי עליליה / בעניין העלייה"<sup>3</sup>. בדברינו נעמוד על ההבדל שבין שני היוצרים.

### ב. עיצוב נושא העלייה ביצירת מרים ילן-שטקליס

בשתי דרכים נתנה מרים ילן ביטוי לעלייה לארץ ישראל: במרבית יצירותיה משמש הדמיון כאמצעי מרכזי לכך. ואילו בשיר אחד מתארת המשוררת עלייה ניסית לארץ ישראל באמצעות "גשר של נייר", ועליו נעמוד בסוף דברינו.

מרים ילן היא משוררת לירית, והיסוד הלירי משמש לה ביטוי גם בעיצוב נושא העלייה, הן בשירה והן בסיפורת. בשיר הלירי הדובר הוא "האני". בשירת הילדים הלירית הדובר הוא ילד, בפיו שמה המשוררת את דבריו התמימים ונותנת ביטוי לראייתו המיוחדת את העולם הסובב אותו. מרים ילן, כאמן הזוכר את ילדותו, ידעה להבין לנפש הילד ולמושגיו האופייניים, כך שדבריו של הדובר בשיר נשמעים מהימנים.

אמצעים דמיוניים שונים כלולים בנושא העלייה לארץ והם משולבים ביסוד הלירי. השאיפה לעלות לארץ מעורבת ביצירות מרים ילן בביטויי אהבה וכינויי חיבה לארץ ישראל: "ארצי בחירה", "ארצי מכורה", "ארץ הצבי" ("גם לי יש כנפיים", עמ' 15); או: "גם לנו יש ארץ נחמדת/היא שלנו וחס בה, וטוב" ("בא בחור מאי-שם", עמ' 17). לארץ זו רוצה הילד הדובר להגיע בכל דרך, אפשרית או דמיונית.

מוטיב חוזר המשמש אמצעי דמיוני הוא היונה והכנפיים. בשיר "גם לי יש כנפיים"<sup>4</sup> פונה הדובר ליונה: "שאינו עמך, יונתי מהירה, / שאינו עמך אל ארצי-בחירה" (עמ' 15). מוטיב זה זכור לנו משירו של ביאליק, **מאחורי השער**<sup>5</sup>: "בת יונים הומיה, / בת יונים בהירה, / נחתי בים / על כנפי הסירה / ותולכני / לארץ הבחירה". מלבד היונה המוליכה לארץ יוצר ביאליק מטאפורה ומצרף את הכנפיים לסירה. גם מרים ילן יוצרת מטאפורה, המביעה את תמימותו של הילד: "ואם לא תשאיני, יונה יהירה, / אעוף בעצמי אל ארצי-מכורה, / אעוף בעצמי אלי ארץ-הצבי. / גם לי יש כנפיים, כנפי לבבי" (שם). בחזרה האנפורית על הצירוף "אעוף בעצמי", היא מביעה את הילד הקטן המאמין בכוחותיו ורוצה לעשות הכל בעצמו. המטאפורה "כנפי לבבי" היא ביטוי מבוגר, וילד קטן לא ייצור אותה בעצמו. המשוררת שמה בפיו הילד את הכמיהה שבלב, היוצרת כביכול כנפיים, וכך נוצר אמצעי דמיוני לעלייה.

מוטיב הכנפיים חוזר בשיר "בא בחור מאי שם"<sup>6</sup>, אולם הדובר בשיר זה מודע יותר למציאות. כאן הוא פונה לבחור, לשליח שבא למחנה: "הי בחור, הי, עשה לי כנפיים, / ואעוף לי אל אמא, אל שם". הבקשה הדמיונית באה בצידו של תיאור מציאותי, שגם לו יש ביטוי ילדותי תמים, המצביע על אי הבנת הילד את המושג "שערים נעולים": "אוניות יש רעות על המים, / ונעלים חיילים את הים" (עמ' 18). הכנפיים משמשות לו לילד כאמצעי דמיוני להתגבר על הקשיים במציאות שעורמים חיילי הצבא הבריטי. בכנפיים אלה יעלה הילד לארץ, בה הוא מקווה שממתינה לו אמו. יש בשיר ביטוי לירי לגעגועים על האם האוהבת, ההופכת כאן לסמל לגעגועי העם על "אמא-מולדת".

עלייה "ממשית", יציאה לדרך כדי לעלות לארץ ישראל, כתוצאה מתפישה תמימה ודמיונית של ילדים, מצויה בסיפור "הפרחים שבארץ ישראל"<sup>7</sup>. מרים ילן מעלה כאן את המוטיב של עליית ילדים המצויים בחוץ לארץ, המזכיר את האידיליה "כחום היום"<sup>8</sup> של שאול טשרניחובסקי, ואת עלייתו של ולולה הקטן, "שגמר בנפשו ... שיעלה בעצמו לארץ ישראל", בהשפעת סיפורי המשולח. שני גיבורי הסיפור הקטנים הולכים אף הם "בעצמם" לארץ ישראל, בלילה בחושך, עד שהגוי המוצא אותם משיבם הביתה. יש בעלייה זו ביטוי תמים לכמיהה לציון, ולחוסר ההבנה למגבלות המציאות, כמוה כעלייה באמצעות כנפיים.

אמצעי ריאליסטי כביכול, שבו ניתן להעלות יהודים לארץ, הוא האווירון שבשיר "תפילה"<sup>9</sup>. אמרתי "כביכול", כי אין זה אווירון ממשי אלא דגני עצמו, הדובר בשיר, מדמיון את בנייתו, וממדיו מעידים על אי הכרת המציאות: "כי אני צריך לבנות אווירון / מאה ושבעים אלף טון- / וכנפיו- / כענן הפורש על שמים בסתו" (עמ' 20). לאווירון זה תותחים ובעיקר סולם: "לא סולם סתם, / כי אם ארוך-ארוך-ארוך, / מן השמים שרוך- / מתפתל ומתפתל- / וכשתרצה הסולם מתקפל." תיאור הסולם מצביע על דמיונו של הדובר שאינו יודע כיצד עולים למטוס בכבש, ובכך הוא הופך את המטוס לדמיוני, ואת העלייה של המון היהודים בסולם זה - לעלייה דמיונית. כאן נרמזת השואה באיזכור ארצות אירופה, וניכרת מעורבותו של דגני במצב הכללי והזהרותו העמוקה עם צורכי האומה, שלשמה הוא מוותר על כל מתנות יום הולדתו.

כשם שדגני בן השמונה בשיר "תפילה" מוכן לעשות הכל כדי להעלות יהודים לארץ ישראל, כך דגני מכיתה ג' (אולי אותו גיבור?) בסיפור "שערי הארץ"<sup>10</sup>, מודע למצב שארית הפליטה במחנות ולשערי הארץ הנעולים, ומדמיון את פתיחתם. סיפור זה, שבו מעורבת בעייתו האישית של הילד הג'ינג'י עם בעיית האומה, מערב מציאות ודמיון. הפנייה לנציב העליון, הטיסה ללונדון לארמון המלך, והצלת משפחת המלוכה מהשריפה, כל אלה הם הרפתקה דמיונית של ילד הרוצה להיות גיבור בעיני עצמו ובעיני חבריו. עם זאת, המטרה של ההרפתקה היא לאומית. דגני מזדהה עם משה רבנו וקורא למלך אנגליה בלשון המקרא: "שלח את עמו". הוא יודע על הבטחת הכניסה לארץ למאה אלף עולים

ודורש אלף אווירונים להסיעם. מרים ילן בנתה את דמותו של דני חציה כילד שיד הדמיון שולטת בו, אך עם זאת הוא מתמצא במצב ובמאורעות. שני גיבורי ה"דני" הם ילדים כבני שמונה החיים בארץ, מדמיינים את פתרון מצב האומה והעלאתם של יהודים לארץ בדרכים דמיוניות. דני בשיר "תפילה" אף הוא רוצה להיות גיבור, כדני שב"שערי הארץ", שאיפה אופיינית לילדים קטנים. המשוררת מציירת לפנינו ילדים ששאיפותיהם האישיות מעורבות בשאיפה הלאומית, והם מודעים לצורך לעזור לעם. יש בכך ביטוי למצב הרוח הלאומי בתקופת היישוב ובמאמצי העלייה לאחר מלחמת העולם השנייה. מצב זה לא הותיר את הילדים אדישים, אלא להיפך: סחף אותם ועירב אותם רגשית ומנטלית.

דני נוסף, גיבור השיר "האונייה" (בחלומי עמ' 36-39), מדמיין אף הוא העלאת עולים לארץ ישראל. בשיר לירי-ויזווי זה<sup>22</sup> מעוצב נושא העלייה באמצעות משחק דמיוני. האמצעים הם שולחן שבור ומחצלת, המהווים אונייה וים. בדמיונו מפליג דני "אל מרחקים" ורואה בדמיונו את "האויב מתקרב", ומסכן את הנוסעים באונייתו; גם דני זה, כקודמיו, הוא גיבור: "ואני הגיבור, / ואין בי מגור / ואני רב-חובל- / אל חוף ארץ-ישראל / אוביל אתכם לבטח! (עמ' 37). תפישה זו היא דמיונית-משחקית, שהרי ילד הוא ומשימה כזו יכולה להתבצע רק בדמיון. שלא כמו בשתי היצירות הקודמות, איזכור העלייה לארץ הוא שולי בשיר, העוסק כולו בעימות שבין דני לאמו. ואילו בשיר "תפילה" ובסיפור "שערי הארץ", עומדת העלייה במרכז העלילה.

ניתן לסכם ולומר, שבשלוש היצירות שבהן דני הוא הדובר, מביאה המשוררת אביזרים מעולמו הקרוב של הילד, שולחן שבור, אווירון דמיוני עם סולם מוזר, וכן נסיעה דמיונית באווירון. ביצירות אלה שואף הגיבור להביא אחרים לארץ. ואילו בשני השירים שבהם האמצעי הוא יונה או כנפיים, הדובר עצמו רוצה לבוא ארצה בדרך דמיונית. גם סיפורם של שני הילדים היוצאים לדרך ארצה בסיפור "הפרחים שבארץ ישראל", מתאר את "העולים" עצמם. שלוש היצירות שגיבורן דני מתארות ילד כבן שמונה, לכן הוא מודע יותר למציאות ולצורך להעלות יהודים. ואילו שלוש היצירות האחרות מייצגות ילדים קטנים יותר, שפתרונם לעלייה דמיוני לחלוטין: כנפיים ובריחה מן הבית. בכל היצירות מובעים רגשות והיסוד הלירי קשור הן בכמיהה לארץ, הן בתחושת ההזדהות עם פליטי השואה, והן בתחושות הגיבורים ובעיותיהם הם. ניכר, שמרים ילן-שטקליס שהיתה מעוניינת לערב את הילדים בבעיות העלייה, קירבה אותן אליהם באמצעות הדמיון ועולמו הנפשי של הילד הקטן.

### ג. הומור ודמיון בעיצוב העלייה בשירת אברהם שלונסקי

כאמור לעיל, מוקדשת העלילה השישית והאחרונה שבספר עלילות מיקי-מהו, לעניין העלייה לארץ. עלילה זו עוסקת בנושא רציני לעומת העלילות הקודמות,<sup>22</sup> שבהן

השובבות, ההומוריסטית פורצת את כל הגדרים, הלשוניים והתימטיים כאחד. רצינות זו מודגשת כבר בפתיחה: "והיום שמעו ותמהו:/מה קרה למיקי-מהו, /כי החליט פתאום להיות/ רציני מאד מאד" (עמ' 197).

ההבדל המרכזי בין שירת מרים ילן ובין שירתו של שלונסקי נעוץ בשוני שבין דמות הדובר בשיר. בשירת הילדים של מרים ילן הדוברים הם הילדים עצמם, כפי שהראינו לעיל. הם המביעים את רגשותיהם מתוך יכולת האמפתיה, הבנת רגשות הזולת ומצבו. על כן בולטת הדאגה של הילד למצב היהודים במחנות ולצורך להעלותם ארצה, מתוך הדגשת היסוד הלירי.

בשירת שלונסקי הדובר הוא המשורר עצמו, האדם הבוגר המכיר היטב את המציאות, את הנסיבות ואת הגורמים לקשיי העלייה לארץ. שלונסקי הוא המספר ביצירה בגוף שלישי על עלילות מיקי-מהו ומיקה, הוא המתלוצץ בשפה וירטואוזית ובסיטואציות דמיוניות, וכל השאר הם כלים ואמצעים בידיו לבדח ולשעשע. לכן אין זה פלא שהוא הופך לרציני כאשר תיאורי הארץ והמציאות העגומה נשמעים מפיו: "מסביב שממה נדחת./חול צהוב בדמות קרחת./ים. ושמש. ובליל/תן קרח מילל" (עמ' 200).

את התחושות שלו מעביר כביכול המשורר לגיבורו, הגמל הפלי המכונה "גמליאל": "מר לו, מר לגמליאל". הגמל, שהוא חלק מן הנוף של ארצנו בהיבנותה, שומע את קול הבכי ויללת התנים מסביב, ואליו מצרף המשורר את קולה הבוכה של רחל אמנו: "ומדוע ברמה/קול רחל תמיד נשמע?" (עמ' 202). כך יוצר המשורר רצף היסטורי ורמוז אסוציאטיבי לנבואת ירמיהו הבאה לנחם את רחל ולהודיעה על גאולת העם: "כה אמר ה', מנעו קולך מבכי ועיניך מדמעה, כי יש שכר לפעולתך ושבו מארץ אויב, ויש תקוה לאחריתך, נאום ה', ושבו בנים לגבולם" (ירמ' לא, טו-טז). פסוקים אלה אינם מופיעים ביצירה, אך האלוזיה נוצרת מן הפסוק "קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים, רחל מבכה על בניה" (שם, יד). והרי כל הפרק הזה עוסק בשיבה לארץ ובגאולה, ובבנים הנמצאים מעבר לים וזקוקים לאוניה.

שלונסקי נאמן לדרכו ההומוריסטית-קונדסית גם כשהוא עוסק בנושא רציני כמו עלייה לארץ ישראל. תיאורו של הגמל מוגזם בממדיו ומפיקע אותו מן המציאות: "זהו מין גמל-גמלים, /שהרי ההימלאים, /גם האלפים, גם חרמון, /כנגדו רק אצבעון" (עמ' 199). וכדרכו בספר כולו משתעשע הוא בלשון נופל על לשון ואיננו מוותר על כך גם כשהנושא רחוק מצחוק: "זהו מין גמל כזה, /שמיום גמלים גמלו/ לא גמלו גמלים כאלו:/לא גמל/לא גמל/מין גמל כגמליאל" (שם).

מתברר, שכל הפרק על העלייה הדמיונית על גבו של הגמל בנוי על האסוציאציה הלשונית הנגזרת מכינויו "ספינת המדבר": "ולא סתם פתאום לפתע/רק אתה בלבד נקראת/ בספרי יודעי דבר:/הספינה שלמדבר" (עמ' 204). זוהי חשיבה של האדם המבוגר העוסק באטימולוגיה של הלשון ורותם אותה לצרכיו. חשיבה זו פיתח שלונסקי

בספרו אני וטלי או ספר מארץ הלמה<sup>13</sup>, שבו הרבה בחידודי לשון אטימולוגיים להסביר לטלי שורשי מילים ושמות. אף כאן לומד המשורר גזירה שווה: אם הגמל הוא ספינה - הרי יכול הוא לשמש גם ספינה בים! כאן מתקרב המשורר לדרך חשיבתו הבלתי הגיונית של הילד.

שלונסקי מצרף אירוע היסטורי הקשור במעבר במים ויוצר רצף מאורעות לאומיים: "כבר ידענו במצרים, /כי בכדי שלא נסוף/יש לקרוע את ים-סוף" (עמ' 205). קריעת ים סוף, שהוא מאורע לאומי ניסי שלא כדרך הטבע, מתקשרת לעלייה הדמיונית על גבי גמל, ההופך בעלילתנו לאמצעי הצלה לאומית.

תיאור הגמל-האונייה הוא דמיוני אך אופן העלייה מעוגן במציאות של אותם ימים. כידוע, בראשית המאה, לא התקרבה שום ספינה לגמל יפו, והעולים היו מושלכים לסירות ומועברים לגמל בידי ספנים ערבים. אף כאן קיים מרחק, "ממש כמטחוו-קשת/רחוקה מפה יבשת. /המרחק-חמש פרסות!" (עמ' 206). הפיתרון הדמיוני לא איחר לבוא: "ויפשוט את הצואר. /השתרע עד בלי סוף/ מן המים אל החוף. /ומיד הובן הפשר:/צוארו היה לגשר!" (עמ' 208).

תיאור דמיוני זה נתקל במציאות של ימי המנדט, והמשורר מעביר לקוראיו הצעירים את הקשיים שבהם נתקלו העולים לציון: "כל שכן שפה בולשת/זו שעל ימים חולשת, /על גויים וארצות, ועורכת כאן מצוד! /צי ממעל, /צי מתחת. /צי וצי -אימה ופחד!" (עמ' 207). הבולשת הבריטית הרודפת ומנסה לצוד את העולים בכל האמצעים, בים ובאוויר, מעוררת התנגדות וכעס, אך גם מגבירה את ההכרה הציונית של הדובר, המעביר אותה לקוראים: "אך גם לנו צי: /- ציון! /והצי הזה, ראית, /חי יותר מצי הבריטי, /הוא כבר חי לו כן-וכך, /- עוד מספר התנ"ך!" (עמ' 208). האסמכתא לעלייה לציון נעוצה בספר התנ"ך, דבר שלצערנו רבים שוכחים כיום. זוהי הציונות בהתגלמותה, והיא תנצח כל איסור לעלות, וכל כינוי מן הימים ההם - "בלתי ליגלי", שאותו מכנה המשורר "מילים נבזות". איזכור מילים אלה מחייה את הסיטואציה של מחסום העלייה לארץ בימי המנדט, באמצעים ריאליסטיים ודמיוניים ההולמים את נפשו של הילד.

צוואר הגמל שהיה לגשר, ועליו עולים יהודים לארץ ישראל, מקשר אותנו לגשר אחר, "גשר של נייר", שעליו שרה מרים ילן-שטקליס, כפי שנראה בסמוך. אולם שלונסקי אינו מסתפק בכך, והופך את רגלי הגמל לשני מוטות היוצרים "שער הכבוד", שדרכו עוברים לארץ זקן ונער. כך קישר שלונסקי מציאות ודמיון, וניצל את גוף הגמל, צווארו ורגליו הארוכות, האריכם עוד יותר, כשהם משמשים בדמיונו את העלילה.

שלונסקי, שתפישתו הציונית היא חילונית, אינו מסתפק בתיאור הדמיוני אלא מעמידו בתמורה לעלייה המשיחית, שבה האמינו רבים משלומי אמוני ישראל: "כי בושש לבוא משיח. / ועולם לכו הקשיח, / ורק הוא, /רק גמליאל, / פדות החיש לישראל" (עמ' 215). כאן רומז לנו המשורר שאם המשיח בושש לבוא, על העם למצוא בעצמו פיתרון לעלייה, ולו תהא זו עלייה דמיונית: "כי היית לגואל, / רבי גמליאל!" (עמ' 216).



העלייה לארץ בשירת שלונסקי כוללת גם את הצורך לבנות את הארץ. לעולים יש תפקיד, כפי שרואה זאת המשורר המבוגר: "קום עלה וקומה בואה / לחרמון ולגלכועו! / קום עלה וקום ובוא / מחניתה עד נבו! / כי מדין ועד הנגב / מצפה לך כל רגב / וקורא בפה מלא: / קום עלה! / עלה! / עלה!" (עמ' 209). קריאה זו לעולים באה כדי להחיות את השממה, שעליה כתב בתחילת הפרק, ובה הוא מסיים: "פה, בתוך שמיר ושית, עוד נבנה, נבנה עוד בית, / בית- חומה לישראל, / רבי גמליאל!" (עמ' 216); הגאולה כוללת את העלייה ובניין הארץ גם יחד.

כתיבה זו, שיש בה שעשוע ודמיון, אין כמוה רצינית ומייצגת השקפת עולם. אין היא באה לבטא את נפש הילד הקטן, ורק ילדים בני עשר ומעלה יוכלו להזדהות עמה. שילוב המציאות ההיסטורית בדמיון, עם רמזים אקטואליים דקים. טעונים הסבר לילד. אולם המשורר עצמו נוקט מעשה ילדות ושובבות כמאמרו בספרו "אני וטלי"<sup>14</sup>: "במקום שעומדים בעלי - משובה, / שם רק משורר ותינוק יעמוד". על כן הוא פותר את המצוקה שבמציאות בעזרת הדמיון, ורוקם לילדים עלילה על עלייה, שגמל ואדם משמשים בה בערבוביה. וככל שהדמיון גובר, כן האמת המציאותית עולה ומתחזקת, בבחינת: "מיטב השיר כזבר".

#### ד. עלייה ניסית

בכל היצירות שסקרנו עד כה תוארו דרכים דמיוניות לעלייה לארץ, גם ביצירותיה של מרים ילן וגם ביצירת שלונסקי. אולם שיר אחד שכתבה מרים ילן חורג ממתכונת זו והוא יוצא דופן: הוא מתאר עלייה לארץ ישראל בדרך נס בהשגחתו של הקב"ה. השיר הוא "גשר של נייר"<sup>15</sup>. שיר זה אינו מקורי, ומרים ילן-שטקליס השתמשה בפולקלור שרווח בגולה, ועל פיו חיברה שיר לילדים:

#### גֶּשֶׁר שֶׁל נִיָּר

גֶּשֶׁר, גֶּשֶׁר גַּא וְרָם	לא גֶּזִית, לא חֶלְמִישׁ-	אל, פְּנֵה, כְּמִהְרָה,
על פְּנֵי פֶּלֶג, על פְּנֵי יָם,	כָּל תִּגַּע בּוֹ יַד פְּטִישׁ.	גֶּשֶׁר, גֶּשֶׁר-נְהוֹרָא,
על פְּנֵי יַעַר, על פְּנֵי הָר,	צַח כְּשֶׁלְּגַעַד וְזֶה־	וְנִרְזַץ בּוֹ כְּפִצֶּק-
גֶּשֶׁר שֶׁכֵּלוּ נִיָּר	גֶּשֶׁר שֶׁכֵּלוּ נִיָּר	חֲזַק-חֲזַק וְנִתְחַזַּק!
עַת רְצוֹן, בֵּין הָעַרְבִים,	יהודים על פְּנֵי הַיָּם	וְהַגֶּשֶׁר שֶׁל פִּלְדָּה
הַקִּימוּהוּ כְּלֹא כְּפִים,	כּוֹ יִלְכּוּ לִירוּשָׁלַיִם,	יִשְׁכַּר עִם הַכְּבֵדָה,
מִגֵּדָה וְאֵל גֵּדָה-	יהודים בְּרֹאשׁ מוֹרָם,	וְיִפְּלוּ אֵל תוֹךְ הַתְּהוֹם
לֹא כְּרָזַל וְלֹא פִלְדָּה.	עַל הַגֶּשֶׁר עַל הָרָם.	רְשָׁעִים - לְגִיהֶנָּם!

הנס המתואר בשיר הוא כפול: יהודים ילכו לירושלים על גשר של נייר, ואילו הרשעים, העוברים על גשר של פלדה או ברזל יפלו לתהום לגיהנום.

א.מ. הברמן חקר את השתלשלות המוטיב וגלגוליו בספרות ובפולקלור,<sup>16</sup> וסיכם כך: "אגדה היתה מתהלכת בעם בדורות האחרונים ושתי נוסחאות לה: א. בימות המשיח יעברו היהודים בים לארץ ישראל על גשר של נייר ויגיעו לארצם. והגויים יעברו על גשר של ברזל ויטבעו בים.

ב. לעתיד לבוא יעברו צדיקים בים לגן-עדן על גשר של נייר ויגיעו, ורשעים יעברו על גשר של ברזל ויטבעו במצולות ים"<sup>17</sup>. ויש אסמכתא לנוסחה זו בכתוב, "צדיקים ילכו בים ופושעים יכשלו בים" (הושע יד).

מכאן נוכל לראות שמרים ילן כללה בשיר משהו משתי הנוסחאות: מן הראשונה מודגשת העלייה לירושלים: "יהודים על פני המים/ו ילכו לירושלים". אין היא מזכירה את הגויים, אלא על פי הנוסחה השנייה, הנופלים לגיהנום הם הרשעים. אם הקורא יעשה אנלוגיה למושג "יהודים", הרי הניגוד הוא "הגויים". אך המשוררת מדגישה את העונש לרשעים.

שתי הנוסחאות של האגדה מצביעות על שני כיוונים שונים. הנוסחה הראשונה מדברת על הגאולה הלאומית והעלייה לארץ ישראל בדרך ניסית, ואילו הנוסחה השנייה עוסקת בשכרו של היהודי לעתיד לבוא, לאחר המוות וסוללת את הדרך לגן-עדן בדרך נס. בשתי הנוסחאות מודגש האמצעי הנראה רעוע לכאורה, גשר של נייר, כאמצעי בטוח. ואילו דווקא גשר של ברזל "ישבר עם הכבודה, כי יעברו עליו הגויים הרשעים ויטבעו בים".

הברמן מביא כמה פירושים למטבע הלשוני "גשר של נייר": עם ישראל הוא עם הספר, ולכן גשר של נייר הוא סמל הספר (שם עמ' 266). משתמע מכאן, שהרוח היהודית חזקה מן החומר. המשוררת קדיה מולודובסקי השתמשה בציור זה בשיר "פאפירענע בריק", ואף קראה לספר שיריה בשם דומה, "פאפירענע בריקען"<sup>18</sup>, ובהם חוזר הרעיון, שהמילים הכתובות על נייר הן גשר בין המשורר והקוראים.

פירוש פרקטי לביטוי "גשר של נייר" נתנו נואמים ציוניים בגולה והסבירוהו כסמל לתרומה של שטרי כסף ליישוב ארץ ישראל, שבאמצעותם ישמש הנייר גשר למעבר מגולה לגאולה (שם עמ' 266). גרעינה של אגדה זו, לפי הברמן (שם, עמ' 267), עיקרו הכתוב: "כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים, וישב עליהם את מי הים, ובני ישראל הלכו בחרבה בתוך הים" (שמות, ט"ו, יט). מכל מקום, לפי מחקרו של הברמן, "הזכרת 'גשר של נייר' בפי העם היא מאוחרת.

סיפור עממי זה חדר גם לבדיחה היהודית. דרויאנוב<sup>19</sup> מביא נוסח הומוריסטי של האגדה: "מדכי חב"ד נכנס אצל יודל אופאטוב ואמר לו: בעניין פיקוח נפש באתי אליך,

התפללתי היום מנחה בבית הכנסת הגדול ושמעתי דרשתו של וולוילי מגיד. לעתיד לבוא, אמר, יגשור הקדוש-ברוך-הוא שני גשרים על פני הים הגדול, אחד של ברזל ואחד של נייר. אומות העולם ילכו בזה של ברזל ויפלו לתוך הים, וישראל ילכו בזה של נייר ויעברו בשלום, ואני אומר: ברזל ונייר - ברזל-עדיף. ובאתי להזהירך, ר' יהודה: אל תסמוך על הנס, מוטב שאתה תלך בשל ברזל..."

#### ה. מאגדה עממית-לשיר ילדים

אין זה מפליא שמרים ילן-שטקליס השתמשה באגדה עממית ויצרה על פיה שיר לילדים. היא אף איננה הראשונה ואיננה היחידה, וכבר עמדו חוקרים על הזיקה שבין הספרות העממית והספרות לילדים<sup>20</sup>. מרים ילן השקיעה בשיר זה יסודות תוכניים ויסודות צורניים הרווחים בספרות העממית והולמים גם את הילדים.

א. יסוד הנס והפלא, המציית את דמיונו של העם, חביב מאד על הילדים והולם את דמיונם, שבעזרתו הם פותרים כל קושי ומאמינים בהתגשמותו של כל פלא. בשיר שלפנינו קיימים כמה יסודות של פלא: גודלו של הגשר הממוקם באורח פלא במקומות שונים: "על פני ים, / על פני יער, / על פני הר, / מגדה ואל גדה". דרך הקמתו מופלאה אף היא: "הקימוהו בלא כפים... בל תגע בו יד פטיש". ובעיקר, החומרים ממנו עשוי הגשר: "לא ברזל ולא פלדה... לא גזית לא חלמיש... גשר שכולו נייר". עצם הזכרת המושג "גשר" בראשית השיר מעלה בילד אסוציאציה של גשר עשוי ברזל ופלדה, וכבר בטור האחרון שבבית הראשון באה ההפתעה, "גשר שכולו נייר", וכאן מחזקת המשוררת את "העובדה" התמוהה, גם מראהו של הגשר יוצא דופן: "צח כשלג עד יזהר... גשר, גשר נהורא". זהו גשר של אור, והוא כולו פלא.

ב. הילדים ערים לשכר ועונש. הם רודפי צדק. הם דורשים שכר לטובים ועונש לרשעים. באגדה העממית מספקת יסודות אלה, ומרים ילן סיפקה את שאיפתם של הילדים בהשתמשה בעלייה ניסית של יהודים לארץ מכאן, ובעונשם של הרשעים מכאן: "יהודים על פני המים / בו ילכו לירושלים". הפלא מועצם על ידי הניגוד: דווקא גשר של פלדה, הנראה חזק לאין ערוך מגשר של נייר, "ישכר עם הכבודה". הסיבה לכך בעובדים עליו: "ויפלו אל תוך התהום / רשעים לגיהנום!"

ג. מבחינה צורנית אופיינית החזרה המרובה גם בסיפור העממי וגם ביצירות לילדים, במיוחד בגיל הרך. אם החזרה בסיפור העממי נובעת מסיטואציית ההיגוד שבהשמעה בעל-פה, שבה חוזר המספר על דבריו כדי שייקלטו על ידי המאזינים, הרי הילד הקטן אף הוא מאזין. אולם עליו חביבה החזרה גם מבחינה פסיכולוגית: המוכר הוא גם החביב, ואכן רבות החזרות בשיר. חזרות אלה (נוסף על החריזה), והנושא המרכזי, גשר, חוזר

שמונה פעמים בשיר. חזרות אלה יוצרות תחושה של זמר, ואמנם כך הגדירה המשוררת עצמה שיר זה "כזמר עם", שמשקלו הטרוכאי המרובע, האופייני גם לשירי עם, תורם להתנגנותו המלודית.

ד. יסוד נוסף האהוב על הילדים הוא ההאנשה. הגשר "גא ורם". ייחוס תכונה אנושית לדומם אופיינית לילד ומצויה אף היא בספרות העממית.

ה. יסוד המתח הוא בלתי נפרד מיצירות רבות לעם ולילדים. מרים ילן יצרה מתח בשיר באמצעות המבנה: בשלושת הבתים הראשונים מתואר הגשר, אך הקורא אינו מבין מהי תכליתו, ולשם מה ייבנה גשר זה. רק בבית הרביעי נפתרת החידה, ורק בבית האחרון, בקיצור ובתמציתיות באה ההפתעה הגדולה לקורא: המשוררת מעמידה את הניגוד החריף לגשר של נייר הן בחומר והן בתכלית: גשר של פלדה שעליו יעברו הרשעים ויפלו לגיהנום. הפתעה זו גדולה במיוחד לילד שאינו יודע את האגדה העממית. למשוררת זה ברור, ועל כך מעידה ה' הידיעה: "והגשר" של פלדה, הגשר הידוע לכל. ואולי רומזת היא לראשית השיר, שבו עדיין חשב הילד על גשר של פלדה. בשיר כולו, עד בית זה, מדובר על גשר של נייר, וכאילו חסרה אינפורמציה לילד, שהיתה ידועה בציבור. נוסח זה נובע מהסתמכותה של המשוררת על האגדה העממית, ואולי גם על תפיסת הילד.

ו. "הסוף הטוב" האופייני ליצירה העממית וליצירה לילדים, סוף הגורם סיפוק רב לשומעים, מסיים את השיר ואת העלילה שבו.

עלייה בדרך נס לירושלים אופיינית לשאיפה הלאומית של העם במשך דורות, ועליה נכתבו יצירות עממיות רבות.<sup>21</sup> כאן מוצג הגשר בעתיד, ואף קיימת פנייה לאל שיעזור להגשים שאיפה זו: "אל בנה, במהרה / גשר, גשר-נהורא".

כך הפכה המשוררת אגדה עממית והתאימה אותה לשיר-זמר לילדים. בכך הרחיבה את נושא העלייה לארץ, ונתנה עוד פן לדרכי הדמיון האופייניים לתפיסת הילד ולעם כאחד.

## הערות

- 1 מרים ילן-שטקליס. בחלומי, דביר, תל-אביב, תשכ"ג (כולל "ספר דני" משנת 1943). כל יצירותיה המצוטטות להלן לקוחות מספר זה.
- 2 אברהם שלונסקי. עלילות מיקי מהו, ספרית פועלים, 1947.
- 3 שם, עמ' 195-217.
- 4 בחלומי, עמ' 15. נתפרסם לראשונה בדבר לילדים, כרך כ"ג, חוב' 12, 3.12.1952, עמ' 169.
- 5 ח' נ' ביאליק, "מאחורי השער", בתוך: שירים ופזמונות לילדים, דביר, תל-אביב, תרצ"ג, עמ' פט.
- 6 בחלומי, עמ' 17-18. נתפרסם בשבועון פרוזודור, 15.6.1950, עמ' 4.
- 7 בחלומי, עמ' 99-106. פורסם בדבר לילדים, כרך י"ח, חוב' 18, 22.1.1948, עמ' 271-273.

- 8 שאול טשרניחובסקי, "כחוס היום", בתוך: שירים, הוצ' שוקן, ירושלים ותל-אביב, תשי"ג, עמ' 34-23.
- 9 בחלומי, עמ' 19-22. נתפרסם בדבר לילדים, כרך י', חוב' 8, 19.12.1940, עמ' 9.
- 10 בחלומי, עמ' 107-115. התפרסם בדבר לילדים, כרך טז, חוב' 24, 28.2.1946. עמ' 307-310.
- 11 ניתוח מלא של השיר מצוי במאמרי: לאה חובב, "הזיאת הלירי-הווידויי בשירי מרים ילן-שטקליס", בתוך: בצליל וצבע, אקדמון, 1997, עמ' 219-244. שיר "האונייה" בעמ' 237-241.
- 12 על כך העיר יתזקאל צורף במאמרו המקיף על "שירת הילדים של אברהם שלונסקי", בתוך: מעגלי קדיאה, חוב' 1, חורף תשל"ז-1977, אוניברסיטת חיפה, עמ' 36. במאמר זה ערך המחבר השוואה תימאטית לשירתה של מרים ילן-שטקליס, אך נושא העלייה הובלע ולא נדון.
- 13 אברהם שלונסקי. אני וטלי או ספר מארץ הלמה, ספרית פועלים, מרחביה, 1957.
- 14 שם, שם, עמ' 27.
- 15 מרים ילן-שטקליס, "גשר של נייר", בחלומי עמ' 52-53. התפרסם כ"זמר עם" בחוברת במעלה, 15.1.1958, חוברת 1, עמ' 10.
- 16 א.מ. הברמן. "גשר של ברזל וגשר של נייר", קבוצי יחד, מאמרים ורשימות לחקר ספרות ישראל ותרבותו, הוצ' ראובן מס, ירושלים תשי"ם, 1980, עמ' 261-270. אני מודה לפרופ' דב נוי שהפנה אותי למאמר זה ולספרה של קדיה מולדובסקי.
- 17 ראה רעיון דומה בערך "גשר" באנציקלופדיה העברית, כרך י"א, עמ' 731.
- 18 פאפירענע בריקען (גשרים של נייר), געקליבענע לידער פון קאדיע מאלאדאווסקי, תורגם לאנגלית בשם Paper Bridges בידי Kathryn Hellerstein.
- 19 א. דרויאנוב, ספר הבליחה והחידוד, הוצ' דבר, תשט"ז, כרך שלישי מס' 2171, עמ' מא.
- 20 לדוגמה שני מחקרים: עליזה שנהר, "מספרות עממית - לספרות ילדים", בתוך: מעגלי - קדיאה, מס' 2, אביב תשל"ז - 1977, עמ' 5 - 13; דב נוי, "מסיפור בעלי-חיים למשל ולסיפור ילדים", בתוך: ספרות ילדים ונוער, חוב' ט"ז, סיון תשל"ח - יוני 1978, עמ' 26 - 42.
- 21 כגון: "מעשה העז" לש"י עגנון, אלו ואלו, הוצ' שוקן, תשי"ד, עמ' שעי"ג. גם סיפור זה יסודו בסיפור עם.

## השמה

במאמר של ל.ח. "דור שני לשואה - תמיד ילווה אותו צל", שנדפס בחוברת 107 של ספרות ילדים ונוער (מרץ 2001) נשמטו הדברים דלהלן: כתוספת להערה מס' 1 בחוברת מס' 71 מרץ 1992 של ספרות ילדים ונוער, פירסמה צילה רון מאמר בשם "ספרות ילדים ונוער בנושא השואה - מנקודת מבט של דור שני לניצולי שואה" (ע' 21-8). במאמר סקירה מקיפה על ספרים בפרוזה בשירה שראו אור עד לאותה תקופה, וכן הפניה לספרים בפסיכולוגיה שעסקו בדור שני לשואה. בספרו של יעקב בוצ'ן, תמיד ילווה אותו צל, שנתפרסם זה מקרוב, נתחדדה דמותו של בן הדור השני לשואה על כל הסימפטומים האופייניים לה, דבר שלא בא לידי ביטוי בספרים שנכתבו קודם לכן, ומאמרי דן בכל אלה.

# אלמונטים מתוך ספרות ילדים כאמצעי להעברת מסרים חוץ ספרותיים

מאת: מנחם רגב

אנשים מתקשרים ביניהם בדרך מילולית באמצעות השפה. אבל בצד השפה התיקנית שנלמדת בבית ובבית הספר, יש עוד מיגוון גדול של 'שפות' שמייצגות השתייכויות של הדוברים לקבוצות ספציפיות, שיכולות להיות מבוססות על מכנים משותפים שונים: משפחתיים, כלכליים, מקצועיים. כגון: שפת חיילים, עגה של בעלי מקצוע מסויימים, עבר משותף בילדות בשכונה עירונית מסויימת או ביישוב קטן, שפה מקצועית בתחום ספורטיבי מסוים, או מובאות מתוך סרטים ותוכניות טלוויזיה. ה'שפה' המיוחדת יוצרת ברית מיוחדת בין המוען והנמען, שמשמעותה שרק הנמען, או הנמענים, יבינו את המונחים ודרכי הביטוי לאשורם. 'שפה' כזאת יכולה להיות מבוססת על זכרונות-קריאה דומים. די לדובר שיזכיר שם של יצירה בפרוזה או בשירה, ומיד מתרחש אצל הנמען תהליך של היזכרות ואסוציאציות הקשורות באותה יצירה. אם הדובר מזכיר שורה מתוך שיר מוכר, יכול הנמען 'להשלים' אותה בלבו או בהיגד מילולי. 'שפה' זו אינה מיועדת דווקא להעברת מסרים ספרותיים, אלא גם למסרים חוץ-ספרותיים. הנמען קולט, בהנאה רבה, את הפירוש החדש שהדובר אליו התכוון לו. כדי שהתקשורת תהיה יעילה בוחר הדובר מתוך מאגר זכרונות הקריאה שלו יצירות 'קלאסיות' ומוכרות מאוד, כך שהנמען יעמוד מיד על המסר שהמוען מעוניין להעביר. כמו בעקרונות של כל שפה, הבחירה הנכונה של הדובר, או הכותב, חייבת להיות חסכונית ומיידית, כך שהשומע, או הקורא, ייכנס מייד לעולם האסוציאציות שהמוען מעוניין לעורר אצלו. השימוש הזה של יצירות מתוך 'ספרות הילדים והנוער' מוציא את המובאה מן הכוונה המקורית של היוצר ועושה אותה למכשיר קומוניקטיבי שמתרחק מכוונת המקור. ההנאה שהוזכרה לעיל, נובעת מכך שמקבל המסר מצליח, על סמך מאגר זכרונות הקריאה שלו, לפענח את כוונת הדובר או הכותב, ומרגיש שהוא שותף ב'שפה סודית' היוצרת גשר בינו ובין הדובר. זכרונות הקריאה המשותפים יוצרים מעין 'שפת תרבות' שהמשתתפים בה קראו בנעוריהם את אותם הספרים. כאמור, איזכור מובאות ושמות של יצירות מוציא את היצירות מכלל 'ספרות ילדים' והופך את מרכיביה, בשל מוכרותם ופשטותם, למכשיר נוח להעברת מסרים חוץ-ספרותיים. "לספרות הילדים יש מקום חשוב בתרבותו של המבוגר. מסתבר, שמעבר לגרימת הנאה לקורא ולשומע הצעיר, יש לספרות זו סמלים, שפה ואפילו עוצמה, שעושים אותה לאמצעי נוח להעברת מסרים חוץ-ספרותיים" (ע' 35)<sup>1</sup>. מדוע משתמש הכותב ב'ספרות ילדים'? כותבת על כך ירדנה הדס: "השימוש ביצירות הללו מעיד גם על כך שהיוצר חש

ובדין - שהתמונות הלקוחות מעולמה של ספרות הילדים, שהפכה לקלטיקה, הן **נכס משותף** לו ולקוראיו' והוא מגביר 'עוצמת אותותיו' אלינו בעזרתן" (ע' 20).<sup>2</sup> האיזכורים (שינויים בשמות של יצירות מוכרות, מובאות) מוסיפים צבע והדגש למסרים שהכותב רוצה להעביר. המאגר הזה של זכרונות-קריאה אישיים משמש בעיקר את הכתבים בעיתונות (למשל, נושא שלא יידון במאמר זה, הן כותרות הכתבות במדורי ספורט למיניהם), וגם על כך כותבת ירדנה הדס: "שימושה של העיתונות בספרות הילדים מעניין במיוחד, כיוון שהעיתונאי מודע כל עת עבודתו ללחץ-הזמן, לחובתו להגיש את ה"סיפור" טרם שעת סגירת הגיליון. מכאן נובעת ההרגשה כי שימושו במובאות החיות עמו מימי ילדותו הרחוקים הוא אינסטינקטיבי"<sup>2</sup> אין ספק, שהשימוש בחומר בתוך ספרות הילדים 'הקלסית' מאפשר לעיתונאי לומר את דברו בדרך ציורית ומושכת, להשתמש בו כמו בשורת-מחץ של בדיחה או אפיזודה. הבחירה מתוך החומר הזה היא 'קיצור דרך' המעלה את האפקטיביות של המסר המייד. זהו השימוש ב-אלוהיה שמשמעותה הוא שילוב תבניות לשון ורמיזות הלקוחות מטקסט ספרותי אחר.

### 'נופי, נופי' ושייכים אחרים

כדי להיכנס לאווירה המיוחדת והביקורתית של העיתונות, תובא רשימתה של מיכל רוזנברג שהתפרסמה במקומון הירושלמי **כל העיר** (8.6.1990):

#### עה בעצם אופרות עלות השיר "נופי נופי"

"אין לי מלה רעה אחת על יחיאל הלפרין, שכתב את השיר החביב הזה. אלא שהוא היה טוב לזמנו. על 'אבא הלך לעבודה/ישוב עם צאת הלכנה/יביא לך מתנה' אין שום תלונה, לבד מהעניין של המתנה שזו ודאי היתה הבטחה שלא הוגשמה. הבעיה מתעוררת עם הבית השני: 'אבא הלך אל הכרמים (צ"ל: אל הכרם' מ"ר) יביא לך ענבים'. השורות האלה יכולות להתקבל ללא הרמת גבה רק באזור זכרון-יעקב. אחרת אולי כדאי לתרגם אותן לערבית. לילד העברי המעודכן אפשר לשיר אלטרנטיבות אקטואליות יותר. אולי 'אבא נסע לארצות הברית/ישוב למרות שכבר ירד/ ויביא גם לך גרין קרד'. או: 'אבא הלך לו עם רחל/ אך אל יחא לכך דואב/ אותך הוא עוד אוהב'. או 'אבא נסע לחו"ל מטעם המפעל/ יחתום על החוזה עם מאקס/ ואז ישלח לך פאקס'. יש עוד המון אפשרויות, כל אחד לפי האבא הפרטי שלו."

השיר שעליו נעשתה הפרודיה הסטירית המרירה הזאת, נכתב לפני שנים רבות על ידי "מחנך וסופר עברי, מיוצרי גן-הילדים העברי והספרות לטף" (**לקסיקון אופק**), הוא הוא **יחיאל הלפרין (1880-1942)**. השיר נקרא במקורו "שיר ערש" והוא שייך לקלטיקה של ספרות הילדים בארץ, לא מעט בזכות הלחן של יואל אנגל. בשיר המקורי חוזר האב מעבודתו בכרם, בפרדס ובשדה: "אבא הלך אל השדה/ הלך, הלך אבא! ישוב בערב עם צללים/ ויביא לך שיבולים". כל המתנות שהוא יביא לילדתו מייצגות את האיכר העברי

בארץ ישראל הציונית המתחדשת, המביא לבתו מפרי עמלו. (השוו גם לשירו של עמנואל הרומי, "שכב בני, שכב במנוחה.") זהו נציג אופייני ליצירות רבות שנוצרו בתקופה של טרם- המדינה: "ספרות הילדים שנוצרה ביישוב היהודי בארץ ספוגה ערכים ציוניים ולאומיים לרוב. כשאנו קוראים יצירות אלה היום, מזדקרת המגמתיות שבהם, ולא תמיד לטובה מבחינה ספרותית ואמנותית. אך הסופרים והמשוררים, שהיו חודרים ערכים וראו את חיי היום-יום באספקלריה הפוליטית והתרבותית של הישוב, לא מצאו בכתיבתם המכוונת שום דבר יוצא דופן או לא ספרותי" (ע' 97).<sup>3</sup> דרך התבנית התמימה והפשוטה של שיר-הילדים מתבוננת הכותבת בשינויים שחלו בחברה הישראלית של שנות התשעים: הפועלים החקלאים הם ערבים, השאיפה של האזרח הישראלי היא לרדת לארצה"ב, ומשם, במקום להביא מתנה לבתו, הוא ישלח לה פקס... לקטעים מתוך העיתונות שיובאו להלן אין מכנה משותף של תכנים. מה שמקשר בין הקטעים הוא המניפולציה שנעשתה בטקסטים לצרכים פוליטיים וחברתיים, והגישה הסטירית. כמו שיר הערש של הילפרין רוב השירים שיידונו זכורים בגלל הלחנים שלהם. ונקודה מעניינת: אפשר לראות בבחירת הטקסטים על ידי הכותבים מעין קנה-מידה נוסף למדידת הקלסיות שלהם בחברה הישראלית. אולי דווקא בחברה מתפצלת ומחפשת את דרכה התרבותית כשלנו, עשויות היצירות הללו (ואחרות) שזכורות מתקופת הילדות והנעורים, לשמש אחד מיסודות של תשתית תרבותית משותפת. בראש כל קטע יובאו שם היוצר ושנות חייו:

#### יעקב פיכמן (1881-1958)

"אגדה": "על שפת ים כנרת / ארמון רב תפארת: / גן-אל שם נטוע, בו עץ לא ינוע". ובארמון גר נער שלומד תורה, ואפילו העופות נעצרים להאזין לדברי התורה שנובעים מפיו.<sup>4</sup> סילבי קשת ("ידיעות אחרונות", 27.11.97) עוקרת את הקורא מן האידיליה הרגועה ומספרת על אנשים שנעצרו או התאבדו בשל חוב. לא כן ח"כ אברהם שפירא שזוכה ליחס מיוחד וסלחני של המימסד, למרות שהוא פושט רגל וחייב הרבה כסף לעובדים במפעליו. והוא: "לא מוכר את הארמון רב התפארת שלו, וגם לא את זה הנבנה כעת." ובבסיס הסטירה הזאת עומדת גם העובדה, הידועה לקוראים, שהאיש הוא אדם דתי! הניגוד המשווע בין האווירה השלווה והרוחנית ובין המציאות הכוחנית והמפלה היא המסר של הביקורת החברתית הנוקבת הזאת.

#### קדיה מולודובסקי (1894-1975)

שם השיר הוא "גילגוליו של מעיל"<sup>5</sup> (מידיש: נתן אלתרמן) ובו מסופר על משפחתו ברוכת-הילדים של חייט, שבה עובר מעיל מילד לילד עד שהוא נקרע לגמרי. שיר קיציבי והומוריסטי. המקבילה הסטירית שלו הופיעה ב"דבר אחר", המדור הסטידי של "דבר" (20.8.93). כבר בשם של הפרודיה מוכתב הכיוון: "גילגולה של מעילה". הבית הראשון בשיר המקורי: "החייט עוסק בחיט / וילדים לו מלוא הבית. / חיל רב, ברוך השם, ותינוק



בחיק האם" / ולעומתו: **המועל עוסק במעל/ וילדים לו על כל שעל/ חיל רב, ברוך השם/ במכולת הוא רושם"/** ועוד בית בשירה של קדיה: "כאן המעשה נפתח/ לא בגדי לבן וצח./ מעשה במעיל של חורף/ בעל סדק צר מעורף." / ולעומתו הבית הסטירי: **"כאן המעשה נפרש/ לא ביג דיל אבל בש"ס/ מעשה בתיק כפול דופן/ בו סכומים מלוא החופן."/** לאחר שפרץ, אחרון הבנים, שזוכה במעיל, קורע אותו לגמרי: מביטים כולם בפחד, / רועמים כולם ביחד: / פרץ! תיש! טיח! כרכשתא! / אי המעיל אשר לבשת?" ובמקבילה הסטירית: **"ונשאר רק בכנות/ עוד לשאול בסקרנות: הי גדליהו! (שם בדוי) טיח! כרכשתא! / אי הפנטהאוז שרכשת?"** בשונה מן הקטעים שהובאו לעיל, אין שום קשר, אפילו מילולי, בין תוכנו של השיר המקורי והפרודיה עליו. מה שמשך את הכותב, והסטירה היא אכן מבריקה, הוא המיקצב המוצלח והחריזה המצויינת. אולי מה שמוסיף נופך לסטירה הוא הפער שבין המשפחה הענייה והמאושרת הזאת (לפחות לפי תיאורה של המשוררת), ובין השחיתות של שר בממשלה, שלעומת המעיל המסכן יש לו אפילו פנטהאוז, שרכש בכספי שוד הקופה הציבורית. הקורא יזכר. בשיר המקורי ו"רכיב" עליו את בתי הסטירה, הרחוקה מבחינת התוכן והמסר מן השיר המקרי כרחוק מזרח ממערב. מי שיקרא את "גילגולה של מעילה" בקול רם, תהדהד בראשו המוסיקה של המקור, שרק תדגיש את המרחק שבין שני השירים.

מרים ילן שטקליס (1900-1984)

העיתונאי דידי מנוסי, שעד לאחרונה היה לו מדור של שירים פוליטיים בידיעות אחרונות, פירסם טור בשם: "שלושה שירי ילדים" (29.11.96): אחד "במדינת הגמדים" מאת אלה אמיתן (שבו לא נעסוק כאן), ושניים מאת ילן-שטקליס. הראשון הוא "עייפה בובה זהבה". בשיר המקורי יש ארבעה בתים: עייפה בובה זהבה, / ועייף מאוד הדוב. / הצללים לחדר באו... / לוחשים לי לילה טוב... במיטה שוכבת נורית, / על ידה יושב דובון, / וכדור, וגם ארנבת, / וכולם רוצים לישון. אך לפתע קמה נורית / אבא, אבא, היא קוראה: / בוא מהר, גרש החושך, / הוא מפריע ילד רעו.

צחקת בובה זהבה, / וצחק מאוד הדוב- / למה לגרש החושך? / והרי הוא ילד טוב.<sup>6</sup>

"עייפה בובה זהבה" (גירסת מנוסי)

עייפה הבובה יאסר / ועייף הביבי דוב, / שמש אוסלו השוקעת / מאחלת לילה טוב

אך אומה לפתע קמה, / אבא אבא, היא קוראה: / בוא מהר, גרש החושך / כי הנהו ילד-רעו!

## צחקה הבונה יאסר/ וצחק הביני דב/ למה לגרש אם חושך/ בשבילנו ילד-טוב.

מנוסי ויתר על הבית השלישי, אך שמר על התבנית הכללית של משקל וחרוז. אבל הוא נתן לשני גיבורי גירסתו הפוליטית את השמות: 'יאסר' ו'ביבי' (ראש הרשות הפלשתינית, וראש ממשלת ישראל). במקום הצללים שבאו לחדר, הוא שילב את 'אוסלו השוקעת' (הכוונה להסכם השלום עם הפלשתינים). העייפות, הפחד מהחושך והרצון הילדי להתמודד איתו, מקבלים בגירסה החדשה משמעות קיומית: במקום 'נורית' הוא כותב 'אומה!' הכותב מבטא את האכזבה מן הניתוק של תהליך אוסלו: החושך שבחדר-הילדים הופך לחושך-מלחמה שמאיים על המדינה והעם כי: החושך הוא בשביל שני המנהיגים "ילד טוב!"

השיר השני של ילן-שטקליס נקרא במקור "דני גיבור"<sup>7</sup>, ועיקרו הוא האכזבה של הילד מן החיזור אחרי נורית ורצונו להיות 'גבר', אשר למרות הכאב אינו בוכה. מנוסי קרא לפרודיה שלו "פרח נתתי לנורית", והוא מספר על ההתמודדות על מנהיגות מפלגת העבודה בין אהוד ברק לשמעון פרס. אבל את ההתמודדות הוא מלביש במעטה של אהבה נכזבת, ומכיזון שמדובר בשני פוליטיקאים, שבהם 'חיזור' המבוגר והמנוסה שבהם אחרי הצעיר, שניצח בסופו של דבר, הופך השיר התמים לסטירה על היחסים האכזריים בזירה הפוליטית. המעבר הזה מן הסצינה הילדית אל העולם הפוליטי מובלט ב"זה מול זה":

"פרח נתתי לנורית"	-	"פרח נתתי לאהוד"
"נורית אכלה התפוח"	-	"אהוד אכל התפוח"
"אינני בוכה אף פעם"	-	"אינני בוכה אף פעם"
"גיבור אני לא בכיין"	-	"אני מבוגר וחשוב"
"אך למה זה, אמא, למה"	-	"אבל, אמא, למה"
"בוכות הדמעות בעצמן?"	-	"עושים לי את זה שוב ושוב."

### **כותרות**

בחירת כותרת מושכת ומגרה, הן מבחינה רגשית והן מבחינה אינטלקטואלית, היא מאבני היסוד של עיתונאות טובה ועיילה. הכותב בוודאי רוצה שהקורא, בעקבות הכותרת שמשכה את תשומת לבו, יקרא את הכתבה כולה. אבל במקרים רבים מתעכב הקורא על הכותרת, שבחר בה מתוך הכותרות שבאותו עמוד בעיתון, עובר ברפרוף על כמה שורות בכתבה, עומד על העיקר ומסתפק בכך. אחד המאגרים הבלתי נידלים להכנת הכותרת העיילה והמושכת היא ספרות הילדים שבזכרונו של הכותב. להלן כמה דוגמאות:

**שביל קליפות התפוזים**, שיצא ב- 1958, הוא סיפור הרפתקאות, מימיה הראשונים של תל-אביב, שמתרחש בא"י במלחמת העולם הראשונה - נכתב על ידי **נחום גוטמן**

(1898-1980)<sup>8</sup>. מה פשר השם? נחום, הילד גיבור הסיפור, נפגש עם הבחור האלמוני: מכאן מתחילה פרשת קליפות התפוזים: 'אתה יודע' אמר לי הבחור, 'עוד לא גיליתי בשום מקום את קליפות התפוזים.' - איזה קליפות? - של תפוזים.' - 'של דוד.' - 'למה אתה מתכוון?' - 'אם תראה מצד ימין של הדרך שלוש קליפות של תפוזים, מונחות בצורת סגול - תגיד לי'."

לאחר כעשר שנים פוגש נחום את גיבור ההרפתקה הנערץ עליו, והשיחה חוזרת שוב אל הקליפות המסתוריות: "ומה, איך היה שביל קליפות התפוזים? - איזה שביל? - של קליפות... - "איזה קליפות" של תפוזים. אה! אתה קורא לזה 'שביל קליפות התפוזים! אני אומר לך: כן! ובלבי חושב איך להסביר לו שזה לא היה שביל סתם, שזה נראה לי היום כסמל. כן, כסמל. סמל למעשים שיכולים להיעשות ויש לעשותם". בין שני הקטעים, שמופיעים בראשית הסיפור ובסופו, נזכרות הקליפות כסימנים חשובים בסיפור המתח, ובסופו הן הופכות בדברי המספר לסמל של גבורה והרפתקה: שהתרחשו בקו-התפר שבין נסיגת התורכים מא"י והכיבוש הבריטי במלחמת העולם הראשונה,

הכתבה של אסתר זנדברג ("הארץ", 6.4.1999) נקראת **שביל הקליפות הגרעיניים**. כותרת המשנה ממצה את תוכנה של הכתבה: "עיצוב הפנים הנינוח והיפה של בתי קפה ומקומות בילוי בתל אביב רק מדגיש את עליכותה של הסביבה העירונית הממורטת והמגובכת. מחוץ לכועה נשארים הפיגומים על הבית השכן: הצינורות שמשתרנים על כל החזיתות, האספלט המצולק והמכוננות על המדרכה". המכנה המשותף לספר ולכתבה היא תל אביב של אז (1917) ושל היום (1999). גוטמן כותב על ראשיתה של העיר, על בתיה הקטנים, הלבנים והמועטים, בתוך נוף החולות הבראשיתית והעצים המועטים לעומת תל אביב הצפופה והמלוכלכת. כיוון שהכותרת היא שקופה, ינחש כמעט כל קורא את כיוון הכתבה, אך רק מי שקרא אי-פעם את ספרו של גוטמן יעמוד על מימד העומק המשמעותי בבחירת הכותרת, ויבחין במסר הביקורתי לגבי הסביבה האקולוגית של "אז" ו"היום".

\* כותרת לכתבה מסוג אחר לגמרי בנויה גם היא על שיר של מרים ילן-שטקליס, "הסבון בכה מאוד", והוא שיר דידיקטי על הילד דן שאינו רוצה להתרחץ:<sup>9</sup> "הסבון בכה מאוד: / דני לא רוצה בי עוד! / ומברשת השיניים/מתיפחת שבעתים/ ואומרת למשחה: / אל תבכי, אך היא בוכה." גם הברז כועס על דן ובגן-הדסה הקטנה לא תכיר אותו בכלל, כי הוא מלוכלך כל כך. הכתבה (מאת דורעס גונט, "הארץ", 9.11.97) מתארת פטנט חדש: **"סבונה מתקפלת הנוצמת אל קיר המקלחת, אמורה להחזיר לחיילים את החשק להתקלח"**. ומה שם הכתבה? **"הסבון צחק מאוד"**. בכתבה תיאור טכני של ההמצאה, שנקודת המוצא שלה היא חוסר מתקן להנחת הסבון, **"או עם מתקן מלוכלך שמוציא את כל החשק מהמקלחת"**. מהעולם הילדי שבו הסבון, הברז והמים הן דמויות חיות ומדברות, מבשרת הכותרת המצחיקה לקורא המבוגר, שזוכר את השיר, שהנה 'ציגאל' הסבון מעצבותו והוא יכול לצחוק בקול רם...

\* **לאה גולדברג** (1911-1970) כתבה שיר-סיפורי שהוא גם כן חלק מהקלסיקה של ספרות הילדים הישראלית ומוכר לכל מבוגר שהתחנך בארץ, בשם: "דירה להשכיר"<sup>10</sup> ומסופר בו על זיירי המגדל שמבקשים להשכיר את הקומה החמישית בו, כי העכבר עבר למקום אחר. הדיירים הם: תרנגולת, קוקיה, תתולה וסנאית. הדיירים הפוטנציאליים מוצאים בה שכנים שאינם מוצאים חן בעיניהם. רק היונה, מחליטה לשכור את הדירה למרות פגמיה. ומדוע? כי השכנים טובים בעיני: התרנגולת, הקוקיה, התתולה והסנאית: "רואה אני, כי נוכל לחיות ביחד/ בחברה טובה, בשלום ובנחת". הכותרת בעיתון ("כל העיר פלוס", 24.9.99) היא מובאה מדויקת מדברי היונה בסיפור "השכנים טובים בעיני": והכתבה עוסקת במכירת דירות בירושלים: כ-450 דירות חדשות נמכרו בעיר במחצית הראשונה של '99, נתון המציב אותה במקום השלישי במכירת דירות בארץ, אחרי תל אביב וראשון לציון. הקו המחבר הוא קניית והשכרת דירות, אך המעבר הוא מסיפור-משל על הצורך באחוזה אנושית אל תיאור טכני מפורט של מכירת נדל"ן: מסיפור-ילדים בעל מסר הומניסטי אל כתבה המבוססת על נתונים סטטיסטיים מדויקים.

\* **יבוא אלי פרפר נחמד מאת פניה ברגשטיין** (1908-1950) הוא להיט מתמשך מאז יצא לראשונה ב-1945 (העותק שבידי הוא מ-1975, הדפסה שבע-עשרה!) ובו מופיע השיר, שגם זכה ללחן מוכר: "האוטו שלנו גדול וירוק, / האוטו שלנו נוסע רחוק. / בבוקר נוסע, בערב הוא שב, / מוביל הוא ל"תנובה" ביצים וחלב".<sup>11</sup>

לאוטו הזה ולתולדותיו בעמק יזרעאל מקדיש שגי ארין מאמר נרחב, בלוויית צילומים, הוא גם מביא את האיור לשיר מתוך הספר (מאת אילזה קנטור). וכך הוא פותח את המאמר: "יש שיר שכולם מכירים, עם מלים תמימות וחרוזים פשוטים ולחן עממי. הוא מספר על אוטו אחד, "האוטו שלנו, הגדול והירוק", ש"בבוקר נוסע, בערב הוא שב, מביא הוא לתנובה ביצים וחלב". את השיר חיברה ב-1940 (צ"ל: 1945) פניה ברגשטיין, המשוררת מקבוצת גבע, וכל מלה בו אמת. "גריין סוקר את המשאיות הראשונות בעמק יזרעאל, ואף טוען שהאיור של האוטו בספר, אינו אלא ציור של אוטו אחר, מנען. מה עלה, בסופו של דבר, בגורלו של "גיבור" השיר? גם על כך מסופר בפסקה האחרונה במאמר: "איפה האוטו הגדול והירוק היום? איש אינו יודע בוודאות. ידוע רק שבמשך שנים ארוכות הוא לא נסע רחוק אלא עמד בכניסה לרמת דוד, נטול גלגלים ואחת מדפנותיו פתוחה, כתחנת איסוף שבה היו מחכים חברי המשק לאוטובוסים חדשים, שאף אחד כבר לא כתב עליהם שירים" ("הארץ", 22.10.97). בחרתי לצטט מתוך המאמר הזה, כי הכותב מתייחס לשיר (ולציור שמלווה אותו) כאל מסמך!

מכאן אני עובר אל כותרת של כתבה בעיתון ששמה "האוטו שלנו גדול", שעוסקת במכוניות מסוכנות: "ויליאם פורד מזהיר כי המוצרים המובילים שלו רכבי כביש - שטח, מסוכנים לסביבה ולבני אדם- אך לא מפסיק לייצר אותם. התאגיד קורא לזה "יחסי

שקיפות עם הקהילה". האירגונים הירוקים קוראים לזה צביעות" ("הארץ", 2000. 5. 17). העיתונאית (ארגה קזין) השמיטה דווקא את המלה "ירוק" שבשיר המקורי, והרי איזכורה היה מבליט, בדרך אירונית, את המרחק שעברה תעשיית המכוניות מאז ועד היום, ומדגיש את התמימות שבשיר הילדים הפשוט המתאר אוטו אשר "מוביל הוא לתנובה ביצים וחלב."

### קריקטורות

הקריקטוריסט רואה בקריקטורה 'מאמר ראשי' שבה הוא מבטא את דעתו על אירוע פוליטי אקטואלי. כמו כותבים אחרים בעיתון גם לו יש 'משקעי קריאה' מימי נעוריו, אלמנטים מתוך סיפורים (רבים מהם מתוך הספרות העממית!) שבשל מצבי-היסוד האוניברסליים המתוארים בהם חוזרים ומופיעים בקריקטורות לתיאור אירועים אקטואליים בראי עקום. כגון: כיפה אדומה, הנסיכה על העדשה, בגדי המלך החדשים, אמי ותמי. מתוך הספרות הקלאסית: מסעי גוליבר, רובינזון קרוזו, הנסיך הקטן, פינקו ועוד. אשר לדורות האחרונים של הקוראים, בלי ספק הולך ומתגבש מאגר של מובאות וסיטואציות מתוך הספרים החדשים. ראוי לציין, שבצד האיזכורים מן הספרות הקלאסית נוספים גם 'זכרונות צפייה' מסדרות טלוויזיה פופולריות ומסרטים מפורסמים, כגון: משפטי הסיום של "חלף עם הרוח" ו"קזבלנקה". האם קריקטורות, שהן בנות יומן, יכולות עדיין לעורר עניין וחיוך אצל המתבונן בהן גם אם הנושאים הפוליטיים ששימשו נושא לקריקטוריסט, עבר זמנם? הדבר תלוי הן בנושאים והן ברמתו של האמן. דומייה הוא דוגמה לאמן גדול שידע להביט מעבר לאקטואלי ולחולף. הקריקטורות שיובאו להלן מבוססות על 'זכרונות קריאה', אך ללא הסבר הרקע הפוליטי לא יובנו היום. (כך, למשל, אי אפשר להבין את השירים הפארודיים שב"אליס בארץ הפלאות" (שיצא באנגליה ב - 1865) מאת לואיס קרול, בלי ההערות של מרטין גרדנר. והן אכן נכללו גם בתרגום העברי של רנה ליטוין, שיצא ב - 1997).

\* אריך קסטנר' ה - 35 במאי, (עברית א. קפלן, ת"א, 1975)

הדבר היה בשלושים וחמישה במאי, "ולכן אין כל פלא, שלא התפלא הדוד סבוני על שום דבר. אילו קרה לו מה שקרה לא באותו היום אלא שבוע ימים קודם, היה סבור כי נתרופפו שנים שלושה כרגים במוחו או בכדור הארץ. אלא ששלושים וחמישה במאי הוא יום מועד לנסים ונפלאות" (ע' 3).

הקריקטורה (מאת זאב)  
 התפרסמה בהארץ ב- 11.2.96.  
 ראש הממשלה, פרס, דן עם ראש  
 האופוזיציה, נתניהו, בקביעת  
 מועד הבחירות למועד בלתי  
 ידוע. ספרו האוטופי של קסטנר  
 פותח, בשל התאריך הבלתי  
 אפשרי, שורה של אירועים  
 עתידיים מוזרים. העברת  
 'התאריך' הזה למחוזות המאבק  
 הפוליטי פותחת לפני המתבונן  
 בקריקטורה, עולם שבו עושים  
 הפוליטיקאים כבתוך שלהם.



\*קרלו קולורי, הרפתקאותיו של פינקו, עברית: מרים שוסטרמן-פדובאנו, ת"א, 1990:  
 "עכשו ספר לי, היכן באמת הנחת את ארבע המטבעות?" שאלה אותו הפיה. - איבדת  
 אותן! השיב פינקו: אך הוא שיקר, משום שהמטבעות היו בכיסו. משאך נאמר השקר,  
 גדל אפו של פינקו, שממילא היה ארוך בעשרה סנטימטרים לפחות. - והיכן איבדת  
 אותן? - 'ביער, לא רחוק מפה'. ועם השקר הזה, השני, המשיך האף לגדול. " (ע' 136-135).



הקריקטורה התפרסמה בדבר ב- 19.8.94 הרקע: ראש הממשלה, יצחק רבין, אמר שהוא  
 לא יסכים להטיל מס על הבורסה. אבל אז הודיע שר האוצר שכן יוטל מס כזה. תגובת  
 רבין: "לפעמים מותר לי לא להגיד את האמת". מול מסך הטלוויזיה שעליו מופיע רבין  
 הציב מושיק את פינקו ארוך האף, שמתאונן על אפלייה... כמו לגבי פינקו, שהפיה  
 אינה מאמינה לו, מתייחס הצייר, ועמו הציבור, בספקנות להבטחות הפוליטיקאים. חבל  
 שאפם של הפוליטיקאים לא יכול להיות גלאי שקרים...

**האחים גרים, היפהפיה הנרדמת** (במקור: "שושנת החוחים"), מתוך האחים גרים, **מעשיות - האוסף המלא**, עברית: שמעון לוי, ת"א, 1994.

"אך סביב לארמון החלה לצמוח משוכת קוצים שגבהה והלכה מדי שנה ולבסוף כיסתה את הארמון כולו וצמחה מעליו עד שלא היה אפשר לראות ולו שמץ ממנו. (...) כי החוחים, כאילו היו להם ידיים, היו אחוזים זה בזה בחוזקה והצעירים (המחזרים), ניתלו בהם, כי לא יכלו לשוב ולהיחלץ ומתו מות ייסורים. (...) כאשר קרב בן המלך למשוכת החוחים היו בה פרחים גדולים ויפים, שנפרדו מעצמם והניחו לו לעבור בלי פגע (...) לבסוף הגיע למגדל ופתח את הדלת לחדרון שבו ישנה שושנת החוחים. היא שכבה שם והיתה כה יפה, עד שלא יכול להסיר ממנה את עיניו, והוא רכן ונשק לה" (ע' 161-160).

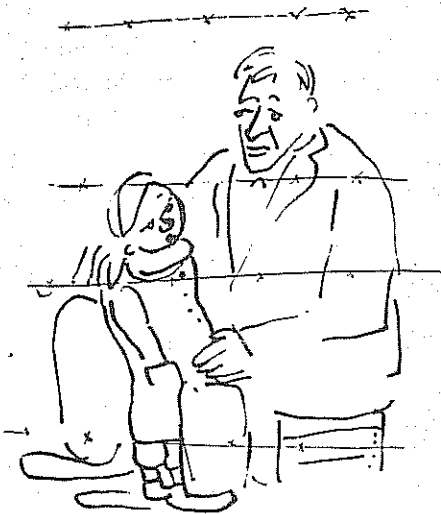


הקריקטורה, "היפהפיה הנרדמת" התפרסמה ב"הארץ" ב-29.10.96. באותם הימים היו פיגועים בישראל, ובלבנון. באותו זמן ממש נמשכו בווינגטון שיחות השלום בין הפלשתינאים והישראלים בהנהגת ממשלת יצחק רבין. זאב (הקריקטוריסט) "גניך"

את הסיפור: רבין מופיע כגיבור ישראלי, עטוף בדגל ישראל וחרב בידו הימנית. אך בשמאלו הוא נושא תיק "ג'יימס בונד" שבו המסמכים לניחול המשא ומתן. על סבך החוחים תלויות פצצות, ובמעבה הסבך ישנה נסיכת השלום ובדידה ענף זית. האם יצליח האביר יצחק להתכבר על המכשולים לעורר ולכבוש את נסיכת השלום?

**דניאל דפן, רובינזון קרוזו**, עברית: אברהם בירמן, ת"א, 1970. "בהגיעי לאנגליה הייתי זר ונוכרי לכל דרי-עולם כאילו זו לי הפעם הראשונה להציג בה את כף רגלי" (ע' 180). "אחרי כן שמתי את פעמי למחוז יורקשיר, אך אבי ואמי לא היו עוד בחיים וכל משפחתי ספה-תמה. זולת שתי אחיות שמצאתין שם ושני ילדיו של אחד האחים. וכיוון שחשבוני הורי בין המתים מכבר לא הניחו לי מאומה. כללו של דבר, לא מצאתי איש או דבר אשר יעזרני בצר לי, והממון המעט אשר היה עמי לא הספיק לכונן לי מעמד בחיים" (ע' 180). והרי אחרית דבר: "לאחר שעשינו כארבעה חודשים בהמבורג הגעתי משם בדרך היבשה להאג ושם עליתי לאחת הספינות, ובעשירי לינואר בשנת 1705

הגעתי ללונדון לאחר שנעדרתי מאנגליה עשר שנים ותשעה חודשים. וכאן גמרתי אומר לא לשוט עוד על פני תבל, כי הגיעה העת להיכון למסע ארוך מכל מסעותי גם יחד, לאחר שהייתי עלי אדמות שבעים ושתיים שנות חיים עתירי מאורעות ולמדתי מה טוב לשבת בית ולנוב באחרית ימי בשלום" (ע' 370).



הספרות והחיים

היא אינה שהצילה את רובינזון קרוזו. הביאה אותו הביתה אף, זו רק אגדה אנגלית.

אריה נבון, צייר, קריקטוריסט ומאייר, ליווה את האירועים ביישוב ובמדינה במשך שנים רבות. הקריקטורה הופיעה ב"דבר" ב-13.12.1946 ונוספה לה ההערה: "הצי הבריטי חש להצלת מעפילים, שאנייתם עלתה על שרטון. הניצולים הועברו לקפריסין".

בקריקטורה - ציור של אב ובנו, פליטים יהודים בקפרסין מאחורי גדר תיל. בגישת האמן יש שלשה מרכיבים שיוצרים את המסר המיוחד: קודם כל רובינזון קרוזו הוא ספר מרכזי בתרבות האנגלית; שנית, כמו בספר המקורי גם קפריסין הוא אי, אלא שקיים הבדל תהומי: קרוזו נקלע לאי

שלא בטובתו, אולם בזכות האי הוא ניצל. הפליטים נשלחים לקפריסין בעל כורחם, כדי למנוע את הגעתם לארץ ישראל. ושלישית: קרוזו חוזר לאחר שנים למולדתו אך מגלה שרוב בני משפחתו אינם בין החיים. אגב, בקטע שלא הובא לעיל, מקים קרוזו משפחה ומוליד שלושה ילדים. דרכם של הפליטים שיצאו מעמק הבכא של השואה למולדת, שבה הם מקווים לשקם את חייהם, (את ספרו של קרוזו אנחנו קוראים כ"ספר הרפתקאות" מרתק!) נחסמת על ידי השלטונות הבריטים.<sup>12</sup>

חלק מן היצירות, שירה ופרוזה, שקראנו בילדות נכנס למאגר המורשת התרבותית שלנו. בשעת הצורך, ובמקרה שלנו זהו צורך חברתי ופוליטי, נשלפים קטעים ומובאות מיצירות שונות שעשויים לשמש איור למצבים ספציפיים בחיי החברה. ההנאה מן המניפולציה שנעשתה בטקסטים לצרכים חוץ-ספרותיים שונה בתכלית מן ההנאה שגרמו לקוראים או למאזינים בילדות הרחוקה. ההנאה היא בה הרבה מן הראשוניות והתמימות, והשימוש המאוחר ביצירות הוא מתוחכם וסטירי. הכותבים מקווים להדהים את הקוראים על ידי שימוש מפתיע ביצירות שמוכרות להם, וכך ליצור מעין "גשר של תרבות" בין המוען והנמען. גשר שהקורא מגלה במהרה שהוא שונה



מאוד מן ההתרשמות הראשונית שלו בימי נעוריו. "ספרות הילדים" הופכת במקרים האלה לאמצעי נוח, בשל פשטות המבנה והתוכן של היצירות, להעברת ביקורת על תופעות חברתיות ופוליטיות, ול"שילוב" אותן יצירות בשיח של חברת המבוגרים.

## הערות

- (1) מנחם רגב, "יש פוליטיקה גם בספרות ילדים", **משקפיים**, מס' 19, 1993, חוב' ד', יוני 1986
  - (2) ירדנה חדס, שימושים שונים בספרות הילדים, **ספרות ילדים ונוער**, שנה 12, חוב' דיוני, 1986
  - (3) מנחם רגב, "ספרות ילדים עברית 'מגוייסת'", **מעגלי קריאה חוב' 7**, ינואר, 1980
  - (4) מנחם רגב (עורך) **הגיגה של שירים**, ת"א 1977 ע"מ 88
  - (5) קדיה מולודובסקי, **פיתחו את השער**, ת"א תשי"ב, ע' 42
  - (6) מרים ילן-שטקליס, **שיר הגדי**, ת"א, תשלי"ד, ע' 60
  - (7) מרים ילן-שטקליס, **יש לי סוד**, ת"א, תשלי"ד, ע' 48
  - (8) נחום גוטמן, **שביל קליפות התפוזים**, ת"א, 1958
  - (9) מרים ילן-שטקליס, **שיר הגדי**, ע' 47 - 46
  - (10) לאה גולדברג, **זירה להשפיר**, ת"א, 1970
  - (11) פניה ברגשטין, **בוא אלי פרפר נחמד**, בארץ, 1975
  - (12) \* ראו ספרו של אורי אורלב, **האי ברחוב הציפורים**, ירושלים, 1981
- \* ראו גם מאמרו של מנחם רגב על ספרו של אורלב, "רובינוון קרוזו בין חורבות הגיטו" (הערות והארות על **האי ברחוב הציפורים** מאת אורי אורלב), **איגרת לחינוך**, מס' 58, אוקטובר, 1989, ע' 60 - 57

## לקריאה נוספת

- \* מנחם רגב, "ספרות לילדים וספרות למבוגרים" בספרו: **בדרכי הספרות לילדים**, ת"א, 1985, ע' 34 - 15
- \* מנחם רגב, "ספרות ילדים כמשל פוליטי וחברתי", בספרו: **ספרות ילדים, השתקפויות: חברה אידיאולוגיה וערכים בספרות ילדים ישראלית**, ת"א, 1992, ע' 9 - 25.
- \* מנחם רגב, "בגדי המלך הישנים והחדשים", **ספרות ילדים ונוער**, שנה 18, חוב' ב' (70), דצמבר, 1991, ע' 12 - 19.
- \* מנחם רגב, "פרסומת, אידיאולוגיה וחינוך", **רוח אחרת**, מס' 12, פברואר 2001.



## **בטעם של פעם, עיין בספרו של יהודה אטלס ילד נושך ועוד סיפורים**

ציורים: דני קרמן, הד ארצי, שבא 2000, 93 עמודים, מנוקד.

מאת: לאה ברץ

בספרו הילד הזה הוא אני מפגישנו י. אטלס עם חוויות הילדות דרך עיניו. עתה, בספרו החדש **ילד נושך ועוד סיפורים** הוא חוזר ומזכיר לנו שהילד הזה הייתי אני (עמ' 7), אלא הפעם ההתבוננות נעשית במרחק זמן. הילד הזה, העומד במרכז הסיפור, מתיימר להיות גיבור, שחווה חוויות ילדות פרטיות, השמורה רק לו, אך אל הילד הזה מצטרף הקורא. הקורא והגיבור חוברים למסע, המחזירים לרגע קט אל גן העדן האבוד של הילדות. שילוב נקודות התצפית - זו של הילד וזו של המבוגר - מאפשרת פריזמת התבוננות רחבה על עולם, שריח של געגוע נודף ממנו.

י. אטלס מפגיש את הקורא הבוגר עם עולם קסום של ריחות, קולות, צבעים, טעמים, והכל - בטעם של פעם. המסע הנוסטלגי אל המושבה מפגיש אותנו עם דמויות מוכרות, עם דיאלוגים אותם ניהלנו, עם חוויות אותן חווינו. חוויות אמיתיות של חצר. החברים אינם וירטואליים, אלא בשר ודם, כאלה שניתן לגשוך. הילד, גיבור הספר, נמשך אל דברים שהמבוגר מזמן חדל להתבונן בהם. הצגתם דרך עינו החדה של המספר הבוגר אינה פוגמת בתום הילדותי. נהפוך הוא: החוויה הפרטית היא אמצעי להוליך אותנו בשדה ההתנסות של מערכות היחסים החברתיות, שגם אנו התנסינו בהם בהיותנו ילדים.

למי אם כן מיועד הספר? על פי הפורמט המנוקד והכתוב באותיות המיועדות לקורא המתחיל, נדמה שהספר מיועד לגיל הצעיר. הילדים ימצאו בספר זה שפע של הרפתקאות המזומנות לו במפגש עם חבריו, עם הוריו או בשטח בית ספרו. למרות היותו של הספר מבוסס על עולמם של הילדים, תוכנו מעורר רגשות רדומים אצל האוכלוסייה הבוגרת. הספר מטב הנאה מדובה גם בגלל המפגש עם דרך עיצובו: האיורים בשחור לבן, נוסח ספרי הקריאה של ראשית קום המדינה; המילים - ה"בלורות" ו"עץ האסקדיניות" - לקוחות מז'רגון שהנוער של היום אינו שותף לו כמו מילון מילים שעל פיו יכולנו לזהות את מוצאו הגיאוגרפי של הילד.

הספר משרטט בקווים ריאליסטיים מציאות כל כך מוכרת, לפעמים מוכרת עד כדי כאב. החזרה אל המושבה, אל ארץ ישראל האחרת היא לא רק מסע בין נופים אחרים, אלא גם מסע לתפיסת עולם שבה אחווה וחמימות איפיינו את היום יום. המושבה הייתה מעין כוורת רוחשת, מקום שם כולם הכירו את כולם, מקום שם לא היו טרקטורים, אלא מחרשות וסוסים, מקום שם היו מוציאים כסף רק על מה שנחוש באמת (עמ' 21). ארץ ישראל ששום דבר לא היה מנקר עיניים, אלא הכל פונקציונלי עד להכעיס, שדברים שנראו

כאומנותיים כל כך בעיני הילד הוחלפו באיזה תרמוס שימושי (עמ' 85). החזרה למושבה היא חזרה אל עולם, שבו היו עושים סוכה לבד ומפרקים אותה בתום העונה. אין קונים סוכה לנצח, ובוודאי שלא משאירים אותה לנצח. וגם אם משפחתו של הילד הייתה חילונית לחלוטין, וגם אם דור העמל שאף לכוון את חייו על ערכי העבודה והמסורת הייתה שמורה רק לזקנים, הרי רוב הנוער גדל ללא זקנים, כי הסבים והסבתות שלנו נשמדו בשואה (עמ' 31). החמימות, הקירבה והעולם התמים, שבו חברות הייתה נקבעת על פי מידת הנחמדות של האמהות, וחברות בין ילדים הייתה נשברת בשל התערבות ההורים - הרי צבעי הפסטורלה והגעגוע הם רק תפאורה לעולם שבו אבדה התמימות (עמ' 27).

המבעים בספר לא מתיימרים להתרכז בחוויותיו של האני המספר, כי המספר מודע לכך שהוריו היו אומרים לו מה שאומרים כל ההורים (עמ' 8). התנודה בין ה"אני החווה" לבין ה"אני המספר" מנסה לתת לקורא תחושה שהספר לא נועד להתמקד אך ורק בחוויה, אלא יש בו מגמה דידיקטית, יותר מסמויה.

תחושת ה"מספר הכפול" יוצרת תחושה של גישה והיפוכה בתוך תהליך הקריאה, שהרי מחד גיסא מבקש המספר להציע ספר לילדים, שבמידת מה יוכלו לא רק להזדהות עם החוויה אלא גם לחקותה, אולם מאידך גיסא הגישה המחונכת מנותבת אל לב ההורים, תוך הרגשה שאת הנעשה בעבר ממילא לא ניתן לתקן. הספר בגישתו החינוכית מבקש להיות מעין תמונת ראי להורים של היום, שישתדלו לא לטעות במקום בו טעו הורים, גם אם הטעות נעשתה בתום לב.

תחושת ה"מעוות לא יתקן" מתחדדת נוכח החשבון הרגשי, שעושה המספר עם אביו. "אבא הכה אותי רק בטוסיק" (עמ' 16), אולי כדי להקהות את עוקץ המכות שקיבל. דיון המסעיר כיום את הציבור הוא הדרך הנכונה לחנך את הילדים, כמו להשיב להורים את כבודם האבוד. מול הדיון הציבורי, התופס כותרות רבות בימינו, מנסה המספר להתמודד עם השאלה הנוקבת האם יש לתת הצדקה לתפיסת העולם של האב, שחשב ש"חושך שבטו שונא בנו". המספר מדגיש, שעברו יותר מחמישים שנה: את השאלות ששאלתי את עצמי אני שואל גם היום (עמ' 17). תחושת האלימות שליוותה את ילדותו האפילה על בגרותו והמסקנה הנאמרת בספר היא אם היו יחסי עם אבי חמוצים משהו, עד יום מותו, זה בגלל המכות ההן (עמ' 18). לאורך כל הספר המספר איננו מנסה להיצמד לגישה פסיכולוגיסטית כלשהי, גישה המנסה להבהיר את מהות היחסים הנבנית בין הורים לילדים. על פי ההתרחשויות כך דרכו של עולם והמסננת האומנותית יכולה להקהות אך במעט את עוקצם של דברים ולעולם לא לבטלם לחלוטין.

תחושת העצב הנסוכה במכלול הסיפורים באה לידי ביטוי כבר בעטיפת הספר. הילד הבודד, הילד שעניו בולטות ומבטו תוהה ומחפש, מבט זה חוזר כלייט-מוטיב לכל אורך הספר, הן באיורים, שבהם המבט תופס מקום בולט, והן במשפט המסיים את הספר, המתאר את עיניו המתלחחות של האב (עמ' 93). הנימה המסיימת אופטימית

מעט, למרות השאלה המהדהדת לאורך הספר: איך אפשר לבקש סליחה אחרי ארבעים שנה?

ספר נפלא להורים וילדים, העומד בצומת הגעגוע בין מה שהיה לבין מה שהיה וראוי שיישמר, ואם לא בפועל אז לפחות בזיכרון האישי ההופך קולקטיבי.

### על המכשפה ודיסקט האימים של תמר

אביבה חגי, ידיעות אחרונות-ספרי חמד, 2000, 126 עמ', כלתי מנוקד.

כתבה: נירה פרדקין

עלי באבא, כידוע שמע את הסיסמה "סיזאם היפתח", השתמש בה וזכה בהון רב. אחי הרשע, לעומת זאת, לא זכר את הסיסמה כשהיה עליו לצאת מהמערה וכך נפל בידי השודדים. כך גם במעשיות אחרות בהן ידיעה או אי ידיעת נוסחת הקסם קובעת גורלות. כיום עלינו לדעת את הסיסמה שמאפשרת לנו לקבל שירותים מהמחשב שאחרת לא רק שלא נוכל לקבל את השירות הדרוש, אנחנו עלולים גם להינזק.

מסתבר שיש משהו משותף לסיפורי המכשפים והמחשבים, מה גם שעבור רבים מאתנו המחשב הוא כלי מכושף שמתעלל בנו. וכנראה משום כך יש לנו כמה וכמה ספרים על כישוף ומיחשוב. **מכשפה מקולקלת** של עופרה גלברט מספר על מכשפה צעירה וחוצפנית שמעזה להכניס מחשב לביתה, דבר האסור בממלכת המכשפות. **בדבליו דבליו** עזאזל מאת נורית יובל יש שילוב מטורף של סיפורי שדים, תיפקודי מחשב ומציאות וירטואלית (על כך ראו **בספרות ילדים ונוער** כ"ז א' 105). בספר שלנו המכשפה יוצאת מהמחשב, ודווקא ממחשב ישן, כמו שהמעשיות עליהן מסתמך הסיפור הן ישנות.

השילוב של סיפורי כישוף על רקע מציאות של כאן ועכשיו מאפשר לכותבים לשחק במציאות. יש לנו מעשיות קלסיות על מכשפים, קסמים ונוסחאות קסם כמו בסיפורי האחים גרים או "אלף לילה ולילה". אלא שמספרי הסיפורים ושומעיהם האמינו בקיומם של כישופים וקסמים. בספרים בני ימינו יש מעין "הסכם" בין הספר לקוראי שבספר יש כישוף, אפילו שבמציאות אין. ספר זה משחק במוטיב הזה: תמר רוצה להאמין שיש מכשפות ואוספת חומר בנושא זה. ובסופו של דבר היא גורמת להופעתה של מכשפה. יחד עם דין בן השכנים הפעוט, היא רואה הצגה לפי המעשייה "עמי ותמי". המספרים המקוריים של עמי ותמי האמינו במכשפות, הילדים הרואים את ההצגה אולי מאמינים ואולי לא. הדוברת תפגוש בקרוב מכשפה אמיתית. ו...אנחנו הקוראים?...

בסיפורים על כשפים ניתן למישהו כח על אנושי והסיפור מספר איזה שימוש נעשה בכוח זה. ברוב המקרים הדמויות בסיפור נקלעות למצוקות בעקבות כוח פלאים זה: קורצ'אק בספרו "קאיטוש המכשף" מספר על הנער קאיטוש שניתנו לו כוחות קסמים ושימוש לא זהיר בהם, כמעט הביא כליה על עירו. אני שמידט ב"הרפתקאות ויפללא" מספרת בהומור

רב על ויפללא הגמד שאינו יודע ל"טנקל" כהלכה וכך הוא גורם לצרות צרורות לעצמו ולאנשים שאת טובתם הוא דורש, אם כי הכול ייגמר בטוב בסופו של דבר. גם המכשפה המקולקלת של עופרה גלברט, נהגה בפזיזות בכוח שניתן לה על ידי שילוב כישופים ומחשבים וגם היא כמעט גרמה לאסונות, אם כי בסופו של דבר היא למדה להשתמש בדרך מושכלת בכוח זה וגם שיכנעה את מלכתה ששימוש במחשבים רצוי ומועיל לתמר בספר שלנו, לא ניתנו כוחות פלא: היא רוצה לפגוש מכשפה ובזכות כוח הרצון שלה הוציאה את המכשפה מהמחשב. ואז מתברר לה שהמכשפה רצתה לפגוש אותה לא פחות משהיא רצתה במכשפה. תחילה היא מאושרת, אלא שבמהלך הסיפור גם היא מגלה ששיחררה כוח מסוכן - המכשפה מסתבר עומדת לנהוג בה כמו זו מעמי ותמי. העובדה שעליה לשמור בסוד את קיומה של המכשפה (ואם תגלה, מי יאמין לה) עוד מוסיפה על המתח בו היא שרויה. במהלך הסיפור היא תמצא את הדרך המתאימה להיחלץ מהסכנה, לא לפני שתחלוק את סודה עם חברה רועי, עובדה שעוזרת לה להשתחרר קצת מהלחץ ולהיות מסוגלת למצוא את הפיתרון.

וכל אותו הזמן הרקע הוא משפחה אוהבת, סביבה נעימה וחברים טובים - ואולי בזכות היותם ברקע היא תצליח להשתחרר מהמכשפה, ובכוחות עצמה.

הספר נפתח באווירה שקטה, כמו בספרי מעשיות, כשתמר מספרת לנו על רצונה לפגוש מכשפה. המתח עולה כשהיא מגלה את קיומה של המכשפה דווקא במחשב הישן שלה. יש שילוב של עבודה במחשב - על המונחים האופייניים לו, על העובדה שהוא כותב הפוך (זה מחשב ישן) - עם סיפור מכשפות, ושילוב זה משעשע למדי. אלא שהאווירה משתנה כשמתגלה הסכנה שבמכשפה. עכשיו המתח הולך וגואה ומגיע לשיא בפרק האחרון. תמר יודעת שעד חצות עליה להיחלץ מהסכנה. על רקע המסיבה סביב מדורת ל"ג בעומר, היא מסתכלת בבעתה בשעון ונוכחת שהזמן הולך ואוזל עד כמעט לרגע האחרון שבו היא מחלצת עצמה. עכשיו, שוב כמו במעשיות, יש הרפיית המתח והסיפור ממשיך עוד קצת ומאפשר לנו לשמוח עם תמר ולהפיג את המתח.

תמר מספרת את הסיפור בלשון פרוזה רגילה, על רקע הווי חיים של ימינו. המכשפה לעומתה מדברת בחרוזים: "לחצי על מ-7/ ואופיע דרך-קבע" או בסוף: "נשבעתי באש כי עוד יבוא היום/ בוא אבוא ואת גירושי בך אנקום!/ את גירושי בך אנקום...".

בהקדמה לספר יש דף אזהרות ועצות הכתובות בכתב יד: להיפטר ממחשב ישן, לא לנסות דיסק ישן ובלתי מזוהה (עצות הגיוניות למשתמשים במחשב), "ואם בכל זאת תפגשו מכשפה/-אל תאמינו לשום מילה!!!" - אזהרות אלו מלבד היותן הגיוניות ומשעשעות, גם רומזות לנו שהמספרת נחלצה ושלא נפחד מדיי בקטע המפחיד. מתאים לכיתות ד - ו.

## ספרים לגדולים על ספרים לקטנים

מאת: עדה קרן

על המעורר, כתב עת לספרות ואמנות, גליון מס. 10, חורף 2000, 140 עמ'.  
בכתב עת זה, היוצא לאור ארבע פעמים בשנה, מופיעים מאמרים, שירים, דברי הגות  
וספרות מאת מיטב הסופרים בעולם ובארץ.

גליון מס. 10 מוקדש למבוגרים בעלי עיני ילד, השמחים להיזכר בילדות. ב'פתח  
הדברים' מודגש כי "הגילון מביא ברובו סיפורים ושירים לילדים, שנכתבו ע"י סופרים  
מבוגרים - ושקוראים מבוגרים בוודאי ימצאו בהם עניין", בעיני קוראת מבוגרת כמוני, רוב  
הדברים המופיעים פה הם אמנם על ילדים, חייהם, דמיונותיהם ומחשבותיהם, אך קשים  
לקורא הצעיר הממוצע ויכולים לעניין בעיקר את המבוגר המתעניין בילדים ובספרות  
ילדים.

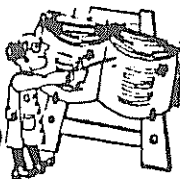
דבריו של אריך קסטנר, בנאום המפורסם שלו עם קבלת פרס אנדרסן לספרות ילדים  
בשנת 1960, לא נס ליחס גם היום. הוא אמר כי "מה שסופר ילדים כותב אינו מבוסס על  
תצפיות, אלא על הזכרות עצמית בילדותו" כמו כן הוא מספר באותו גאון איך כתב את  
ספרי הילדים הידועים שלו ומה דעתו על ספרות הילדים בכלל.

רוב הסיפורים והשירים בחוברת הם של סופרים ידועי-שם שהפכו מזמן לקלסיקה:  
צ'כוב, קארל פולצ'אק, לורקה, בולגאקוב, אלזה לסקר-שילר ואחרים - עכשוויים יותר.  
משלנו מופיעים שני סיפורים מאת גלי-דנה זינגר ושירה גפן.

החוברת מלווה באיורים שהם עשר שאלות: "חדדו את חשיבתכם הלוגית" - מאת ז'ן-ז'ק  
רוליה. אלה הן משימות רבות הן לקורא הצעיר: עליו לאתר חפצים, לעזור למישהו  
להגיע למחוז חפצו, למצוא דמויות שוות ושונות וכדו'. הכל בקו ברור ועדין ובחוש  
הומור דק.

לסיכום - דברים נוספים מתוך 'בפתח הדברים' שבראשית החוברת: "חלק מהיצירות  
המוכאות כאן נכללות במובהק בקטיגוריית ספרות הילדים, אחרות משיקות לה, מדברות  
בשפתה, שואבות ממנה השראה או קשורות אליה אך ורק בזכות עיני הילד של הכותבים".  
אלה דברי העורכים - והמתעניינים - ימצאו עניין בחלק או בכל המופיע בכתב עת זה.

# סיתורה



על הספר גבור על חזקים עאת: חגית אהרונק, אייר: אבי כץ.  
הפעלות:

הכינה: יעל ישועה

1. המורה תקרא את הספר בפני הכיתה במשך שבוע שבועיים, או, אם יש מספיק עותקים, הילדים יקראו את הסיפור בבית. תוך כדי קריאה יכינו הילדים "יומן מסע-קריאה" ובו יכתבו כל מה שחשו וחשבו בזמן הקריאה. אפשר גם ליעץ לגיבורי הספר כיצד לנהוג, מה דעתם על התנהגותם. מה הם היו עושים במקומם וכד'. בסוף הקריאה, תקרא המורה את היומנים. הילדים יקראו לפני הכיתה מיומניהם ותיערך שיחה על התחושות שליוו את הילדים בעת הקריאה.

2. אם המורה קוראת בפני תלמידיה, אפשר, לאחר כל קריאה, לבקש מ-2-3 תלמידים, לכתוב את תוכן הפרקים שקראה ולהציע איורים. במשך הקריאה יוצר רצף של הסיפור והאיורים וייתלה על לוח בכיתה.

איזהו גיבור הכובש את יצרו. לפי המילון דומה חזק לגיבור. אך ברוב הביטויים חוזק הוא בעיקר גופני, לכן הוא דבר יחסי ויכול לחלוף. גבורה, היא בעיקרה פנימית, כוח פנימי שמאפשר להתגבר על קשיים.

לפי המילון: - חרדה, חשש - בהלה גדולה מאד. - פחד - יראה, חשש.  
אלימות - תוקפנות, שימוש בכוח. בחיי היום יום, אנחנו משתמשים במילה פחד, כשברור לנו מה מקורו. ואילו במילים, חרדה, חשש - מקור הפחד אינו ברור. ואז נברר מה מצבו של אביתר ביחס לטביבתו:

במשפחה:

הורים, שהיחסים

בין חבריו:

אביתר, תלמיד טוב,

בניהם טובים.

מקובל ע"י רוב ילדי הכיתה.

הורים תומכים.

בבית הספר:

נועה המחנכת,

צעירה ואהובה על

תלמידיה. מעריכה

את אביתר.

לדיון (בכיתה או בקבוצות): מדוע בחרה הסופרת בילד, שבעצם אין לו בעיות והוא צריך להיות, לפי כל הדברים הנזכרים בספר, בעל ביטחון עצמי? (כל תשובה מתקבלת. ייתכן והסופרת בחרה דווקא בילד כזה, כדי להראות שגם ילדים כמוהו, שבעצם לא צריכים לחשוש לספר, כי הם יודעים שהם אהובים - הפחד שבאלימות משתק גם אותם).

אביתר חושש שלא יאמינו לו, שילעגו לו, לכן אינו משתף איש בבעיה שלו. איך היה מתנהג ילד שיש לו בעיות בבית, בכיתה ובבית הספר? כיצד מתבטא הפחד של אביתר, כלפי חוץ? (התנהגותו משתנה בבית ובכיתה).

מה זה יכול ללמד אותנו? לשים לב לאנשים הקרובים לנו. אם התנהגותם משתנה, ללא סיבה הנראית לעין, לא תמיד צריך מיד להאשים אותם, אולי שווה לשוחח איתם, לתת להם פתח לשיחה עמו.

ממה פחד אביתר? ממפגשים עם רותם. ממה חשש? ממה שעלול להיות. הוא לא היה מסוגל לומר בוודאות מה יכול להיות.

החרדה והחשש יוצרים אצלנו פחדים רבים שדמיון ומציאות מתערבבים בהם. (הוא חולם בלילה על מפגש עם רותם, חושש לחיי אחרות)...

כשאביתר, כבר לא יכול לשאת את הפחדים, הוא מחליט לספר לעוזי חברו. למי אתם הייתם מספרים? מה עוזי מיעץ לאביתר (לספר למבוגר) מי הם אנשי המקצוע העוזרים לנו בבעיות מסוג זה? עובדים סוציאליים, חוקרי נוער במטרה, עורכי דין. מי עזר לאביתר? איך עזרו לו?

#### עבודה בקבוצות:

1. מה התרחש בכיתה בשיעור חברה? נסו לכתוב זאת כהמחזה. נסו להציג את האירוע בפני הכיתה.

2. האירורים של אבי כץ: אבי כץ מאייר איור אחד בראש כל פרק. בחנו מספר פרקים וחישבו מדוע בחר לצייר דווקא את הציור הזה? (תמצית הפרק)  
בעמ' 10, 15, 43 ועל הכריכה מצוירים רותם וחבריו השוו את הדמויות לדמויות אחרות שמצוירות בספר. איך גורם לנו המאייר לחוש שהן דמויות בעייתיות? (השוו שפת גוף, לבוש וכד')

3. נסו לכתוב שיחה בין מיקי לנועה, העוסקת במקרה של אביתר. נסו להמחז את השיחה בפני הכיתה.

4. הוריו של אביתר מודאגים, התנהגותו מוזרה. כיתבו שיחה ביניהם והמחזו אותה.

5. המחזו שיחה בין הוריו של רותם המרגישים שהילד נשמט מידיהם.

6. נסו לכתוב על פגישה בין רותם ואביתר 10 שנים מאוחר יותר.

7. נסו לכתוב על פגישה בין אביתר ונועה 10 שנים מאוחר יותר.

8. נסו לכתוב על פגישה בין אמא לאביתר, מיד לאחר המשפט, או לאחר 10 שנים.

לסיכום: בעית הסמים הוא בעיה קשה וצריך להילחם בה בכל דרך. לעזור לנפגעים. גם לנגועים וגם לבריאים הסובלים מהם.

צריך להיעזר במבוגרים ובאנשי מקצוע. כל אדם צריך לעזור לאלה שנמצאים בסביבתו ובחברתו.



על הספר חתול ירוק עאת: חיה שנהב, אייר: נעם נדב.  
הפעלות:

1. פתיחה: המורה תאמר לילדים שהיא הביאה ספר (שם מחבר ומאייר) המספר על חתול, אך היא עדיין לא תציג אותו בפניהם..  
מהו סופר? מהו מאייר? - בירור המושגים.  
סופר הוא אדם שמשתמש במילים ויוצר מהם משפטים וסיפורים, לפעמים הוא גם "משחק" במילים.. (השוואה לצייר, לפסל וכו').  
המורה תציע לילדים שגם הם ינסו ל"שחק" במילים. היא תכתוב על הלוח 8 מילים במעורבב. הילדים ינסו לארגן אותם במשפט:  
היה עם ירוק חתול בבית פעם זנב שגר  
יש להניח שרובם יכתבו כך: פעם היה חתול עם זנב שגר בבית ירוק.

כתיבת שם הספר על הלוח: מישוהו רוצה לשנות את מה שכתוב??  
קריאת העמוד הראשון (שיחה): מדוע בחרנו מה שבחרנו? יש בתים ירוקים, אך אין חתולים ירוקים. לא מכירים בית עם זנב. אבל לסופר מותר לכתוב אם יש לו סיבה לכך, בסוף העבודה נכתוב שוב, אם הסופרת "שיחקה" ככה סתם במילים לשם שעשוע, או גם היתה לה מטרה..

קריאת הסיפור עד סופו.  
בסוף השיעור נתלה בכיתה פלקט ועליו כתוב שם הספר, שם הסופרת ושם המאייר.  
(אפשר להוסיף גם ספרים אחרים שכתבה)

2. בשיעור הקודם הילדים הקשיבו, לקריאת הסיפור בפעם הראשונה, אך עדיין לא ראו את האיורים.

המורה תצלם את קטעי הקריאה (אם מספר הילדים בכיתה גדול, תצלם כל קטע פעמים). אח"כ תדביק כל קטע על דף פוליו ותמספר את הדפים.  
המורה תחלק לכל ילד קטע. ותקרא שוב את הסיפור. כל ילד ישים לב היכן הוא נמצא ברצף.  
אם הילדים בכיתה קוראים באופן שוטף אפשר שלאחר מכן יקראו ברצף את הקטעים שקיבלו.  
המורה תחזור על דרך עבודתו של המאייר. (הוא יאייר בצמוד לטקסט, ברוח הטקסט, אך הוא יכול להוסיף ולפרש גם מהבנתו שלו את הכתוב).  
עכשיו יתבקשו הילדים לאייר את הקטע הכתוב שקיבלו.  
דפי הסיפור ייתלו ברצף, כשהכותרת היא: חתול ירוק. כתבה: חיה שנהב, אייר: ילדי כיתה א.

רק לאחר מכן יראו הילדים את איוריו של המאייר.  
הילדים יוכלו בהפסקות להתבונן שוב ושוב באיורים.

### 3. בתחילת השיעור שוב יתבוננו במשותף באיורים.

שיחה: מה הוסיף המאייר בספר? אוזניים לבית. השתמש בסימנים מוסכמים: כשהילד צועק, כשהחתול ומומו לא יודעים מה לעשות (מה כתבה על זה הסופרת? האם אפשר לצייר בדיוק את מה שכתבה?) הבעות מעל הראש של מומו, צורת הראש כשהילד מניד בראשו להסכמה.

ננסה לאייר בדרכו של המאייר נעם נדב:

א. נצייר את בית החתול ונוסיף לו פרטים.

ב. נצייר את הילד אומר לא!

ג. אם הילדים יודעים את טכניקת הקומיקס, אפשר לצייר דו-שיח בצורת קומיקס.

ד. ועוד...

הצעה לשיעורי בית (למי שרוצה): להתארגן בקבוצות ולהכין את הסיפור כהצגה בפני הכיתה.

### 4. מילוי פערים:

שלושה ילדים יוזמנו לשבת מול הכיתה. כל אחד ייצג את אחת הדמויות בסיפור.  
(אפשר להכין להם כובעים מתאימים).

השלושה יספרו על עצמם דברים, והילדים ישאלו אותם שאלות שלא סופרו בסיפור?  
(למשל מה שמך? בן כמה אתה? איפה אתה גר? עם מי אתה גר? מדוע? במה אתה אוהב לשחק? מה התחביבים שלך? מתי הייתם חברים? מה אמא אומרת על כך?)  
אפשר לעשות זאת אח"כ בקבוצות (ולראות איך כל קבוצה עיצבה את הדמויות בצורה שונה).

### 5. כתיבה בעקבות היצירה:

1. החתול ומומו נפגשים לראשונה.

2. השיחה בין החתול לבנאי שהוזמן לבנות לו בית עם זנב.

3. שיחה בין אנשים, ילדים, שרואים את הבית של החתול. הילד הולך ברחוב ורואה את הבית המיוחד...

5. הילד מספר לאבא ואמא על ביקורו בבית החתול.

6. ההורים מודים לחתול ומומו על שטיפלו בבנם.

7. הילד מספר בכיתה על ביקורו בבית החתול

8. שיחה בין מומו לחתול, מרגע ששמעו את הקולות בחוץ עד שיצאו.

9. השיחה שהתנהלה בין השלושה.
10. ועוד... בנוסף לכל אלה: קריאת החיבורים, התייחסות אליהם. איור החיבורים.
6. קריאה נוספת של הסיפור (אפשר בעזרת הילדים) ו-שיחה.
1. שלוש פעמים כותבת הסופרת את המשפט: "הוא היה מקפל את הזנב שלו כמו הבית - וזה היה נחמד"
- באילו מקרים המשפט נכתב? (כשהוא ישב לבד בהתחלה? כשהוא ישב עם מומו? כששלושתם בסוף בסיפור יושבים יחד?)
2. מה רוצה הסופרת להגיד לנו? (כל תשובה אפשרית ומתקבלת. אולי, כי כל אחד רוצה לבנות לו בית בהתאם לשאיפותיו ורצונותיו, ואם הוא מצליח, טוב לו בו. לכן יש פה בית עם זנב, המתאים לרצונותיו של חתול).
3. מדוע מחליטה הסופרת שהחתול יהיה ירוק דווקא? (כל תשובה אפשרית).
4. החתול לאורך הסיפור חוזר על דברי מומו ולא מחליט שום דבר בעצמו. רק בסוף, הוא כבר יותר עומד על דעתו שלא יכניס לביתו מי שאינו חברו. לגבי הכנסת הביטוי ירוק-טירון: אולי היה שנהב בחרה בחתול ירוק כי הוא עוד טירון וצריך עוד ללמוד הרבה.
- אפשר לכתוב מכתבים: לחתול, למומו, לילד, להורי הילד, למורה של הילד.
- אפשר גם לכתוב לסופרת ולמאייר.

הרבעון ספרות ילדים ונוער מופיע זו השנה ה-28. כתב העת של ספרות ילדים ונוער מתמודד ללא רתיעה עם השיפת הספרות הטובה כגורם מחנך לחיים של ערך, של שאר רוח ושל נשמה יתירה (אהרן ידלין).

עשרים שנות פעילות רצופות במסגרת הרבעון מצביעות על העובדה שהמאמץ לטפח ספרות ילדים ונוער נהפך לדבר מה "שיגרתית" (במובן החיובי של המילה) וכחלק קבע בנוף החינוכי שלנו (פרופ' ד. גורדון).

תרומת החוברות לפיתוח ועידוד הקריאה החופשית בקרב התלמידים - לא תסולא בפז (ד"ר שמשון שושני).

אל: מנהלת ספרות ילדים ונוער  
 אני מבקש/ת להיות מנוי/ה על ספרות ילדים ונוער לשנת תשס"ב.  
 מצורף שיק על סך 50 ש"ח, לפקודת "קרן ספרות לילדי ישראל".

בברכה

השם: \_\_\_\_\_ הכתובת: \_\_\_\_\_

## במבט ראשון

מאת: גרשון ברגסון

**סידרת איזה פחד 5: 1) לילה בואדי, 2) זאבים בגולן**  
כתבה: ליאורה כרמלי, הוצאת תשרי, (אין תאריך הוצאה), ציורים: דרור אדם, (שחור לבן)  
לילה בואדי - 63 עמ', מנוקד, זאבים בגולן - 61 עמ'.

אם יש לכם בכיתה או בבית ילד בגיל 9 ואילך שאינו אוהב לקרוא, מקדיש זמנו הפנוי לעיסוקים אחרים, פוסח על ההנאה של קריאת ספרים - המליצו בפניו לקרוא ספר של ליאורה כרמלי, או לחילופין קיראו אתו התחלה של אחד הספרים והפסיקו אחר קריאת דף לפחות, אני בטוח שהשומע ירצה להמשיך ולהגיע עד הסוף.

ב **לילה בואדי**, מסופר על ילדה, מעיין, שנוסעת עם משפחה למדבר. המכוניות עוצרות בתחנת הדלק, נפלה אי הבנה וכל אחד במכוניתו חשב שמעיין במכונית השנייה, וכך מעיין, לאחר שיצאה מהשירותים ראתה שנשארה לבדה. הערב בינתיים ירד, היא לא שאלה את המתדלקים - כי התביישה, "הם נעלמו כולם והשאירו אותי לבד". היא נתקפה חרדה והתחילה לדמיין, בכל תנועה בסביבה היא ראתה "תנים מיללים... עיניים נוצצות... קולות משונים", היא נרדמת ואחר כך מחליטה ללכת לקראת... פוגשת באיש מעולף... עד שעמית דודה הצעיר, מדרך טיולים, מגיע ומציל אותה.

**זאבים בגולן** - הוא סיפור מציאותי. הילדים שכחו להחזיר את הכבשים מהמרעה, והפחד מפני הזאבים שיטרפו אותם הוא פחד קונקרטי ומוצדק. עד שאחרי לבטים רבים ובעזרת גורמים שונים וכלב - מצילים את העדר. לכיתות בינוניות.

**ישן הוא ער בעקום אחר (שירי לילה)**

כתבה: נאוה סמל, איורים: אבנר כץ, ספרית-פועלים, 2000, 100 עמ'.  
ספרה של נאוה סמל מסקרן ומושך ואף כי נושאו לילה - אנו ערים, וגם אם בלילה חושך ושקט-אנו שומעים קולות, ורואים אור של שביט וכוכבים.

יש בשיריה פרוזה ושירה פרוזאית וכך אנו קוראים: "ברז מטפטף, גשם מזרזף, צופר מילל/רעם מגלגל/ דלת נטרקת/ שעון מתקתק, מכונית בולמת", ועוד קולות הנשמעים היטב בלילה, שאולי ביום לא שמים לב אליהם.

בשיריה יש משפטים קצרים ופשטות בסגנון. הדבר מסייע לקריאה ע"י גילאים שונים, החל מילד המיומן לקרוא ועד המבוגר.

הסופרת מקדישה משיריה להורים - שיר ערש לאבא ולאמא, לסבא, ששר שיר ערש, לאחיה - לשלמה, לידידה - לדורית, ליוחנן ארצי.

יש בשיריה אופטימיות כללית: "ומה שמכאיב - מתרחק, מה שמפחיד - מסתלק, ומי

שבוכה שם - צוחק, כל מה שעקום - מתיישר. היא מתארת את הכוכב וצבעו, וחותרת לטוס לחלל, אבל לעולם לא תדרוך על כוכב "משחיר".

נאוה יודעת גם לבקר את הגדולים ולסנגר על ילדים הצומחים וממשיכים לגדול, והיא שואלת בשירה "רק לגדולים", מדוע לגדולים מותר? ומסכמת: "הילד הזה לא יודע הכל/ עדיין צומח ממשיך לגדול"...

בשירה "גונבי הנשיקות", ההורים טועמים את הנשיקה לבניהם: הם משווים אותם לחנות ממתקים: "מצה-סוכריה, לחיי-סופגניה, נחיריים - דבש, שפתיים - דובדבן". דומה ששירה יתאימו לגילאים שונים והכל ייהנו בקריאתם. לכיתות נמוכות.

### בלי ידיים

כתבה: יעל כן-ברוך, אייר: נתן גלפרין, הוצאת: עמיחי, 60 עמ', מנוקד.  
בספר 7 סיפורים קצרים, וכולם ברוח ביה"ס היסודי, מתארים את ההווי בביה"ס, ודרך אגב גם בשכונה ובבית.  
אנו עדים לתלמידים אנוכיים, גם מנהיגים בכיתה, שחושבים כי הם יכולים להתאכזר אל חבריהם.

אנו מתוודעים לאבא יוצא דופן שלעיתים עצבני, מרביץ וגם אלים והורס אביזרים בבית.

הסופרת משרטטת דמיון של תלמיד המתאר את אומנותו בסיפור לעוף עם ציפור. קוראים על ילד שאינו קורא והמורה רחל אצילת הנפש יודעת להרגיע ולהקהות את הפיגור.

בסיפור אחר מודגשת אהבת בעלי-חיים, במקרה זה ניצול הכלב מידי איש אכזרי. הספר מלווה ע"י ד"ר עדנה כצנלסון, פסיכולוגית קלינית, המדריכה את הקוראים כיצד לנצל את הסיפורים בשיחות עם הורים ותלמידים, וממליצה לכולם "להבעת דעות לאזורור רגשות, ולבדיקת דרכי התנהגות אלטרנטיבית לתוקפנות". לכיתות בינוניות.

### הגן של עדן

כתבה: רינה שליון, איורים: נורית צרפתי, הוצאת: עבר, 2000, 32 עמ', צבעוני, מנוקד.  
המחברת מתארת את הילד המתכונן ללכת פעם ראשונה לגן. השירים מוקדשים לילד החווה פחד מפני עולם בלתי מוכר, ומאידיך מתוארת הרגשה נעימה של שהייה בעולמו החדש. בסוף הספר מצורפת הדרכה להפעלה עם הילדים. האיורים בפתוחה ובסוף הספר. מצוירים צעצועים ומשחקים שונים הנפוצים בגנים ובביתם של הילדים. הספר תואם את גילם של הילדים הבאים לראשונה לגני הילדים.

## **ילדת הקשת בענן**

כתבה: נעמי שמואל, איורים: אבי כץ, הקיבוץ המאוחד, 2000, 96 עמ'.  
כותרת הסיפור באה לומר: "כל ילדי ישראל הם קשת בענן, כולם תערובת של תרבויות שונות". ואכן האימרה הנ"ל משתקפת בהתפתחות העלילה של הספר.  
מסופר על משפחה מאתיופיה שעלתה לארץ: אב המשפחה עלה מארה"ב, האם עלתה מאתיופיה, הילדים - נולדו בארץ.  
אנחנו קוראים על העלייה מגלות אתיופיה ועל ההרפתקאות שעברו העולים, האם ומשפחתה.

אנו מתוודעים לסיפור חייה של סבתא ועל חוויותיה בעלייה.  
תוך כדי כך אנו חווים את חוויות החיפוש אחרי שורשים, לומדים אנו גם על אדיס אבבה, ועל תרבותם של האתיופים - דרך השיחות של מסקרו, הילדה הלומדת בביה"ס בהרצליה - על קליטת סבתה בקצרין ועל הגיוון התרבותי הבין עדתי.  
בספר יש דיסקטיקה מעולה, וכך נאמר ע"י אמא: "אסור לשפוט אנשים לפי מה שיש להם, או לפי המראה חיצוני שלהם", רק בגלל אימרה זאת חשוב לקרוא בספר.  
לכיתות בינוניות.

## **סבתא על הגובה**

כתב: ברוך-תור רז, הוצאת: ידיעות אחרונות, ספרי חמד. איורים בשחור-לבן: אודי ליכטשטיין, מנוקד, 2000.

משפחה רגילה: אמא, אבא, אח, אחות ו... סבתא. גם סבתא היתה "רגילה", סבתא כזאת שכל נכד נהנה ממנה. תמיד היה כיף לבוא אליה: הכל היה נקי ומסודר, האוכל מוכן וטעים והעיקר - היה לה המון זמן לנכד. עד... עד שלסבתא היה חבר. עם גד, החבר החדש, סבתא עסוקה מאד. יוצאת לארוחת ערב בחוץ, הולכת לקונצרט, עושה סניפלינג, צונחת במצנח. האם קורה לה משהו? רק לאמא, שמצלמת את האירוע... אמא. שוברת את היד. אבל בסופו של דבר מבין הנכד, שגם עכשיו כשאצל סבתא משהו השתנה, היא אוהבת אותו מאד.  
לכיתות ג'-ד'.

## **אמא, את אוהבת אותי**

כתבה: ברברה מ. גוסי, תרגום לעברית: לאה נאור, ציורים: ברברה לילי, כתר, 2001, לא ממוספר, צבעוני, מנוקד.  
הספר מומלץ לא רק בשל העיצוב היפהפה, אלא גם בשל תוכנו. הקורא ילמד הרבה על האזור הארקטי ועל האקלים, על עולם החי ועל הווי האסקימוסים החיים בקוטב הצפוני.

האם האסקימוסית נשאלת כמה היא אוהבת ועד מתי? משווה אהבתה לחיות ולחפצים שבאזור זה.

הספר מעשיר את הידע על אזור זה גם לילדים וגם למבוגרים. האיורים בצורה קריקטוריסטית מסקרנים את המתבונן בהם. לגן ולכיתות א'-ב'.

### הצריף ברחוב הצפצפות

כתב: שלמה ניצן, ציירה: צופיה לנגר, "ביתן" הוצאה לאור, 2000, 179 עמ', מנוקד: (מהדורה ראשונה בהוצאת מ. ניומן 1960).

רשימה קצרה על הספר פרסמנו בספרי קריאה לילדים, קטלוג מנומק, 1981, מספר 1-3. המחבר מתאר הווי ישראלי ומשרטט דמותם של ילדים, ביחסים בינם לבינם, וגם יחסים בינם לבין המבוגרים.

אנחנו קוראים על איה והספרן הזקן, על תקופת הבנייה - ירקוני והצריף שלו. על כלב חוצות והטיפול בו, אנו מתוודעים, לשומר הזקן שנרדם ולא התעורר. המתח בתקופת הבנייה: טפסנים, נגרים, ברזילנאים, טייחים, חשמלאים, סבלים. כל אלה מתוארים ברוח טובה. כי כך נבנו השכונות. לכיתות ג'-ד'.

### החופש הגדול וצרות אחרות

כתב: דני רווח, איורים: שי צירקה, הוצאת: ידיעות-אחרונות-ספרי חמד, 2001, 139 עמ'. בספר הרפתקאות אין סוף.

החופש הגדול מעסיק את שני החברים, איתן ודניאל, הגרים במושב, והם ממציאים עיסוקים מסייעים להם להרוויח כסף ולהרוג את הזמן. הספר כולו מלווה הומור תוך ביקורת על הווי החיים של צעירים. שני הנערים מסתבכים במעשיהם והרפתקאותיהם. הם בודים כל מיני שקרים כדי להיראות בעיני המורים וההורים "כצחים כשלג".

כך למשל כאשר הם באים לעבוד במשלוחים אצל "כהן הרשע". הם מתחזים כאילמים וחירשים ומבקשים אצל עוברים ושבים כסף כדי לנסוע הביתה. איתן וחברו נשכרו כבייבי סיטרים לעוזצ'יק. וכשהוא מפריע להם ואינו נרדם איתן מספר לו מעשי זוועה על החיזורים, ועוזצ'יק מקשיב ורועד ונעשה לבן כסיד כמו הסדין.

הביקורת על המשגיח יונטף ועל עירבוב גלידה עם בשר במקרר, והסופר של כהן הרשע נסגר בגין אותו עירבוב של חלב ובשר.

סיפור נחמד וסטירה נגד העירייה: כאשר איתן ודניאל נשכרים לאסוף צואה של כלבים מעל המדרכה והם "משגעים" את האזרחים שיבואו וינקו את הרחוב ע"י איסוף בשקיות

של "הלכלוך" הקרוי אצלם "מוקשים". בעבודה שיש בה רווח של כסף רב מהעירייה. את כל אלה מתאר רווח בהומור מלא, הגורם לצחוק של הקורא. הספר של רווח מושך ומהנה והוא מתאים לבילוי בחופש הגדול.

### סבא מרחף כאנפה

כתב: שמואל תומס הופרט, הוצאת: כרמל ירושלים, 2000, 95 עמ'.  
ספרו של הופרט מוקדש למשפחתו הכוללת כמוכן את נכדיו.  
אפשר אולי לקרוא לספרון זה - סבא לסבים.

זהו סיפור של הופרט, שאחר השואה נסע לחפש שורשים, שלו ושל בני-ביתו. גם הוא וגם אמו הם בעצמם ניצולי השואה. הם ניצלו לאחר שאבא ולטר נסע לא"י לפני השואה.

אנו למדים ממכתבו האחרון של סבא זיגמונט אל בנו, במכתב אחרון שמדובר בו: "חודשים אחדים לפני שהצבא הגרמני... פלש לפולין".

מהספר של הופרט - הגם שהוא סיפור פרטי על היותו אסיר בגטו ז'שוב, ובמחנה הריכוז בברגן בלזן - אנו למדים על זוועות הנאצים בתקופת השואה ועל ביקור המשפחה לאחר השואה במחוזות ילדותו בצ'כיה ובפולין.

בעת הביקור נגש הופרט עם מכרים ואנשים שהכירם בתקופת ילדותו. הסגנון - שיש בו הרבה מאד שימוש בסוגריים - משמש אותו שהוא מעלה, באסוציאציות, זכרונות שחווה בעבר.

הוא מזכיר בזכרונותיו את סבא זיגמונט שמעריך אותו מאד... הוא מטייל בדירתם ושומע את הדיירים החדשים שמעלים גם הם את התקופה של "מלפני".

הם שומעים איך מתבוננים בטלוויזיה, רואים "פצצות והפגזות ומלחמות" ושואלים: "אתם מאמינים שפעם יהיה לכם שלום עם הערבים?"

הוא נזכר בתרחישים שונים מהגיטו: תפקיד הרודנראל, הווי הגיטו, והיחס הטוב של "הגויים" ליהודים גם שהיו בודדים ויחידים סגולה.

הוא מזכיר קצין פולני שהביא לנו כיכר לחם, גוש חמאה... ובקבוק חלב.

הופרט מתאר את "הסידור" ו"הקדיש" ומתרפק על המתים, ומבטיח להם שלא שכחנו אותם. הניצולים מספרים להם על הילדים ועל הנכדים ועל ארץ-ישראל היפה הנבנית...

מעלימים מהם "את הפחדים ואת המחלקות ואת מעשי השחיתות - הקטנים והגדולים - כאילו אין להם עיניים ואינם יודעים מה מתרחש בסדום".

הספר מלווה בצילומים רבים. למרות שהוא סיפור משפחתי הוא נוגע להרבה ניצולי שואה.

זהו ספר מועט המחזיק את המרובה. מיועד לכיתות גבוהות.



## על הצבעים ועל הנפלאות שקרו לנרות

כתבה: רינה שליון, איורים: נורית צרפתי, הוצאת צב, 24 עמ', מנוקד, צבעוני.  
הסיפור ממוקד בתשעת נרות בחנוכיה, וכולם ללא צבע, "תשעת נרות לבנים". הנרות התלוננו על המראה החד-גוני שלהם: "אי אפשר להבדיל בינינו", והשמש הכריז שאפשר לחפש להם צבעים עליזים, והם נענו להצעתו והלכו לחפש צבע אחר. הנרות הסתובבו בעולם, התבוננו בטבע וביקום ביקשו מכול הנקרה לפנייהם שיעזרו להם לצבוע עצמם. הם פנו ל: גלי הים, הכוכבים, רגבי האדמה הפרחים, הציפורים, כל אחד נענה לבקשת הנרות והעניק להם צבעים כצבעם. וכך חזרו הנרות צבועים בצבעי היקום. נורית צרפתי איירה את הנרות בצבעים מגוונים: כחול כצבע הגלים, חום - כצבע האדמה, ירוק - כעלה הזית וכו'.

הילדים בכיתות נמוכות ישמחו לראות את הצבעים החגיגיים של נרות החנוכה.

### פיצוץ פוח

כתב: ניק ארנולד, תרגום: אהוד תגרי, איורים: טוני דה סולם, הוצאת ספרים קרו, 155 עמ'.  
כעיקרון אנו מסקרים ספרות יפה, אך כיוון שהספר לפנינו מסביר את פעולות המוח, תפקידיו ושימושו - החלטנו להביא את הספר לקוראים הצעירים מכל הגילים, כי הרי כל אחד מאתנו רוצה לדעת כיצד פועל המוח ומה סודותיו. כך למשל כולנו נופתע אם נקרא שלמוח שלנו יש "חמשה עשר מיליארד תאי עצב או נירונים, וזהו רק מקצת מכל "המכונה המסובכת" הנמצאת בגופנו, וכדאי לקרוא בה.

### עכתבים מפליקס

על ארנב קטן שהקיף את העולם, כתבה: אנט לנגו, ציירה: קונסטנצה דרופ, הוצאת: שוקן לילדים, 2000, איורים צבעוניים, 30 עמ' (לא ממוספר), מנוקד.  
מתאים לכיתות א'-ג'. מתאים לקריאה בפני ילדים המתקשים בקריאה, וקריאה חופשית למיטיבים לקרוא.

סופי ומשפחתה חוזרים מחופשה. בנמל התעופה נוכחה סופי לפתע, שפליקס, הארנב האהוב שלה, המלווה אותה מאז ששכבה בעריסה, נעלם. כל החיפושים. החיים של סופי עצובים.

ואז מתחילים להגיע מכתבים מפליקס מכל מיני מקומות בעולם. בעזרת המכתבים לומדת סופי להכיר את כל המקומות אליהם הגיע פליקס במסעותיו. אל דאגה - בחג המולד מצליח פליקס לחזור הביתה.

המאירת בספר זה היא שותפת מלאה לכותבת. האיורים שובי לב ומתארים בנאמנות את המקומות מהם נשלחו המכתבים. כל מכתב מגיע במעטפה מאוירת בחן וחוש הומור מעודן. יעל ישועה

### סבתא בג'ינס,

כתבה: נחיה אורבך, ציורים:  
לנה לוקצקי, הוצאה עצמית,  
2001, לא ממוספר, מנוקד.  
לגן וכיתות א' ב'.

סיפור חביב, מן החיים, על סבתא בת זמננו: סבתא שלומדת, רוקדת, שוחה ומתעמלת ויודעת היכן לקנות עוגות טובות.... אך, ראה זה פלא, גם סבתא פעילה כזאת מתעייפת ושוכבת לנוח, אחרי משחק מחבואים עם אסף. במה דומה סבתא בת זמננו לסבתא שבתמונה "זו שבישלה דייסה"? - באהבה. "בלב של כולן יש ה-מו-ן אהבה, לנוכד לנכדה, לאבא, לאמא ולכל המשפחה". סיפור עכשווי, מתקתק וצפוי מראש. ע.ק.

### היפופוטמית על הגג,

כתבה: דניאלה כרמי, ציורים:  
הלה חבקין, הקיבוץ המאוחד,  
מנוקד.  
לגן וכיתות א' ב'.

בביתה של דנב רעש והמולה: אמא עובדת עם שואב האבק ואבא - אחרי שהפעיל מיקסר להכין עוגה - מדבר בלי סוף בטלפון. דודו - האח של דנה - יושב ליד המחשב המצפצף... רעש והמולה בבית. אבל על הגג שקט, דנה נמצאת עם ההיפופוטמית שלה על הגג. מאכילה ומשקה אותה, מנסה לספור כוכבים ונהנית מן השקט. סיפור מיוחד המתאר שני מצבי חיים: הרעש של החיים המודרניים והמולת המשפחה מול השקט והרוגע שכל ילד זקוק לו כדי להיות עם עצמו. וכל זה בחברת היפופוטמית!... הלה חבקין באיוריה העדינים משלימה את הסיפור יוצא הדופן ומיוחד. ע.ק.

### שון העכבישון,

כתבה: נאה גיינברג,  
ציורים: דיויד הול, הוצאת:  
יבנה, 2001, לא ממוספר,  
מנוקד.  
לגן וכיתות א' ב'.

ספר נוסף על השונה והאחר שבינינו. והפעם זהו שון העכבישון שאהב לעשות הכל לבדו וקצת אחרת מן הסובבים אותו. כשכל העכבישונים "שרו ומחאו כפיים ישב שון בצד והשפיל עיניים" כ"שלמדו איך לברוח מלטאות, שיחק לו שון בין הפרחים בערוגות". וכמו אצל בני התמותה, לא היה שון מקובל בין חבריו העכבישונים אשר שרו שירים בגנותו והוא היה בודד ועצוב... הציל את

המצב האומן המפורסם פיקאסון (העברה ברורה ושקופה לבני אנוש!) אשר עומד על טיבו של שון ובחכמתו מצליח לחבב את שון על עמיתיו העכבישונים... וכולם מתפעלים מעבודותיו היפות והמיוחדות של שון הטווה בחוטים פסלים מיוחדים.

הצייר דיוויד הול בודד בציוריו את שון שהוא תמיד בצד, לא עם האחרים. הוא מיטיב לארוג בציוריו את הצבעים והגוונים שמשתלבים היטב וזורמים עם הסיפור. אפילו פיקסון מצויר עם הברט המפורסם שלו ומשתלב עם כל הטיפוסים של העכבישים המואנשים... ע.ק.

בסיפור יש מעין דו-שיח בין המספרת והשומעים, דבר הממקד את קשבם של הילדים.

יש בו מסרים חינוכיים חשובים: אפשר לקבל תשובות באמצעים שונים לשאלות שמתעוררות. גילוי תושיה בפתרון בעיות. יש דברים רבים ללמוד.

הסיפור פותח גם פתח לעולם הגיאוגרפי, הן דרך העלילה והן באמצעות מפת כדור הארץ.

זהו סיפורו של יותם האוהב לטייל, ומתעניין בארצות שונות, ועל אימו שגולדה (ולא בירושלים, כמו יותם!) וכן על מה שקרה לה בהיותה תינוקת... עם פיל ועם בננה! מ.

סיפור על תוכי שהובא לבית בהפתעה. האם, שמבחינה אידיאולוגית מתנגדת להוצאתו של התוכי מסביבתו הטבעית ולשיכונו בכלוב, בשבי. האם מסירה את התנגדותה לקליטתו לאחר שהיא נוכחת שהוא הועבר אליהם למשמרת. אט אט הופך התוכי לבן משפחה אוהב ומשעשע. התנהגותו ואורח חייו מעוררים את סקרנותם של הילדים והם מרבים לתהות ולשאול שאלות. כתוצאה מכך הם לומדים להכיר אורח חיים של תוכי. עוברות שנים. התוכי נחלש ומת. כדי לא להכאיב לילדים, האם שדגלה ביציאתו לחופשי, משתמשת בזה כדי להסביר את היעלמותו. הסיפור מבוסס על מקרה אמיתי שאירע לסופרת בילדותה.

### בננה בכיס,

כתבה: דליה קובל,  
איורים: מיכל גולדנברג,  
הוצאת: דביר כעמן,  
לא ממוספר, מנוקד.  
לגן חובה וכיתות א-ב.

### הסיפור שקרה באמת על התוכי גוגולס שמת,

כתב: טל אשר ינקלוביץ,  
ציורים: ציור אשר,  
הוצאת: כנרת, 20 עמ',  
מנוקד.  
לגן חובה ולכיתה א.

## לא מפחד מכלבים,

כתבה: חוה טל,  
ציורים: יפעת נחשון,  
הוצאת הקיבוץ המאוחד,  
2000, 23 עמ' מנוקד.  
לגנים.

רועי אומר שהוא לא מפחד מכלבים. בכ"ז הוא מפחד  
מכלב אחד: כלבו של השכן ששמו "חושך". "חשבת  
ישאמר "חושך" ונבהלתי נורא" - אומר רועי להגנתו, וחושך  
באמת מבהיל אותו!

הוא גדול, שחור ואוכל לרועי את פרוסת החלה שאפה  
בגן. גם החלומות על חושך מבהילים ומפחידים ורועי  
מפחד עד שהוא מוצא את... "מסטיק".

"מסטיק" הוא גור קטן ובהיר שנמצא על הדשא. רועי  
מתיידד איתו ואפילו אמא מסכימה לגדל אותו. "מסטיק"  
הוא ההיפך מ"חושך": בהיר, רגוע, ידידותי, בעקבות כדור  
שהלך לאיבוד מתחברים שני הכלבים ואפילו רועי כבר  
לא מפחד מכלבים כי "מסטיק" ו"חושך" שומרים עליו,  
אפילו בחלומות".

טיפור שראשיתו מפחיד וסופו טוב. המחברת והמאיירת  
משתפות פעולה בתיאור הדמויות בסיפור.

"חושך" המאיים מאויר בשחור, ובשיניים חדות ו"מסטיק"  
הקטן והבהיר - ניגודו המוחלט.

הטקסט והציורים עלולים להיות מפחידים מעט לקורא  
הצעיר והרגיש וכדאי לקרוא אותו יחד עם הגנת או  
ההורה. ע.ק.

מעשה בבוועז שקיבל קופסא מלאה מפלצות... אך מתברר  
שהיא ריקה, בוועז פוחד (עד שמתבררת האמת) ומחליט  
להפחיד את אחותו הקטנה... עיקרו של הספר הפעילויות  
המלוות את הסיפור הרדוד. הטכניקה של פתיחת הדלתות  
באיורים מעוררת עניין וכן ההצעות להפעלה יצירתית  
בסוף הספר יפות וברורות.

אוהבי מפלצות ימצאו אולי עניין בספר. ע.ק.

## אמא'לה, מפלצות בקומסא,

כתבה וציירה: ריסקה למנס,  
תרגום: דליה טסלר,  
הוצאת: יבנה, 1997,  
לא ממוספר, מנוקד.  
לגנים.

שירים על דברים שאומרות אמא ובת זו לזו, ברובם על  
נושאים המוכרים מחיי היום יום (יעלה חוזרת מהגן, איך  
היה בגן, משחקים ועוד) ומקצתם על דמיונות, חלומות  
וכמובן על חיות (כלבה, החתולה פיסטה, איך אתפוס את  
החלום?, כוכב מעופף ועוד).

## שיר אני, שיר אמא,

כתבה: לאה איני,  
ציורים: מירי לטש-פלאי,  
הוצאת: הקיבוץ המאוחד,  
2000, 35 עמ' מנוקד.  
לגן ולכיתה א.

ההתבוננות באיורים היפים בצבעי פסטל עדינים והקשבה לשירים טובים לשעה של ביחד בין הורים לילדיהם. ע.ק.

**טידויק, אייל טוב-לב, רעה על-יד החוף כאשר פגש בפשפש שביקש לרכוב על הקרן שלו. "אני מוכן - הקרניים פנויות, תתקבל בברכה. אני רק מקווה שנוח לך" - כך ענה לו טידויק במאור פנים. מן הרגע הזה, מצטרפים אל הפשפש אורחים נוספים: ציפור ועוד ציפור, סנאי, שועל, דבורים ואפילו דוב גדול ומבולבל - כולם רצו לשבת על הקרניים הגדולות והאייל טידויק עדין ומנומס: "מה אפשר לעשות עם צרה שכזאת? לצעוק "הסתלקו" זה לא מנומס, לכו כבר! נמאס! אסור כי זה גס"...**  
וכך נשאר טידויק עם כל האורחים ועם הנימוסים עד שמגיעים הציידים...  
קלאסיקה נוספת מפי עטו של דוקטור סוס. ע.ק.

### **טידויק המוס מתנהג בנימוס,**

כתב: ד"ר סוס,  
תרגום: לאה נאור,  
הוצאת כתר, 2001  
לא ממוספר, מנוקד.  
לגן וכיתה א.

שאלו כועס על אמו שלא נענתה לבקשתו לקנות לו את הקסדה שראה בחלון הראווה.

הוא עוזב את ידה והולך לאיבוד. מרגע שאיבד את דרכו מתרחשים דברים מוזרים ומפחידים. בשיאם הוא מגיע לביתה של מכשפה. שם הוא מוצא את הקסדה הנכספת, אלא שאליה וקוץ בה. עד מהרה המכשפה מתגלית ברשעותה. שאלו המבוהל מצליח ע"י תעלול להתגבר עליה. הוא חובש את הקסדה (שנוטעת בו הרגשה שהוא גדול), בורח מן המכשפה וחוזר לאמו המודאגת המקבלת אותו בחיבוקים ובנשיקות.

הסיפור נראה דמיוני מדי ומוזר. האיורים מרתיעים ומפחידים. הסופרת אינה מטפלת בבעיה שלא תמיד ניתן ולא תמיד יש זמן להיענות לדרישת הילד. בעיה שהיא מוקד הסיפור. מ.

### **פעם כששאלו הלך לאיבוד,**

כתבה: רונית כסם,  
ציורים: אביגיל מאייר,  
הוצאת: מודן, 32 עמ'  
מנוקד. לקטנים.

## משפחת פרי הדר,

כתבה: נעמי ראובני,  
ציורים: נורית צרפתי,  
הוצאת: כנרת, 2000,  
22 עמ', מנוקד.  
לכיתות א' ב'.

סיפור על ויכוח שפרץ בין פירות ההדר סביב השאלה מי מביניהם החשוב מכולם. כל אחד מן הפירות מתאר בגאווה את מעלותיו. בתוך כך, הם מעוררים מהומה ולא מצליחים להחליט מי החשוב מכולם. לפתע מופיע בפרדס נחליאלי. הוא שמע את הויכוח והכריז: כולכם משפחה מפוארת, רב לכם המשותף, לכל אחד הייחוד שלו וכמו בכל משפחה לכל אחד יש מקום בתוך המשפחה. בדברים אלה הוא מצליח להשכין שלום בין פירות ההדר ולאחד את המשפחה.

זהי סיפור דידקטי בעיקרו. הסגנון מסורבל ואינו מאפשר קריאה שוטפת. מ.

## המרד נגד האונייה אפרודיטה

כתבה: אורה מורג,  
איורים: איתי רייכר,  
ניקוד חלקי,  
הוצאת: "ידיעות אחרונות"  
ספרי חמד, 2001, 44 עמ',  
לכיתות ג-ז.

שמו של הספר איננו מבשר על תכנו, רחוק מזה: המרד נגד אונייה, ועוד אפרודיטה! חושבים על יורדי ים קשוחים הלוחמים בעזות מצח בשודדים... ואולי על המיתולוגיה היוונית... אך לפנינו ספר על ידידות אמת, על הבנת צרכי הנכה והתארגנויות של תלמידים למען האחר והשונה.

בסיומו של חידון זוכות כמה כיתות ד' לטיול מרתק באיי יוון (ולמה לא באונייה אפרודיטה?) אך מתברר כי דווקא לנועם, החבר הטוב והידען הגדול שבזכותו זכו בחידון, אין אפשרות לצאת לטיול כי הוא על כיסא גלגלים ואין שום תנאים לכך על האונייה.

המחברת מעלה בלשון פשוטה ועכשווית את כל הבעיות הכרוכות במסע, כמו הבדלי הדעות בין הילדים. הכיתה מתפצלת, "כל הכיתות יפליגו ואנחנו נישאר בארץ?"; "לא תמיד הכל צודק. אי אפשר לשנות את כל העולם" וכו'. בכוחות משותפים וברעיונות יוצאי דופן נמצא פתרון: הילדים והוריהם מקימים בעצמם דרכי גישה ומעבר לנכים וכך יכול נועם להתלוות אל הכיתה שלא עזבה אותו בצרתו.

סיפור חם ואנושי, מלווה בציורים רבי הבעה. ע.ק.

### סוס השניים של סער

כתבה: יונה ספר,  
ציורים: כריסטינה קדמון,  
הוצאת: הקיבוץ המאוחד,  
2000, 164 עמ'.  
לכיתות ה-1.

אהבת בע"ח ובמיוחד אהבה לסוסים, מובעת בספר על ידי סער, הבחור הנכה שנפל מרכיבה על סוס ועל ידי שתי הבנות, שפי ויעל מכיתה ד'. העלילה רצופה מראשיתה חידות וסודות ותורמת לסקרנות ומתח: מדוע סער בכסא גלגלים? מדוע הוא מכנה עצמו בלרופון וסוסו פגסוס? מדוע אחותו שמה רמך, ושפי מכנה עצמה דייגו? שפי בת להורים גרושים, מתוסכלת מגעגועים לאמה. לרמך וסער חוות סוסים שאליה נמשכות הילדות. הצער על מכירת פגסוס מקיף את הכל, אך הפיצוי בא עם הולדת הסייח - דייגו. בספר משולבות בעיות נכות, יתמות וגירושין בעלילה סוחפת של דמויות אנושיות אמינות. ל.ח.

### חבורת אחליה - ותעלומת הדובונים הפצועים

כתבה: אורית רו,  
ציורים: נורית צרפתי,  
הוצאת: ידיעות אחרונות,  
2001, 110 עמ'.  
לכיתות ד-ה.

לדליה קשה למצוא נושא לכתיבת עבודה במסגרת הנושא האישי. תוך ויכוחים עם המורה טלי על עניין זה נענית דליה להצעתו של עידו לבקר ב"קרקס ההפתעות" המופיע בעיר. הביקור מעניין ומהנה (בעיקר עם עידו לצידה!), אך בעקבותיו מתעורר חשדם של השניים כי מעבר למופע המרהיב של הדובונים בקרקס מתקיים תהליך של אילוף קשה ואכזרי.

חברים אחרים מצטרפים לחבורת אחליה (אחרינו למען החיות) ויחד עם רופא, שוטרים וילדים - יוצאים להציל את הדובונים שמאלצים אותם לרקוד על רצפה לוחטת. ביחד למען בעלי החיים.

סוף טוב, הכל טוב וביחוד לדליה: גם חבר כמו עידו וגם עבודה למורה טלי... סיפור קריא ועכשווי. ע.ק.

### סיפורי אהבה ראשונה

ערכה: רחל אפק,  
הוצאת כתר, 2001,  
135 עמ'.  
לכיתות ד-ו.

בספר שלושה-עשר סיפורים על אהבות ראשונות: על אהבה לילדה היפה ביותר וגם לשקטה וחסרת הביטחון, אהבה לילד מקובל וגם לילד נכה, אהבה למורה למוסיקה ולמדריך בתנועת הנוער. אהבות גלויות ונסתרות, אהבות שבלב ואהבות שרק נדמה שאוהבים. כל אלה ועוד בסיפורים שכתבו מיטב סופרי הילדים והנוער שהנציחו אהבות ראשונות ברגישות, בתמימות ובהרבה... אהבה. לכיתות בינוניות-גבוהות וגם לגדולים יותר... ע.ק.

## משוט בארץ

### 1. עפגש עם סופר - השתלמות עורים בערפ"ד נתניה

מאת: עפרה יבין (מדריכה מחוזית - מחוז מרכז)

"כשגזגר על אדם שיהא סופר מוציא הקב"ה מאוצרו הטוב כך וכך אותיות ונותן לו לסופר" (עגנון, על עצמו) וכך נתנו לנו הסופרים כל אות וכל אות וצרפום למלים והמלים למשפטים ומן המשפטים בנו את הסיפור. ואנחנו הקוראים מתבשמים מספריהם. השנה, במסגרת ההשתלמות "עפגש עם סופר" הנערכת במרכז הפדגוגי בנתניה אנחנו נפגשים עם הסופרים ושומעים מפייהם על היצירות שכתבו. הפגישה הראשונה הייתה עם שגית אמת שספר הביכורים שלה השחר של גאיה זכה לא מכבר בפרס זאב, פרס ספרות הילדים והנוער.

שגית הדהימה בהופעתה. היא הציגה את ספרה העוסק בהתמודדותה של נערה עם מחלת הסרטן. מדובר בסיפור על מאבק לחיים ובנוסף - גם במאבק על מקומה של הגיבורה במשפחה ובין חבריה לכיתה.

גאיה, היא שגית, מספרת בכנות הירואית על הטיפולים הקשים שהיא עוברת, על החרדה "מה יגידו" החברים ועל הפחדים המציפים אותה. הספר נובע ממקום אמיתי בחווית ילדותה. הוא כתוב היטב ולכן גם משכנע ואמין. שגית אמת כבשה את ליבות המאזינים בכנות ובפתחות שלה. זאת היתה באמת חויה יוצאת דופן.

והשני בסידרה - הסופר אלי רוזה, שבפשטות השמורה לו הציג את אוצרותיו. כ- 30 ספרים שהם פרי יבולו ומיועדים לכל הגילאים, מספינה של שוקולד דרך שעיה המשוגע, כביסה מלוכלכת, אמא ללא הפסקה ועד לספר היפיפה פסטיבל במטבח, המספק מתכונים בחרוזים.

אלי סיפר על כתיבתו, המחיש את סיפורו האישי כנער עולה חדש באמצעות ספרו להיות כמו כולם המדבר על קשיי הקליטה ועל הכמיהה להיות -

"אלוהים, מה זו בקשה קטנה שאני מבקש ממך פעם בשנה, אז אני גדעון בן עשר מרחוב השיטה מבקש להיות מלך הכיתה".

האורחת השלישית שלנו היתה הסופרת ענת גת שבאמתחתה רומנים קצרים לבנות הנעורים בסדרת חלומות מקומיים, סדרת משלחת נוער, העוסקת במשלחת נוער שיצאה לארה"ב במטרה לשמש כשגרירים של מדינת ישראל ולספר לנוער היהודי והאמריקאי על ישראל ובעיותיה.



זוהי סידרה האהובה במיוחד על בני נוער, ועל כך העידה אחת המשתלמות שספרה חיות מילדיה המתבגרים, לאחר שקראו ונהנו מן הסידרה. ענת סיפרה על כתיבתה ועל השליחות שלקחה לעצמה בהתייחסות לספרה אפשר גם אחרת, העוסק בצורה מיוחדת בנושא האלימות. זהו קובץ סיפורים המתאר מצבים מחיי היום יום של בני נוער, שבהם הם נחשפים למגוון של גילויי אלימות. הספר מזמן שיחה ודיון בנושאים הנדונים.

המחברת יצרה במפגש אווירה נעימה ונינוחה וסיפרה בחופשיות על עצמה ועל יצירתה. חוויה מיוחדת היא להיפגש עם סופר במפגש אינטימי, כשהוא מצידו נפתח לתת חופש לסיפורו האישי, לסיפור כתיבתו ומאפשר לקוראים להציץ אל עולמו הפנימי ללא מחיצה ספרותית.

בשלושת המפגשים שהתקיימו נוצרה פתיחות, נשאלו שאלות, הובעו משאלות והחוויה היתה מלמדת ומרנינה.

הסופרים נענו מתוך שמחה ורצון טוב לשתף את המאזינים בכתיבתם. ואם אנחנו תוהים מהיכן זה בא, הרי אפרים סידון מספק את התשובה:

"כל הסיפורים, כן כל הסיפורים  
באו ממקום אחד ולא אחר  
מהראש של הסופר..."

נכוננו לנו עוד מפגשים מרתקים עם סופרים מעניינים, ואין לי ספק שמפגשים אלה מובילים את המשתתפים לעסוק ביצירותיהם של הסופרים בעבודתם החינוכית. זוהי הזדמנות פז לקרוא ולהכיר את מיטב היצירה של הסופרים האורחים ואחר כך לתווך בין הספרים לבין הקוראים הצעירים.

## 2. הפגישה השנתית של הפנחות לספרות ילדים (השנה הפגישה התקיימה באזור המרכז)

סיכמה: עדה קרן.

ביקרנו בשלושה בתי ספר ועמדנו על הפעילות המיוחדת הנערכת בכל אחת מהן בתחום עידוד הקריאה ואהבת הספר,

בביה"ס אפק אשר בראש העין ניכרת השקעה רבה בנושא הקריאה. בספריה הפתוחה שבמרכז הבנין מבחר של ספרים קריאת בוקר בכיתות, פעילות רבה לקראת שבוע הספר והתייחסות לסוגות הספרותיות השונות בעבודה בתוך הכיתות.

בביה"ס דקל ברעננה משמשת הספריה מרכז של ביה"ס וכמו כן יש ספריות כיתתיות, תכנית הלימודים בנויה לפי נושאים: טקסט אמנותי. יומנים, ספרים היסטוריים וכו'. הילדים עובדים על נושאים אישיים בספריה ובכיתה.

בביה"ס בילו ברעננה יש שילוב יפה ומעניין בין ספרים בנושאים מסורתיים ודתיים לבין ספרות הילדים החדשה והעדכנית ביותר. התלמידים עובדים על הספרים בהמחשה ביצירתיות רבה. פינות שונות מסביב לספריה: על סופרים וספרים, מטר של ספרים, דגמים לפי שמות הסופרים, עיתון מוסיף המון וכדו' בכל בתי-הספר נתקבלו בקבלת פנים חמה ותודה למנהלות ולספרניות על כך תודתנו נתונה לגב' עפרה יבין, המנחה במחוז המרכז, על אירגון הפגישה השנתית.

### 3. פכתב: התרשמות

לכ' מר גרשון ברגסון

מדור ספרות ילדים ונוער

משרד החינוך, ירושלים

מר ברגסון, שלום רב!

ברצוני לשתף אותך בהתרשמותי מאירוע מרשים שהשתתפתי בו. היה זה מסע בעקבות הספר **דושה** שנערך ביום ראשון, 28.1.01 בבני"ס גורדון בקרית אתא. כל תלמידי כיתות ד' רכשו את הספר (במסגרת "ספר לכל בית"). קראו אותו ועבדו עליו במסגרת הכיתה. עבודת חריש עמוקה ויסודית ביותר נעשתה על ידי מחנכות הכיתות, בהנחיתה ובפיקוחה של גאווה קרניסקי (מנחה מחוזית לעידוד קריאה). יום שלם הוקדש לסיום וסיכום הפעילות. ליום זה הוזמנתי יחד עם משפחתו של דושה (עידן ז"ל) וחבריו. במהלך היום הזה, הילדים הביעו את מחשבותיהם ורעיונותיהם ביחס לדמויות המאכלסות את הספר, להתרחשויות בו וכן לגבי המסקנות והמסרים העולים ממנו. הם עשו זאת בעל פה ובכתב, בקו וצבע, בעבודות תלת ממדיות, כמוכן בעזרת מחשב וגם על ידי המחזת קטעים מתוך הספר.

התוצאה הכללית היתה חגיגה של ממש. חגיגה לעין, לאוזן וללב.

אני בטוחה שהחוויה הזו לא תישכח במהרה. הילדים שהיו חלק מתהליך יצירת היום הזה, וכמובן בני משפחתו הנרגשים של עידן ז"ל, וכך גם אני - כולנו ננצור את המפגש המיוחד הזה.

בברכה חמה

חווה חבושי

## נתקבלו למערכת

אטלס, דגלים ומדינות לילדים, הוצאת מידן.  
באגס באני וחברים מתחילים, ב"ס לציורים מתחילים, הוצאת מידן.  
אנני, נוסח עברי: מנחם גולן ע"פ מחזמר אמריקאי, איורים: דני קרמן, הוצאת הקב"מ, 93 עמ'.  
כל מה שמותר אסור!, מאת: אורי פסטר, ציורים: עדית פאנק, הוצאת כנרת, לא ממוספר, מנוקד.  
כתמים שובבים, כתבה וציירה: סילבנה אלסיה, נוסח עברי: סמדר שיר, הוצאת יבנה, לא ממוספר, מנוקד.  
הוקוס פוקוס גשיקוקוס, כתבה: רננה ליש, עיצוב ואיור: הלה מעוז, הוצאת: שמואל זימזימון בע"מ, 2001, לא ממוספר, צבעוני, מנוקד.  
שקית ברוח, כתבה: גלי עדן, רומן לגיל הנעורים, הוצאה עצמית 263 עמ'.  
ציפור המזל, כתבה: מרי פורטיס, איורים: דודי שמאי, הוצאה: עומר. לא ממוספר, מנוקד.  
רוגי צוחקת, כתבו: גיק וויליס וטוני רוס, גירסה עברית: ענת לויט, הוצאת: ידיעות אחרונות, ספרי חמד, 2001, לא ממוספר, צבעוני, מנוקד.  
הקוף שהתאהב בתרנגולת, מאת: נולי עומר ותמר שביט, הוצאת "כרמל", 2001, מנוקד.  
מה קרה בשואה?, כתבה: בת-שבע דגן, הוצאה לאור "דבר", מנוקד, לקטנים.  
לו כוכבים ידעו לדבר, כתבה: בת-שבע דגן, ציורים: אבי כץ, הוצאת "דבר", מנוקד. לכיתות נמוכות.

### מכללת לוינסקי לחינוך

מרכז לוינסקי לספרות ילדים

מקיימים בשנת תשס"ב השתלמויות שנתיות בספרות ילדים

א. יוצר ויצירתו בספרות הילדים העברית היבטים אישיים ספרותיים ובינתחויים,

ב. יוצר ויצירתו במערכת החינוך (גן ילדים ובתי"ס) היבטים ספרותיים, פסיכולוגיים ודידקטיים.

ההשתלמות מוכרת לגמול (56 שעות) למורים לגננות ולמורים ספרנים

לפרטים נוספים ניתן לפנות לד"ר רבקה גרון, בכתב

מכללת לוינסקי, רח' שושנה פרסיץ 15, ת"א 61481

בטלפון: 03-6902456 בפקס: 03-6993546

# SIFRUT YELADIM VANOAR

## JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

June 2001, Vol XXVII No.4 (108)

ISSN 0334-276X

Editor G. BERGSON

Deborah Haneviah Str.

Lev-Ram Bldg.

Jerusalem, Israel

### CONTENTS

#### More about the Jubilee of Yalan-Shtekelis, Shlonski and Ze'ev

About few Children's' Poems by Yalan-Shtekelis	Dr. Geula Almog	1
About few poems by Sholonski and Ze'ev	Yardena Hadas	8
Modernism and Modernisation also in Children's Literature	Yael Dar	12

#### Study and Research

Imaginary and Miraculous Immigration to Eretz Israel in Children's Books by Yalan-Shtekelis and Shlonski	Dr. Leah Hovav	17
Elements from Children's Literature as a Means of Conveying Extra-literary Messages	Menahem Regev	28

#### Reviews

A look at Yehuda Atlas' Book "Yeled Noshech" Ve'od Sippurim"	Leah Baratz	40
"The Witch and Tamar's Horror Diskette"	Nira Fradkin	42
Books for Big People about Books For Little People	Ada Keren	44

#### Method

Activities in Connection to "Gibor al Chazakim" and "Chatul Yarok"	Yael Yeshu'a	45
--	--------------	----

#### On First Sight

G. Bergson 50

#### From the bookshelf

54

#### Round and About

62

#### On the editor's desk

65

#### Contents in English

66

#### Contents in Hebrew

67

## התוכן

### ועוד על כנס יובל המאה של ילן-שטקליס, שלונסקי וזאב

- 1 . . . . . "אל ואל ואל ואל, מי המציא אותך בכלל" - ד"ר גאולה אלמוג  
מיקי מהו, ארץ פלאות, בול יהודי - והלה היחפה
- 8 . . . . . על אהרן זאב ואברהם שלונסקי - ירדנה הדס
- 12 . . . . . מודרניזם ומודרניזציה גם בספרות הילדים - יעל דר

### עיון ומחקר

- עלייה דמונית וניסית לארץ ישראל ביצירות לילדים
- 17 . . . . . של ילן-שטקליס ושלונסקי - ד"ר לאה חובב
- 28 . . . . . אלמנטים מתוך ספרות ילדים כאמצעי להעברת מסרים חוץ ספרותיים - מנחם רגב

### ביקורת

- 40 . . . . . בטעם של פעם עיון בספרו של יהודה אטלס - ילד נושך ועוד סיפורים - לאה ברץ
- 42 . . . . . על: המכשפה ודיסקט האימים של תמר - נירה פרדקין
- 44 . . . . . ספרים לגדולים על ספרים לקטנים - עדה קרן

- 45 . . . . . מתודה: הפעלות בספרים: גבור על חזקים של חגית אהרונוף - יעל ישועה

- 47 . . . . . חתול ירוק של חיה שנהב

- 50 . . . . . במבט ראשון - גרשון ברגסון

- 56 . . . . . ממדף הספרים

- משוט בארץ

- 62 . . . . . מפגש עם סופר - השתלמות מורים במרפ"ד נתניה - עפרה יבין

- 63 . . . . . הפגישה השנתית של המנחות לספרות ילדים - עדה קרן

- 64 . . . . . מכתב התרשמות - חוה חבושי

- 65 . . . . . נתקבלו במערכת

- 66 . . . . . תוכן באנגלית

- 67 . . . . . תוכן בעברית

### המשתתפים בחוברת

- ד"ר אלמוג גאולה - חוקרת ספרי ילדים; ברגסון גרשון - חוקר ספרי ילדים, משרד החינוך והתרבות; ברץ לאה - חוקרת ספרי ילדים; דר יעל - חוקרת לשון וספרות ילדים; הדס ירדנה - חוקרת ספרי ילדים; ד"ר חובב לאה - חוקרת ספרי ילדים; יבין עפרה - מנחה לספרות ילדים; ישועה יעל - מנחה לספרות ילדים; פרדקין נירה - חוקרת ספרי ילדים; קרן עדה - משרד החינוך והתרבות; רגב מנחם - סופר וחוקר ספרי ילדים